

ARCHIWUM
LEGIONÓW
i N. K. N.

Nr 467

RENTA OŚWIATOWEGO № 5.

PRZEPISY I REGULAMINY SŁUŻBY OŚWIATOWEJ

ROZKAZY, ROZPORZĄDZENIA, INSTRUKCJE,
PROGRAMY I T. D. OGŁOSZONE DO 23 GRUDNIA 1920.

PRZEDRUK Z „KOMUNIKATU OŚWIATOWEGO”.

WARSZAWA _____ 1921.
GŁÓWNA KSIĘGARNIA WOJSKOWA.

467

KOBOS TADEUSZ

L. _____ / 114

№ 5. BIBLIOTECZKA REFERENTA OŚWIATOWEGO № 5.

leg. 252

PRZEPISY I REGULAMINY SŁUŻBY OŚWIATOWEJ

ROZKAZY, ROZPORZĄDZENIA, INSTRUKCJE,
PROGRAMY I T. D. OGŁOSZONE DO 23 GRUDNIA 1920.

PRZEDRUK Z „KOMUNIKATU OŚWIATOWEGO“.

WARSZAWA

 1921.
GŁÓWNA KSIĘGARNIA WOJSKOWA.

Wydano z polecenia Sekcji Oświaty i Kultury
Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. — 1921.

Zakłady Graficzno-Wydawnicze „Książka“
Warszawa, Moniuszki № 11, telef. 190-93.

Sekcja Oświaty i Kultury Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. wydaje od roku 1920 swój organ urzędowy — „Komunikat Oświatowy“. Ogłasza w nim rozkazy, rozporządzenia, instrukcje, programy i t. p. akty władz kierowniczych, obowiązujące w pracy kulturalno-oświatowej nad naszym żołnierzem.

Zeszyty „Komunikatu Ośw.“, drukowane i rozsyłane w znacznej liczbie egzemplarzy—niezależnie od powtarzania ich treści w rozkazach D. O. Gen-ych i równorzędnych jednostek organizacyjnych—powinny się znajdować w rękach każdego referenta oświatowego, jako służbowo odpowiedzialnego za wykonywanie rozporządzeń. W rzeczywistości jednak często o komplet tych zeszytów trudno nawet w dość dużych ośrodkach organizacyjnych, nie mówiąc już o niższych. Wynikają stąd liczne trudności zwłaszcza dla pracowników oświatowych dopiero obejmujących swe obowiązki i wogóle tam, gdzie praca z jakichkolwiek powodów uległa częściowej lub zupełnej dezorganizacji, albo też gdzie się dopiero rozpoczyna. Dotyczy to najbardziej formacyj frontowych, które przestały lub przestaną wkrótce należeć do tej kategorii.

Uwzględniając takie okoliczności, Sekcja O. i K. wydaje niniejszy zbiór rzeczy urzędowych, ogłoszonych w „Komunikacie“ do grudnia r. z. włącznie.

Niektóre z nich posiadają obecnie już tylko znaczenie historyczne, gdyż zostały zastąpione późniejszymi; zamieszczono je wszakże w zbiorze, gdyż znajomość ich pogłębi w umyśle czytelnika pojęcie o tem, jak się rozwijały po-

glądy władz na podstawy, metody i środki działania w obchodzącym nas zakresie pracy służbowej. Trzy obszerniejsze instrukcje, którym nadano postać artykułów rozumowanych, daliśmy osobno na końcu, bez względu na chronologję, a to dla uwydatnienia ich odrębnego charakteru.

Podajemy materiał prawie wszędzie w porządku chronologicznym, jak był ogłaszany. Pominęto tutaj jedynie pewną liczbę rozporządzeń, które, nie należąc ściśle do zakresu oświaty, dotyczą rzeczy ogólnych lub mniej zasadniczych, albo też są szczegółami, mającemi znaczenie istotnie przejściowe, krótkotrwałe. Według treści materiału układa się w kilka grup czyli działów, które tu zestawiamy dla dogodności poszukującego.

1. Dział ogólny (organizacja): artykuły pod № 1, 2, 3, 4, 5, 6, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 26, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 38.

2. Dział szkolny: № 21, 22, 23, 25, 28, 32, 37, 39, 41, 45, 46, 47.

3. Czytelnictwo (biblioteki): № 7, 24, 27, 36, 43, 44.

4. Życie kulturalne: № 8, 9, 10, 14, 40, 42.

5. Wychowanie fizyczne: № 17.

Uwydatnienie tematu każdej pozycji zapomocą wyraźniejszego druku w dodatku do każdego nagłówka ułatwi poszukującemu znalezienie każdego obchodzącego go szczegółu. Rolę pomocniczą spełnia nadto zwykły „Spis rzeczy” na końcu książki.

I. Rozkaz Sztabu Generalnego W. P.
№ 71 z d. 22 grudnia 1918 r. (Uniwersytet
Żołnierski).

Podaję do wiadomości zakres działania Uniwersytetu Żołnierskiego (Sekcja 3 Oddziału VII Sztabu Generalnego w Warszawie. Zamek, pałac „Pod Blachą“).

I. Pozasłużbowa praca kulturalno-oświatowa w wojsku centralizuje się w U. Ż.

II. Dowództwa okręgów gen. i wszystkich samodzielnych oddziałów wyznaczają referentów oświatowych. Referenci ci zniosą się drogą służbową za pośrednictwem referentów przy Dowództwach Okręgów Generalnych z U. Ż. w sprawach, dotyczących podniesienia poziomu życia kulturalnego żołnierzy, jak: biblioteki żołnierskie, nauczanie alfabetów, wykłady z zakresu nauki o Polsce, odczyty i pogadanki na tematy ogólnokształcące, obrazy świetlne w gospodach, sporty, gry, rzemiosła, teatry, koncerty, chóry, obchody narodowe, zwiedzanie wystaw i t. p.

III. Instytucje i osoby cywilne mają prawo pomagania w tych pracach wyłącznie i jedynie za pośrednictwem U. Ż.

IV. Stosownie do wyżej wymienionych zapotrzebowań, U. Ż. ujmuje działalność kulturalno-oświatową w następujące formy:

1. Żołnierskie szkoły początkowe.

a) Po otrzymaniu wykazu analfabetów danego oddziału U. Ż. przesyła odpowiednią ilość elementarzy, zeszytów, ołówków i innych materiałów piśmiennych na ręce d-cy oddziału. Referent oświatowy oddziału wyznacza w porozumieniu z d-cą oddziału z pośród podoficerów, mających od-

powiednie kwalifikacje, nauczycieli, którzy prowadzą kurs dla analfabetów w oznaczonych przez d-ców godzinach pozasłużbowych. Za pracę tę nauczyciele pobierają przesyłaną z U. Ż. pensję w stosunku 2 mk. za godzinę. Nauczyciele obowiązani są składać z odbytych lekcyj szczegółowe raporty swemu d-cy w drodze referatu, d-ca zaś oddziału przesyła go drogą służbową do U. Ż.

b) Wyższy poziom szkoły żołnierskiej obejmuje: zaznajamianie żołnierzy z dziejami ojczyzny, krajoznawstwem, utworami pisarzy polskich, oraz z zagadnieniami podstawowymi dla współczesnej armji. Myślą przewodnią tego nauczania jest dążenie do uzupełnienia wykształcenia wojskowego rekrutów, którzy pozbawieni byli w wieku szkolnym wychowawczego wpływu szkoły polskiej. Kierunek nauczania wyklucza wszelką politykę, natomiast winien sprzyjać wyrobieniu się określonego światopoglądu żołnierskiego, opartego zarówno na treści poruszanych tematów, jak i na metodzie wykładów. U. Ż. dostarcza oddziałom wszelkiej pomocy, jak: mapy, tablice, obrazy historyczne, zaopatrzone tekstem objaśniającym, podręczniki metodyczne dla nauczycieli, liczydła do nauki rachunków, latarnie i przezrocza do obrazów świetlnych. W miarę potrzeby U. Ż. urządza instrukcyjne wykłady nauczania początkowego.

2. Biblioteki żołnierskie.

Najwłaściwszym typem bibliotek żołnierskich są biblioteki ruchome, czyli odpowiednio dobrane komplety książek po kilkadziesiąt sztuk, zamkniętych w łatwo przenośnych szafkach. Komplety te wędrują po bataljonach i kompanjach, których dowódcy wyznaczają odpowiedzialnych za całość księgozbiorów „podoficerów bibliotecznych”. Listy zapotrzebowań oraz ewidencję kompletów w pułkach prowadzą referenci oświatowi. Jest to forma czytelnictwa, wykluczająca dostarczanie żołnierzom książek niewłaściwych. Wszelkie ofiary książek winny być scentralizowane w U. Ż. i segregowane do szafek. Przy marszach przewidziane są furgony biblioteczne, złożone z szeregu zestawionych szafek (na wzór wozów sanitarnych).

3. Opieka nad życiem kulturalnym żołnierza.

a) Gospody żołnierskie i kantyny poza stroną gospodarczą podlegają opiece U. Ż. Przy gospodach i kantynach winny być urządzone „świetlice”, czyli izby przeznaczone do czytania, pisania, nauk i gier towarzyskich, głośnych czytań, pogadanek, odczytów, wykładów, chórów, kon-

certów, przedstawień amatorskich i t. d. W świetlicy znajdują się szafki biblioteczne oraz czytelnia pism. Na ścianach wiszą mapy, reprodukcje obrazów batalistycznych, portrety wodzów.

b) W miarę możliwości poszczególne oddziały zwiedzają muzea, wystawy, zabytki miasta, historyczne miejscowości, zakłady przemysłowe i t. p. pod kierunkiem sił kompetentnych.

c) Obchody narodowe U. Ż. urządza w oddziałach wojska w porozumieniu drogą służbową z odpowiednimi dowódcami. Cykl obchodów narodowych, ułożony przez U. Ż. na cały rok (Rok żołnierza Polaka), zawiera całościowość z najważniejszych wydarzeń dziejowych w Polsce.

d) Bezpłatne bilety do teatrów, na koncerty, kina i t. d. przesyła U. Ż. odnośnym dowódcom. W miarę możliwości urządzone są koncerty amatorskie w gospodach i szpitalach.

4. Wydawnictwa U. Ż. obejmować będą książeczki popularne dla żołnierzy, jak: życiorysy wodzów, epizody historyczne, beletrystykę batalistyczną, wypisy dla żołnierzy, śpiewnik żołnierski i t. d.

5. U. Ż. jest organem centralnym, pośredniczącym między urzędami i instytucjami kulturalno-oświatowymi a wojskiem.

V. W myśl powyższych wskazówek wszystkie oddziały i zakłady zniosą się w najkrótszym czasie za pośrednictwem generalnych okręgów z Uniwersytetem Żołnierskim i podadzą na piśmie potrzebną ilość kursów dla analfabetów, pogadanek z dziedziny nauki o Polsce oraz na tematy ogólnokształcące, bibliotek żołnierskich i t. p.

2. Rozkaz Sztabu Generalnego W. P. № 73 z d. 14 lutego 1919 r. (Uniwersytet Żołnierski).

Dowódcy oddziałów do dowódcy samodzielnej kompanji i t. p. włącznie, którzy nie nadesłali dotąd drogą służbową nazwisk wyznaczonych przez siebie referentów oświatowych w podległych im oddziałach, uczynią to niezwłocznie wraz ze szczegółowymi sprawozdaniami na piśmie ze stanu dotychczasowych prac oświatowych w oddziałach.

Sprawozdanie winno zawierać:

1) Spis przedmiotów, otrzymanych drogą służbową z Sekcji 3 Oddziału VII Szt. Gen., oraz sposób ich zużytkowania.

2) Spis odbytych kursów dla analfabetów (wykaz imienny analfabetów, nazwiska nauczycieli, ilość godzin odbytych lekcji, uwaga o postępach uczniów i ich stosunku do nauki); zwraca się uwagę, że pensje nauczycieli dla analfabetów w wysokości 2 marek za godzinę będą likwidowane przez M. S. W. wyłącznie na podstawie szczegółowych sprawozdań referentów oświatowych wyższych jednostek wojskowych do dowództw okręgów gen. lub samodzielnych dywizyj włącznie, poczem mają być przesłane do Oddziału VII Szt. Gen. celem zatwierdzenia i przedstawienia Departamentowi Gospodarczemu M. S. W. do wypłaty.

3) Spis odbytych pogadarek oświatowych oraz wszelkich poczynań z zakresu życia kulturalnego w oddziale.

4) Zapotrzebowanie oddziału oraz ewentualne wnioski referenta oświatowego.

Każdą zmianę osobistą w referentach oświatowych dowódcy meldują niezwłocznie drogą służbową do Oddziału VII Szt. Gen., w którym prowadzi się ewidencję wszystkich referentów oświatowych w wojsku.

W razie braku odpowiednio wykwalifikowanych oficerów lub podoficerów nie jest wykluczone wyznaczanie na referentów oświatowych kompetentnych szeregowców.

Do obowiązków referentów oświatowych należy zorganizowanie kolportażu pism wojskowych, wydawanych przez Oddział VII Szt. Gen. (do końca marca rozsyła się je bezpłatnie); w najbliższym czasie referenci oświatowi nadeszłą liczbę egzemplarzy, za którą zobowiązują się pobierać należność bądź bezpośrednio, bądź przez upoważnionych przez siebie podoficerów i żołnierzy. Należy również do ich obowiązku zasilanie pism wojskowych korespondencjami z oddziałów.

Dla referenta oświatowego i jego zastępcy przy D. O. G. ustanawia się etat. Przydzielenie szeregowych do pomocy kancelaryjnej pozostawia się uznaniu dowódcy okręgu gen. Do obowiązków referenta oświatowego w okręgu gen. należy przeprowadzenie skrupulatnej inspekcji prac kulturalno-oświatowych w oddziałach podlegających D. O. G. i składanie wyczerpujących sprawozdań miesięcznych do Oddziału VII Szt. Gen.

W sprawach dydaktycznych (dotyczących programu prac oświatowych w oddziałach) dopuszczalne jest bezpośrednie komunikowanie się referentów oświatowych niższych jednostek wojskowych z referentami przy wyższych dowództwach, celem ujednostajnienia pracy i możliwości wzajemnego korzystania z doświadczeń. W sprawach wątpliwych miarodajną jest opinia kierownika Uniwersytetu Żołnierskiego w Oddziale VII Szt. Gen. Wszelkie sprawy organizacyjne mają być załatwiane drogą służbową, t. j. przez dowódców oddziałów.

Korzystanie z pomocy oświatowej instytucyj cywilnych, podlegających Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Polskiej Macierzy Szkolnej w Królestwie i T-wa Szkoły Ludowej w Galicji), oraz ze świadczeń kulturalnych innych stowarzyszeń cywilnych jest dopuszczalne wyłącznie na odpowiedzialność dowódców oddziałów, względnie wyznaczonych przez nich referentów oświatowych, z zastrzeżeniem zupełnego wpływu stronnictw politycznych. Referenci oświatowi winni są wymieniać w sprawozdaniach szczegółowe dane o świadczeniach dla wojska ze strony czynników cywilnych (spisy ofiarowanych książek i pism). Niedopuszczalna jest jakakolwiek praca oświatowa w wojsku, prowadzona przez czynniki cywilne poza wiadomością dowódców, względnie odpowiedzialnych przed nimi referentów oświatowych.

3. Rozkaz M. S. Wojsk. z d. 16 maja 1919. (Uniwersytet Żołnierski).

Stosunek służbowy Uniwersytetu Żołnierskiego.

I. Praca pedagogiczno-dydaktyczna w wojsku podlega wyłącznie Departamentowi Naukowo-Szkolnemu Ministerstwa Spraw Wojskowych.

II. Pozasłużbowa praca kulturalno-oświatowa w wojsku podlega kierownictwu Sekcji Pedagogicznej Departamentu Naukowo-Szkolnego Ministerstwa Spraw Wojskowych.

III. Pozasłużbowa praca kulturalno-oświatowa wśród żołnierzy podlega kierownictwu Wydziału tej Sekcji, noszącego nazwę Uniwersytet Żołnierski.

IV. Referenci oświatowi, wyznaczeni przez dowódców poszczególnych oddziałów wojska w myśl Rozkazu Sztabu

Gen. № 71 z d. 22 grudnia 1918 r., są tem samem referentami Uniwersytetu Żołnierskiego i podlegają jego kierownictwu.

V. Każdy referent oświatowy jest odpowiedzialny przed dowódcą, który go do tej funkcji wyznaczył. Wszelkie ważniejsze papiery, jak: zapotrzebowania, pokwitowania, sprawozdania i t. p., wysyłane przez referenta oświatowego do wyższej instancji, mają być zaopatrzone podpisem dowódcy oddziału. W sprawach jednak pedagogiczno-dydaktycznych referent oświatowy, w myśl Rozkazu Sztabu Gen. № 73 z d. 14 lutego 1919 r., znosi się bezpośrednio z referentem oświatowym przy dowództwie wyższej jednostki wojskowej i podlega jego wskazówkom i orzeczeniom bez względu na stopień wojskowy referenta wyższej instancji.

VI. W razie różnicy zdań w sprawach pedagogiczno-dydaktycznych referenci oświatowi mogą apelować do wyższej instancji w następującym porządku służbowym:

- 1) Referent oświatowy przy kompanji (szwadronie, baterji i t. p.);
- 2) Referent oświatowy przy pułku;
- 3) Referent oświatowy przy dowództwie okręgu gen. (dowództwie okręgu etapowego, dowództwie grupy i t. p.);
- 4) Naczelnik Wydziału „Uniwersytet Żołnierski“ w Sekcji Pedagogicznej Departamentu Naukowo-Szkolnego M. S. W.;
- 5) Szef Sekcji Pedagogicznej Dep. N.-S. M. S. W.;
- 6) Szef Departamentu Naukowo-Szkolnego Min. Spraw Wojskowych.

VII. Referenci oświatowi przy dowództwach wyższych jednostek wojskowych mają obowiązek, wynikający z ich mianowania, szczegółowej inspekcji nad pedagogiczno-dydaktyczną działalnością referentów oświatowych niższych jednostek wojskowych. Zwierzchnią inspekcję nad pracą kulturalno-oświatową wśród żołnierzy wykonywa Naczelnik Wydziału „Uniwersytet Żołnierski“ lub delegowany przez niego referent.

VIII. Referenci oświatowi mają prawo podawania do rozkazów, wydawanych przez dowództwo, które ich wyznaczyło, tylko takich wniosków, które wypływają konsekwentnie z rozkazów dowództwa jednostki wyższej. Wszelka nowa inicjatywa winna być przesłana do rozpatrzenia dowództwu wyższej jednostki wojskowej, do Ministra Spraw Wojsk. włącznie.

IX. Utrzymanie łączności z wyższymi urzędami wojskowymi: duszpasterskim, sanitarnym, prasowym i t. p., oraz pośredniczenie między wojskiem a urzędami, instytucjami i stowarzyszeniami cywilnymi, biorącymi udział w pracy oświatowej dla wojska, należy do Wydziału U. Ż. w Sekcji Pedagogicznej Departamentu Naukowo-Szkolnego M. S. W. Referenci oświatowi poszczególnych oddziałów wojska mogą utrzymywać stosunki bezpośrednie tylko z temi instytucjami i stowarzyszeniami cywilnymi, które są do tego upoważnione przez Wydział U. Ż.

4. Ustawa sejmowa z d. 21 lipca 1919. (Przymusowe nauczanie żołnierzy).

Art. 1. Żołnierze, pozbawieni w wieku szkolnym nauczania początkowego oraz niedość biegli w czytaniu i pisaniu po polsku, podlegają przymusowej nauce w okresie odbywania służby wojskowej.

Art. 2. Wszelkich środków pomocniczych, potrzebnych do nauki, dostarczają bezpłatnie władze wojskowe.

Art. 3. Naukę prowadzą odpowiednio wykwalifikowane siły nauczycielskie, służące w wojsku.

Art. 4. Żołnierze, którzy nie wykazują dostatecznej biegłości w czytaniu i pisaniu po polsku, nie mogą uzyskać stopni podoficerskich.

Art. 5. Wykonanie tej ustawy, jako też wydanie rozporządzeń, dotyczących organizacji, oraz planów i zakresu nauczania, poleca się Ministrowi Spraw Wojskowych.

Marszałek: (—) *Trampezyński*. Prezydent Ministrów: (—) w z. *S. Wojciechowski*. Minister Spraw Wojskowych: (—) *J. Lesniewski*, generał-porucznik.

5. Rozkaz M. S. Wojsk. z d. 6 sierpnia 1919. (Praca oświatowa w wojsku).

W wykonaniu Ustawy Sejmowej z d. 21 lipca 1919 r. o przymusowym nauczaniu w Wojsku Polskiem, zarządzam, co następuje:

I. Pracą oświatowo-wychowawczą w wojsku, ujętą w ramy organizacji Uniwersytetów Żołnierskich, będących zastępstwem i skrótem szkoły powszechnej, kieruje Departament Naukowo-Szkolny Ministerstwa Spraw Wojskowych.

II. Dotychczasowy wydział „Uniwersytet Żołnierski“ Sekcji Pedagogicznej Departamentu Naukowo-Szkolnego zamienia się na Sekcję Kulturalno-Oświatową (Centrala Uniwersytetów Żołnierskich) z podziałem na 3 wydziały:

1. Wydział żołnierskich szkół początkowych.

2. Wydział czytelnictwa żołnierskiego.

3. Wydział życia kulturalnego żołnierzy.

III. Praca oświatowo-wychowawcza w wojsku, normowana dotąd jako pozasłużbowa rozkazami Sztabu Generalnego № 71 z 22/XII 1918 i Min. Spraw Wojsk. L. 1835 z 16/V 1919 (Dzien. Rozk. Wojsk. № 57 ex 1919), staje się służbową z dniem ogłoszenia niniejszego rozkazu.

IV. Dotychczasowi referenci oświatowi, mianowani przez dowódców, odpowiedzialnych z tytułu swego stanowiska za stan wychowania podległych im oddziałów, pozostają nadal referentami Uniwersytetu Żołnierskiego, a po przejściu odpowiednich kursów instruktorskich, urządzonych przez Departament Naukowo-Szkolny M. S. Wojsk., zostaną wykwalifikowani jako kierownicy oświatowi i nauczyciele.

V. Zajmowanie etatowych stanowisk kierowników oświatowych i nauczycieli w wojsku będzie możliwe wyłącznie przez personel wyszkolony na kursach instruktorskich. Warunki przyjęcia kandydatów, plan pedagogiczny oraz kwalifikacje egzaminacyjne będą ujęte w osobny regulamin. Przydziałem tego personelu do poszczególnych oddziałów wojska rozporządzać będzie Departament Naukowo-Szkolny w sposób analogiczny do rozporządzania swym personelem innych departamentów i urzędów specjalnych M. S. Wojsk.

VI. Etaty kierowników oświatowych i nauczycieli będą ujęte w osobnym rozkazie Min. Spr. Wojsk. Tymczasowo referenci oświatowi i nauczyciele mają być częściowo zwalniani od innych obowiązków służbowych przez odnośnych dowódców na wniosek przełożonych referentów oświatowych.

VII. Rozkład zajęć dziennych w oddziałach wojska ma być zmieniony w tym duchu, by godziny nauczania przymusowego (przynajmniej 1 godz. dziennie) przypadły o ile możliwości przed południem, a w żadnym razie nie później niż o godz. 5 ppół.

VIII. Wobec nadania pracy oświatowo-wychowawczej w wojsku charakteru służbowego, znosi się płace nauczycielskie po mk. 2 za godzinę, przewidziane rozkazem Sztabu Generalnego № 71 z d. 22/XII 1918. Departament Naukowo-Szkolny będzie jedynie likwidował pensje fachowych nauczycieli cywilnych w szpitalach i zakładach karnych aż do czasu zastąpienia ich przez wykwalifikowane siły nauczycielskie, służące w wojsku.

IX. Wszelkie instytucje, stowarzyszenia i osoby cywilne, pragnące pomagać Departamentowi Naukowo-Szkolnemu w pracy oświatowo-wychowawczej dla wojska, mogą to czynić wyłącznie za pośrednictwem kierowników oświatowych (referentów Uniwersytetu Żołnierskiego) i pod warunkiem składania miesięcznych sprawozdań ze swej działalności do Departamentu Naukowo-Szkolnego. Spisy książek, dostarczanych do czytania żołnierzom, winny być przesyłane do Departamentu Naukowo-Szkolnego pod rygorem zawieszenia świadczeń dla wojska ze strony danej instytucji, stowarzyszenia czy osoby cywilnej.

Przepisy służbowe dla kierowników oświatowych w wojsku polskim.

I. Obowiązki kierowników oświatowych w kompanjach, szwadronach, baterjach oraz zakładach (szpitalnych, karnych):

1) Prowadzenie żołnierskiej szkoły początkowej: a) nauczanie analfabetów: czytanie i pisanie po polsku, początki rachunków; b) stopień wyższy nauczania początkowego: aa) nauka o Polsce: pogadanki o ziemi ojczystej, o dziejach narodu, czytanie utworów celniejszych pisarzy, wiadomości o współczesnym stanie Polski; bb) nauka o żołnierzu (etyka obywatelska); cc) wiadomości podstawowe dla żołnierza z dziedziny wiedzy ogólnej.

Uwaga. Kierownicy oświatowi prowadzą nauczanie osobiście, lub też wyznaczają do nauki kompetentnych nauczycieli, pracujących pod ich kierownictwem na ich odpowiedzialność.

2) Prowadzenie bibliotek żołnierskich i kolportaż książek oraz pism żołnierskich.

3) Opieka nad życiem kulturalnym żołnierzy: a) gospody, świetlice, sklepy żołnierskie; b) chóry, przedstawienia amatorskie, teatry, koncerty, kina; c) obchody rocznic narodowych; d) sporty, gry, zabawy; e) zwiedzanie muzeów, wystaw, zabytków miast, historycznych miejscowości, zakładów przemysłowych i t. p.; f) dokształcanie żołnierzy w zawodach cywilnych, rzemiosła, kursa maturalne i t. p.; g) dbałość o wygląd wewnętrzny ścian koszarowych (obrazy, mapy) i wygląd zewnętrzny obojczy koszarowego (ogródki).

II. Obowiązki kierowników oświatowych w garnizonach, pułkach, bataljonach zapasowych:

1) Kontrola nad pracą oświatowo-wychowawczą w garnizonie, pułku, bataljonie zapasowym.

2) Łączność pomiędzy kierownikami oświatowymi w kompanjach, szwadronach, baterjach i zakładach a kierownikami oświatowymi w dywizjach, okręgach etapowych, okręgach generalnych.

III. Obowiązki kierowników oświatowych w dywizjach, okręgach etapowych i okręgach generalnych:

1) Kontrola nad pracą oświatowo-wychowawczą w dywizjach, okręgach etapowych, okręgach generalnych.

2) Łączność pomiędzy kierownikami oświatowymi w garnizonach, pułkach, bataljonach zapasowych a Departamentem Naukowo-Szkolnym M. S. W.

6. Wyjątki z rozkazu M. S. Wojsk. z d. n. 11 listopada 1919 (Dziennik Rozkazów Wojskowych № 97 p. 4091). (**Związek Młodzieży Chrześcijańskiej**).

„Amerykański Związek Młodzieży Chrześcijańskiej zostaje uprawniony do działania w Armji Polskiej do czasu demobilizacji. Stosunek Y. M. C. A. do Armji Polskiej opiera się na następujących zasadach:

1. Działalność Związku polega na: a) zakładaniu gospód, świetlic i sklepów żołnierskich, dostarczaniu przyborów do pisania, przedmiotów użytku codziennego, oraz sprzedaży pożywienia; b) urządzaniu bezpłatnych koncertów, widowisk i przedstawień kinowych; c) wprawianiu sportów, dostarczaniu kierownictwa wykwalifikowanego i przyrządów oraz przyborów sportowych“.

4. „Oddział Polski Y. M. C. A. korzysta z funduszków zebranych w Ameryce i nie ubiega się o żadne dochody w Polsce“.

5. „Oddział Polski Y. M. C. A. jest przydzielony do Naczelnego Komitetu Organizacyjnego „Żołnierza Polskiego“, podlega mu przez swego Dyrektora (Sekretarza Głównego) i składa regularne sprawozdanie ze swej działalności“.

7. „Poszczególni Sekretarze Y. M. C. A. przy okręgach wojskowych lub oddziałach, pracują w porozumieniu z kierownikami oświatowymi tych okręgów lub oddziałów, powiadamiając ich o programach zamierzonych widowisk, koncertów oraz o treści odczytów“.

7. Wyjątki z rozkazu M. S. Wojsk z dn. 15 listopada 1919). (Dziennik Rozkazów Wojsk. № 97 p. 4096). (**Biblioteki Wojskowe**).

„A. 1. Kierownictwo ogólnobibliotekarskie nad wszystkimi bibliotekami wojskowymi w Państwie Polskiem — z wyjątkiem bibliotek żołnierskich, będących pod zarządem Sekcji 6 Departamentu Naukowo-Szkolnego M. S. Wojsk. — obejmuje każdorazowy dyrektor Centralnej Biblioteki Wojskowej w Warszawie“.

„C. 2. Biblioteki pułkowe, bez względu na źródło, z którego powstały, mają nosić nazwę: „Biblioteka Wojskowa pułku...“ i są własnością państwową“.

„D. 4. Kierownikiem „Biblioteki Wojskowej pułku“ ma być referent oświatowy“.

„D. 5. Do pomocy kierownika „Biblioteki Wojskowej pułku“ ma być dodany jeden podoficer“.

8. Rozkaz Departamentu Naukowo-Szkolnego z dn. 5 lutego 1920, № 1140/353. (**Nauczanie rolnictwa**).

Rolniczy charakter kraju, niski poziom kultury rolnej, przeważający odsetek rolników w wojsku skłaniają do wysunięcia nauczania rolnictwa na pierwszy plan w kształceniu zawodowym żołnierzy.

Na okres powojenny projektuje się rozległą, planową akcję w tym kierunku, analogicznie do wzorów armij zachodnio-europejskich. W obecnym momencie warunki życia koszarowego uniemożliwiają rozwinięcie szerszego programu. Wiele jednak już teraz da się przeprowadzić.

W Sekcji Kulturalno-Oświatowej tworzy się referat kształcenia rolniczego. Analogiczne referaty przewiduje się przy D. O. Genach. Każdy oddział i zakład, na wniosek kierownika oświatowego, wyznaczy instruktora rolniczego, absolwenta z wyższej lub średniej szkoły rolniczej, który w ramach Un. Żołn. zorganizuje kształcenie rolnicze.

Przedmiot tegoż stanowią: wykłady i pogadanki, cykle i kursy, urządzone przez siły własne i zaproszonych prelegentów cywilnych (połowę wynagrodzenia pokrywa M. S. Wojsk.), praktyczne zajęcia we wzorowo urządzonym ogrodzie oddziału (warzywa dla polepszenia menaży), hodowla, pielęgnowanie drzew owocowych, plantacyj i ogródków kwiatowych w otoczeniu koszar, praca na dzierzawionych przez oddział gruntach, podręczniki rolnicze w bibliotece żołnierskiej, czasopisma w świetlicy, przezrocza, pokazy, wycieczki do wzorowych gospodarstw, muzeów rolniczych, obór i t. d.

Ustalwszy wykaz zawodowych rolników, D. O. Gen. przydzielili ich tak, by każdy oddział akcją był objęty.

M. S. Wojsk. odniosło się do Min. Rolnictwa o pomoc w tej akcji. We wszystkich tych sprawach można i poleca się kierownikom oświatowym zwracać się do referentów rolnictwa przy województwach i powiatach, do inspektoratów rolnych i Okręgowych Związków Kółek Rolniczych.

Dla instruktorów oddziałów urządzi D. O. G., ewentualnie przy szkole rolniczej, dwutygodniowy kurs rolniczy, możliwie rychło, by przed wiosną można było poczynić odpowiednie przygotowania. Kurs ma na celu zaznajomić z techniką oświaty rolniczej i poruczonemi zadaniami, a encyklopedycznie ujęta wiedza rolnicza dać wytyczne samokształcenia. Uwzględnić kwestję agrarną, prawodawstwo i kooperację rolną. Koszta kursu pokryje M. S. Wojsk. w wysokości 10 mk. za godzinę.

9. Rozkaz Departamentu Naukowo-Szkolnego z dn. 5 lutego 1920, № 1141/352. (**Nauka współdzielczości**).

Dla wychowania organizatorów i funkcjonariuszy kooperatyw żołnierskich, urządzi D. O. Gen. w ciągu lutego tygodniowy kurs współdzielczy. Winna być reprezentowana każda gospoda żołnierska na terenie D. O. G. przez jednego przynajmniej członka zarządu.

Kieruje kursem referent oświatowy, Na wykładowców zaprosi wybitnych miejscowych działaczy kooperatystów. Program kursu winien obejmować historję i znaczenie kooperacji, jej stan w Polsce, encyklopedję buchalterji, towaroznawstwa i korespondencji, statut i organizację gospody żołnierskiej w łączności z całokształtem zadań Uniwersytetu Żołnierskiego.

Wynagrodzenie wykładających pokryje M. S. Wojsk. w wysokości 15 mk. za godzinę.

Dokładny raport kursu załączyć do miesięcznego raportu oświatowego.

10. Instrukcja Departamentu Naukowo-Szkolnego z d. 14 lutego 1920, № 1401/412. (**Uprawa warzyw**).

Wślad za instrukcją w sprawie nauczania rolnictwa w wojsku (L. 1140/353) poleca się bacznej uwadze dowództw uprawę warzyw na gruntach własnych i dzierżawionych. W tym roku, wobec zniszczenia ozimin, podjęcie energicznej akcji ogrodniczej ma wielkie znaczenie dla wyżywienia armji i kraju. Każda piędź ziemi musi być wyzyskana.

Poleca się uprawiać: kapustę, marchew (karotę), buraki ćwikłowe, brukiew jadalną, a w szczególności groch i fasolę.

W porozumieniu z Ministerstwem Rolnictwa podaje się: Po wskazówki i instruktorów zwrócą się oddziały do referentów rolnych w starostwach lub stowarzyszeń rolniczych i ogrodniczych. Potrzebne nasiona otrzymają oddziały bezpłatnie. Zapotrzebowania, zaopiniowane przez miejscowy organ Ministerstwa Rolnictwa lub tow. rolniczego albo ogrodniczego, kierować do III Wydziału Sekcji 6 Departamentu.

Należy określać w zgłoszeniach: 1) przestrzeń ziemi, projektowanej pod uprawę warzyw, 2) rodzaj tej ziemi, 3) podział przestrzeni pod poszczególne warzywa i ilość niezbędnych w tym celu nasion.

Zapotrzebowania doręczy się 5-go marca r. b. Ministerstwu Rolnictwa. Wpływające po tym terminie nie będą uwzględniane.

Konieczny jest pośpiech i natychmiastowe powiadomienie oddziałów.

II. Okólnik Departamentu Naukowo-Szkolnego z dnia 10 grudnia 1919, № 7257/597. (Archiwum i Muzeum Wojenne).

Poleca się referentom oświatowym gromadzić materiały archiwalne i muzealne, odnoszące się do dziejów wojny współczesnej, według szczegółowej instrukcji w tym celu wydanej, i o potrzebie ich gromadzenia pouczać żołnierzy drogą odnośnej agitacji, oraz zebrane, uporządkowane i spisane należycie przysyłać przez Departament Naukowo-Szkolny M. S. W. do Polskiego Archiwum i Muzeum Wojennego: Warszawa, ul. Długa 13.

1) Przy gromadzeniu materiałów do historii wojny współczesnej należy przestrzegać ściśle zakresu, to znaczy uwzględniać jedynie rzeczy odnoszące się do Polski i Polaków.

2) Uwzględniać jedynie następujące kategorie materiałów:

A. Druki.

1) Książki, broszury naukowe, polityczne i religijne, utwory sceniczne, kalendarze ścienne, kalendarzyki kieszonkowe i druki ulotne treści wojennej, politycznej, gospodarczej i literackiej, w związku z wojną i sprawą polską.

2) Memorjały, przemówienia, sprawozdania szkolne instytucyj i towarzystw z okresu wojny, statuty, regulaminy i komunikaty.

3) Odezwy, proklamacje, listy otwarte, ogłoszenia, obwieszczenia, afisze polityczne, rozporządzenia, rozkazy, polecenia i taryfy maksymalne.

4) Programy, zaproszenia i klepsydry,

5) Formularze instytucyj wojennych, instrukcje, legitymacje, karty urlopowe, służbowe, przepustki, poświadczenia i bilety wstępu.

6) Czasopisma polskie wszystkie, z obcych główniejsze, oraz wycinki, dodatki nadzwyczajne, jednodniówki, pisma żołnierskie i okopowe.

7) Utwory muzyczne, nuty.

B. Rękopisy.

1) Autografy, pamiętniki, dzienniki, wspomnienia wojenne, wypracowania szkolne na temat przeżyć wojennych.

2) Listy i karty polowe z opisami scen lub stosunków wojennych.

3) Wiersze i pieśni żołnierskie oraz anegdoty wojenne, drukiem nieogłoszone.

4) Archiwa organizacyj militarynych (także przedwojennych) politycznych, społecznych i humanitarnych z czasów wojny, akta komitetów wychodźczych.

C. Muzealja.

1) Obrazy, rysunki (także rysunki wojenne dzieci i młodzieży), rzeźby, ilustracje wojenne, poważne i karykaturalne.

2) Portrety, fotografie i przezrocza, w szczególności osób, biorących udział w życiu publicznym, legionistów, zdjęcia scen obyczajowych z wojny; widoki nowych szkół polskich na uchodźstwie i w krajach okupowanych, oraz gron nauczycieli i uczniów.

3) Widoki wojenne, albumy, papier listowy z winietkami treści wojennej.

4) Pieczętki i odbitki pieczęci instytucyj wojennych (militarynych, politycznych, humanitarnych i oświatowych).

5) Bony i monety wojenne, kwity, marki pocztowe, nalepki listowe i okienne, karty na żywność (chlebowe, tłuszczowe).

6) Mapy (także fantastyczne), plany sytuacyjne etc.

7) Medale, plakiety, odznaki (metalowe i papierowe, opaski), kokardy, pierścionki.

8) Porządkować należy wzory według załączonego schematu i do każdej przesyłki załączać spis przedmiotów w dwu egzemplarzach, zaznaczając w uwadze dokładnie pochodzenie każdego przedmiotu oraz pewne szczegóły charakterystyczne, z nim związane; np. odezwa rzucona przez lotników nieprzyjacielskich w okolicy Pińska, broszura bardzo chętnie czytana przez żołnierzy 5 p. p. Spisy należy zamykać też ogólną uwagą, która określa obszar terytorjalny, skąd zbiory pochodzą.

Należy również podawać wiadomości o istniejących zbiorach i materiałach z wymienionego zakresu, które się znajdują w rękach osób prywatnych lub instytucyj cywilnych na obszarach, które podlegają danemu referentowi oświatowemu.

Rezultat akcji wykazać w miesięcznych raportach oświatowych.

12. Z powodu utworzenia przy Oddziale II Nacz. Dowództwa **Sekcji Propagandy i Opieki nad Żołnierzem.** (Rozkaz M. S. Wojsk. z d. 28 grudnia 1919, № 289).

W nr. 3 „Komunikatu Oświatowego“ redakcja podała następującą wskazówkę służbową.

Zadaniem Sekcji jest podniesienie stanu moralnego i ideowości w oddziałach *na froncie i w etapach* zapomocą pracy kulturalnej i oświatowej, propagandy prasowej i wyzyskania akcji opieki nad żołnierzem, organizowanej przez społeczeństwo. Tym sposobem, ogólnie biorąc, zakres i treść czynności Sekcji P. i O. odpowiada zakresowi i treści pracy, włożonej na Sekcję Oświatową Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk.; zaznaczone tutaj wyodrębnienie nastąpiło ze względów organizacyjnych i ma na celu zapewnienie naszym wspólnym usiłowaniom jeszcze większej sprawności w wykonaniu.

Wiadomość o powyższem zarządzeniu Władzy dotarła niewątpliwie drogą służbową i do kierowników oświatowych w formacjach frontowych i etapowych. Tymczasem po dzień dzisiejszy zdarza się dość często, że pomienieni kierownicy oświatowi zwracają się z zapotrzebowaniami i w innych sprawach z pominięciem służbowem bezpośrednio do Sekcji Oświatowej. Oczywiście pociąga to za sobą różnego rodzaju utrudnienia dla obu Sekcyj i powoduje, wbrew intencjom interesantów, opóźnienie w załatwianiu sprawy.

13. Wyjątek z Dekretu Nacz. Dowództwa z d. 3 lutego 1920. (Dzien. Rozk. Taj. № 2). (**Korpus oficerów i urzędników wojskowych służby nauczycielskiej.**)

„Korpus oficerów i urzędników wojskowych służby nauczycielskiej. Tu należą oficerowie i urzędnicy wojskowi.

nauczyciele wyższych i średnich uczelni i szkół wojskowych i oficerowie oświatowi. Na czele tego korpusu stoi Szef Oddziału Naukowo-Szkolnego M. S. Wojsk.“

14. Okólnik Oddziału] III Sztabu M. S. Wojsk. z d. 1 marca 1920, № 1932/529. (Dokształcanie zawodowe żołnierzy).

Pragnąc przyczynić się do rozwoju rzemiosł i podniesienia poziomu kulturalnego, a tem samem i dobrobytu wśród rzemieślników, spełniających swoją powinność wojskową, w Sekcji Oświatowo-Kulturalnej Oddziału III Sztabu Naukowo-Szkolnego M. S. Wojsk. ustanawia się referat dokształcania zawodowego.

Każdy oddział lub zakład, na wniosek kierownika oświatowego, wyznaczy inspektora zawodowego dokształcania, który zbada potrzebę wprowadzenia jednego lub więcej z wymienionych poniżej rzemiosł; przygotuje wydzielone na ten cel przez dowódców pomieszczenie, odpowiednie do wymagań higieny i bezpieczeństwa, i przedstawi projekt oraz kosztorys urządzenia pracowni do Sekcji Ośw.-Kulturalnej Oddz. Nauk.-Szkol. M. S. Wojsk., skąd otrzyma narzędzia, względnie pieniądze na ich zakup.

Na pierwszym planie wskazane są rzemiosła: 1) ślójd, 2) stolarstwo, 3) koszykarstwo, 4) introligatorstwo, 5) zabawkarstwo, 6) szczołkarstwo, 7) ślusarstwo, 8) szewctwo i 9) krawiectwo.

Dokształcanie zawodowe ma się odbywać w chwilach wolnych od zajęć służbowych, przeważnie w porze wieczornej, na zasadzie dobrowolnych zgłoszeń żołnierzy. Zależnie od napływu kandydatów, będą otwierane wspólne sale zajęć lub specjalne pracownie.

Nauka rzemiosł w pracowniach ogólnych lub w specjalnych winna być tak prowadzoną, by wytwórczość ich była celowa i w miarę możliwości pokrywała koszt urządzenia.

Przy pracowniach winny być zebrane podręczne biblioteczki popularno-zawodowe, tak dla instruktorów zawodowych, jako też i dla wychowawców pracowni.

Niezależnie od zajęć praktycznych w pracowniach będą organizowane odczyty, pogadanki, pokazy o postępie rzemiosł i zastosowaniu zjawisk przyrody w życiu codziennym, zwiedzanie większych zakładów rzemieślniczych, fabryk, oraz rysunki techniczne w zastosowaniu do rzemiosł.

Organizacją odczytów, pogadań lub systematycznych kursów specjalnych w doksztalcaniu zawodowym zajmie się kierownik oświatowy, przyczem mogą być wzięci pod uwagę wykładowcy zaproszeni z innych oddziałów lub prelegenci cywilni, za co Oddział Naukowo-Szkolny M. S. Wojsk. ponosić będzie połowę kosztów.

Dla pilnego zajęcia się rzemiosłami przez żołnierzy, należy ich zainteresować materialnie, naznaczając cały ewent. zysk netto, po opłaceniu kosztów i częściowej amortyzacji urządzenia, dla wychowawców pracowni.

Dla ułatwienia pracy, Oddział Naukowo-Szkolny M. S. Wojsk. odniósł się do Ministerstwa Handlu i Przemysłu, które przyobiecało wszelkie współdziałanie w tej mierze.

Przeto kierownicy oświatowi, względnie instruktorzy zawodowi, zwracać się mogą do prowincjonalnych „urzędów przemysłowych“ tegoż Ministerstwa o pomoc w nabywaniu materiałów surowych lub narzędzi.

Obowiązki instruktorów zawodowych i żołnierzy podczas ich pobytu w pracowni regulowane będą odnośnymi instrukcjami.

15. Rozkaz Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z d. 2 marca 1920, № 748. (Sprawy gospodarcze).

Wobec rozrostu agend kierowników oświatowych zarządza się:

1. Kierownik oświatowy utrzymuje dokładny spis inwentarza, posiadanych środków pomocniczych naukowych, obrazów i t. d., potwierdzony przez Komisję Gospodarczą.

2. Materjały, dostarczane oddziałom w zakresie działalności oświatowej, stanowią majątek skarbowy. Odbiór ich potwierdza Komisja Gospodarcza; jej wysłannik jest obecny przy oddaniu służby następcy.

3. Kierownik oświatowy prowadzi przynajmniej księgę kasową z załącznikami. Przy istnieniu kilku wyodrębnionych

instytucyj, wyliczających się wobec niego z otrzymanych zaliczek, także dziennik amerykański dla poszczególnych kategorii wydatków.

4. Do miesięcznego raportu ze swej działalności załącza zestawienie głównych dochodów i wydatków.

5. Kierownicy oświatowi D. O. G. winni w czasie inspekcji dokonywać też rewizji wydatków i opinjować ich potrzebę.

16. Rozkaz M. S. Wojsk z dn. 18 marca 1920. (Muzeum Wojska).

1. Z chwilą utworzenia Muzeum Wojska czynne dotychczas Polskie Muzeum Wojskowe, powołane do życia rozkazem 381 (Dziennika Rozkazów Wojskowych № 10 r. 1919) dla zobrazowania wojny światowej i polskiego wysiłku zbrojnego w tej wojnie, przestaje istnieć jako odrębna instytucja; tem samem statut i etat Polskiego Muzeum Wojskowego z dniem wejścia w życie statutu i etatu Muzeum Wojska zostają zniesione.

Likwidacja Polskiego Muzeum Wojskowego winna nastąpić w terminie 3-miesięcznym od chwili ogłoszenia statutu Muzeum Wojska; aż do tego terminu mają być wypłacane dotychczasowe pobory personelu Polskiego Muzeum Wojskowego przez dotychczasową Komisję Gospodarczą. Na likwidację zobowiązań i rozpoczętych prac Polskiego Muzeum Wojskowego przekazuje się kwotę 20910 mk. (Dział VIII § 5 pozycja 3 budżetu) do dyspozycji Muzeum Wojska, przyczem na likwidację Polskiego Muzeum Wojskowego wyznacza się kwotę 10.000 mk. jako maximum, z której wypłaty nastąpią po przedstawieniu bilansu i dowodów. Z kwoty tej wliczy się Muzeum Wojska, a reszta pozostała 10.910 mk. ma służyć na prace organizacyjne Muzeum Wojska.

2. Wobec zlikwidowania Polskiego Muzeum Wojskowego jako odrębnej instytucji, zbiory jego przechodzą całkowicie do Muzeum Wojska. Dyrektor Muzeum Wojska w porozumieniu z dyrektorem Archiwum Wojskowego zadecyduje o przeznaczeniu zbiorów do Muzeum Wojska, względnie do Archiwum Wojskowego.

3. Przydział gospodarczy Muzeum Wojska—D. O. G. Warszawa. Co do zakresu działania—zależność bezpośrednia od Ministra Spraw Wojskowych.

17. Instrukcja M. S. Wojsk. z d. 17 marca
1920, № 1870/W. M. 20., (Igrzyska sportowe).

1) D. O. Gen. urządzają u siebie zawody sportowe według poniższego programu w m-cu czerwcu. Zawody mają być rodzajem miejscowego święta sportowego z udziałem publiczności. Zyski osiągnięte ze sprzedaży biletów winny być użyte na pokrycie kosztów, oraz zakup przyborów.

2) Oddziały D. O. Gen. zgłoszą zawczasu swój udział do D. O. Gen. na ręce wyznaczonego w tym celu z pośród oficerów D. O. Gen. Inspektora Wychowania Fizycznego (oficer wyższy) lub Referenta Sportowego (oficer niższy).

3) Na doroczne igrzyska do Warszawy mają być wysłane oddziały D. O. Gen., złożone ze zwycięskich zawodników i drużyn. Zgłoszenia drużyn i zawodników według Dziennika Rozkazów № 97 — do 1 lipca 1920 r.

4) Zwycięzcy w zawodach D. O. Gen. otrzymywać mogą upominki lub przedmioty z wyekwipowania żołnierskiego w miarę posiadanych środków.

5) Inspektorzy Wychowania Fizycznego i Referenci Sportowi, mianowani przez D. O. Gen., są obowiązani do wysłania swych kwalifikacyj do prowadzenia pracy, oraz do stałej łączności z Wydziałem Wychowania Fizycznego Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. (Warszawa, ul. Królewska 2).

6) Wydział Wychowania Fizycznego przewidział w swym budżecie sumy na urządzenie igrzysk i kursów gimnastyczno-sportowych, z których będą korzystały D. O. Gen.; oprócz tego oddziały i załogi powinny własnymi siłami utworzyć u siebie boiska i tory przeszkód podług planów, po które zwracać się należy do tegoż Wydziału.

7) Program Igrzyska w D. O. Gen. w roku 1920 powinien być przygotowaniem do Igrzysk w Warszawie.

8) Każdy D. O. Gen. przedewszystkiem powinien wystawić sekcję do biegu szturmowego i drugą do rzutu granatem. Bez tego zgłoszenia przyjęte nie będą.

9) Oprócz drużyn i zawodników D. O. Geny powinny przysłać na dzień 6 sierpnia reprezentację, złożoną z referentów i kierowników, oraz instruktorów sportowych.

Do tej instrukcji ogólnej dodano szczegółowy program igrzysk. Instrukcja z programem będzie drukowana w „Wiarusie”.

18. Rozkaz M. S. Wojsk. z d. 21 kwietnia 1920, № 3557/W. M. 20. (**Kierownicy oświatowi**).

W zakresie personaljów oficerów-kierowników oświatowych wniosek lub opinia Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. ma znaczenie decydujące.

Prawa Oddziału III są w tym wypadku identyczne z prawami Oddziałów i Departamentów w zakresie personaljów broni i technicznych służb (załącznik I № 6 do № 1792/ Org. rozkaz M. S. Wojsk. Dep. I § 4 p. 5).

19. Rozkaz M. S. Wojsk. z d. 15 maja 1920, № 4231. Org. (**Organizacja Sekcji Oświaty i Kultury**).

Celem ujednostajnienia i planowego uzgodnienia całości kształtu akcji kulturalno-oświatowej w wojsku i opieki nad żołnierzem, prowadzonej przez czynniki wojskowe, jako też stowarzyszenia społeczne, istniejąca obecnie w łonie Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. Sekcja Oświatowa zostaje rozwinięta wedle załączonego planu organizacyjnego i etatów, otrzymując nazwę „Sekcji Oświaty i Kultury“. W swoim czasie Sekcja O. i K. zostanie wydzielona z Oddziału III, usamodzielniona i podporządkowana wprost Wiceministrowi.

W tym celu zarządzam, w uzupełnieniu rozp. M. S. Wojsk. Dep. I 1792/Org.:

Organizacja i zakres działania Sekcji O. i K.

Sekcja O. i K. jest centralną kierowniczą władzą wojskową, skupiającą pracę kulturalno-oświatową i opieki nad żołnierzem, prowadzoną tak przez czynniki wojskowe, jak i stowarzyszenia społeczne.

Polecenia i wskazówki Sekcji są obowiązujące zarówno w stosunku do władz wojskowych, jak instytucyj i urzędów społecznych, pracujących, względnie dopuszczonych do pracy, wśród wojska.

Szef Sekcji może pod osobistą odpowiedzialnością wydawać w sprawach wykonawczych polecenia z rozkazu Wiceministra.

Zadania Sekcji O. i K.

1) Kierowanie całością prac kulturalno-oświatowych w wojsku w duchu wychowania żołnierzy na obywateli kraju, świadomych swych obowiązków narodowych, zwalczanie na drodze powyższej tendencji rozkładowych, propaganda tężyzny moralnej w wojsku, oraz propagowanie w społeczeństwie konieczności pracy dla wojska.

2) Kierowanie i uzgadnianie akcji oświatowej i opieki nad żołnierzem, prowadzonej przez stowarzyszenia i instytucje społeczne krajowe i zagraniczne.

3) Współpraca w tym kierunku z władzami cywilnymi.

4) Dysponowanie środkami, dawanymi przez rząd i społeczeństwo na cele opieki.

Skład Sekcji O. i K.

W skład Sekcji wchodzi: 1) Szef Sekcji. 2) Inspektor O. i K. 3) Wydział I. Administracyjno-Organizacyjny. 4) Wydział II. Szkolny. 5) Wydział III. Czytelnictwa i wydawnictw. 6) Wydział IV. Życia kulturalnego żołnierzy. 7) Wydział V. Opieki społecznej. 8) Wydział VI. Budżetowo-Statystyczny. 9) Wydział VII. Wychowania fizycznego (przejściowo).

Szef Sekcji kieruje całością prac Sekcji.

Inspektor O. i K. kontroluje pracę kulturalno-oświatową w wojsku, uczestniczy w zjazdach i naradach, spełnia funkcję organu łącznikowego między ministerstwem a instytucjami rządowymi i stowarzyszeniami społecznymi z polecenia i w myśl dyrektyw Szefa Sekcji.

Wydział I. Administracyjno-Organizacyjny.

a) Opracowuje sprawy organizacyjne oświaty i opieki, uzgadnia pracę z instytucjami cywilnymi i ustala wytyczne dla akcji społecznej.

b) Prowadzi sprawy personalne referentów oświatowych, ewidencję stowarzyszeń społecznych, wszelkich rozporządzeń wojskowych i państwowych w sprawach opieki, prowadzi propagandę w wojsku i społeczeństwie (w porozumieniu z Oddziałem II Szt. M. S. Wojsk.).

c) W liczbie swych referentów Wydział posiada jednego delegata Oddziału II Szt. M. S. Wojsk., przydzielonego do Sekcji O. i K. na wniosek Oddziału II.

Wydział II Szkolny.

a) Wykonywa ustawę sejmową w sprawie przymusowego nauczania w wojsku.

b) Prowadzi kursy dla analfabetów i półanalfabetów, szkoły powszechne dla umiejących czytać i pisać, kursy korespondencyjne dla żołnierzy.

c) Dostarcza bezpłatnie oddziałom wszelkich pomocy naukowych.

d) Urządza kursy dokształcające dla oficerów i podoficerów, dla referentów oświatowych i nauczycieli wojskowych.

e) Kieruje szkoleniem oficerów oświatowych, opracowuje programy i regulaminy nauczania.

f) Kieruje pracą oświatową instytucyj społecznych w wojsku.

Wydział III Czytelnictwa i Wydawnictw.

a) Ocenia książki i kwalifikuje je dla czytelnictwa wojskowego. Kieruje akcją czytelnianą w wojsku. Sprowadza, kompletuje, kataloguje i wysyła biblioteczki polowe na front, oraz biblioteki dla formacyj uzupełniających, garnizonów i szpitali.

b) Ustala metody prowadzenia bibliotek żołnierskich, prowadzi statystykę czytelnictwa.

c) Dba o dostarczanie żołnierzom pism i gazet.

d) Opracowuje plany wydawnictw, redaguje organ Sekcji.

e) Kieruje akcją społeczną w zakresie dostarczania żołnierzom odpowiedniej lektury, oraz prowadzi ewidencję bibliotek żołnierskich.

Wydział IV. Życia Kulturalnego.

a) Organizuje życie pozasłużbowe żołnierza przez zakładanie gospód, świetlic i sklepów żołnierskich, dokształca żołnierzy w zawodach cywilnych.

b) Organizuje teatry żołnierskie i dla żołnierzy, dba o estetykę wnętrza koszar i ich otoczenia.

c) Organizuje orkiestry etatowe i nieetatowe oraz chóry.

d) Zwalcza szkodliwe nałogi i nieobyczajności.

Wydział V. Opieki Społecznej.

a) Kieruje z punktu widzenia wojskowego pracą kulturalno-oświatową i opieki nad żołnierzem wszystkich stowarzyszeń społecznych w zakresie działania wszystkich wydziałów Sekcji.

b) Dostarcza i współdziała w dostarczaniu żołnierzom darów świątecznych i innych.

c) Stawia wnioski na przyznanie stowarzyszeniom społecznym kredytów, pożyczek i subsydjów z budżetu Sekcji lub ze źródeł nadzwyczajnych.

W liczbie referentów posiada Wydział, jako łącznika, jednego delegata Białego Krzyża, zaangażowanego w charakterze urzędnika kontraktowego, oraz jednego delegata Departamentu Gospodarczego M. S. Wojsk., przydzielonego do Sekcji O. i K. na wniosek Departamentu Gosp.

Wydział VI. Budżetowo-Statystyczny.

a) Kieruje zarządem funduszków, magazynów i składów wojskowych, oraz kontroluje fundusze, magazyny i składy instytucji społecznych, otrzymujących subsydja od Rządu.

b) Układa Budżet Sekcji, prowadzi rachunkowość i kasowość, oraz kontroluje wydatki Wydziałów.

c) Prowadzi statystykę całości prac oświaty i opieki w wojsku.

Wydział VII. Wychowania Fizycznego.

(Zakres działania ustalony w rozp. M. S. Wojsk. Dep. I. 1792/Org.)

Kancelarja.

Złatwia normalne czynności kancelaryjne.

20. Rozporządzenie M. S. Wojsk. z dn. 15maja 1920, № 5009 Org. (**Instytucje społeczne**).

Na podstawie porozumienia z kierującymi czynnikami Czerwonego i Białego Krzyża, wobec konieczności scentralizowania całokształtu akcji oświatowo-kulturalnej i opieki nad żołnierzem, jednolitego kierownictwa pracą dla wojska

społecznych instytucyj humanitarnych, — oraz w związku z utworzeniem w najbliższej przyszłości w M. S. Wojsk. osobnej sekcji Oświaty i Kultury, — zostają ustalone i rozgraniczone agendy Czerwonego i Białego Krzyża, jak następuje:

1) Czerwony Krzyż jest centralą wszystkich stowarzyszeń i instytucyj społecznych, mających za zadanie niesienie pomocy i opieki wyłącznie sanitarnej w wojsku i dla wojska; Czerwony Krzyż zostaje na czas wojny pod względem ogólnowojskowego kierownictwa podporządkowany w tym zakresie Ministerstwu Spraw Wojskowych.

2) Biały Krzyż jest centralą wszystkich stowarzyszeń i instytucyj społecznych, które mają w swym programie działalność kulturalno-oświatową, oraz pomoc materjalną i ekonomiczną dla wojska; Biały Krzyż zostaje pod względem ogólnowojskowego kierownictwa podporządkowany w tym zakresie Sekcji O. i K. Oddział III Sztabu M. S. Wojsk.

Instytucje Czerwonego i Białego Krzyża przeprowadzą definitywny i całkowity podział swych dotychczasowych agend w myśl wyżej powiedzianego, oraz zrzeszą wszelkie stowarzyszenia społeczne o podobnym charakterze pod swoim kierownictwem, celem planowego ujęcia wysiłków społeczeństwa w sprawie niesienia pomocy sanitarnej, względnie kulturalno-oświatowej dla żołnierza.

M. S. Wojsk. będzie się znosiło w tych sprawach tylko z centralami Czerwonego i Białego Krzyża (Rządowy Komisarjat przy Czerwonym Krzyżu i Zarząd Główny Białego Krzyża).

Wszelkie prośby o ulgi, pomoc kredytową, ułatwienia transportowe etc. załatwiać będzie M. S. Wojsk. jedynie przez centrale. Żadne stowarzyszenie niezrzeszone nie może liczyć na pomoc i współdziałanie władz wojskowych.

Każde nowe stowarzyszenie otrzyma zalegalizowanie statutu, o ile przystąpi do centrali zrzeszeniowej.

Wszelkie już istniejące stowarzyszenia, które do zrzeszenia nie przystąpią, nie będą korzystały z żadnej pomocy rządowej.

Ad. 1). Celem utrzymania ścisłej łączności między M. S. Wojsk. a Czerwonym Krzyżem, będzie przydzielony do Departamentu Sanitarnego, w charakterze zakontraktowanego referenta, stały delegat Komisarza Rządowego przy Czerwonym Krzyżu.

Ad 2). Celem utrzymania ścisłej łączności między M. S. Wojsk. a Białym Krzyżem będzie przydzielony do Sekcji O. i K., w charakterze zakontraktowanego referenta, delegat Białego Krzyża; w sprawach gospodarczych z delegatem tym będzie współpracował przydzielony z Dep. Gosp. do Sekcji O. i K. referent gospodarczy.

Jednocześnie znosi się instytucję „Żołnierz Polski”, ustanowioną rozporządzeniem M. S. Wojsk. Biuro Prez. 5696 (Dz. Roz. Wojsk. № 77 ex 1919), która miała dotychczas centralizować całokształt pracy oświatowej i opieki społecznej nad żołnierzem.

Personel wojskowy „Żołnierza Polskiego”, oraz fundusze tegoż przekazane zostają do dyspozycji Sekcji O. i K.

21. Instrukcja Sekcji O. i K. z d. 3 lipca 1920, № 2249. (Pomoce szkolne).

Sekcja Oświaty i Kultury Oddziału III Sztabu Nauk-Szkoln. M. S. Wojsk., mając na celu ułatwienie pracy referentom oświatowym i nauczycielom wojskowym w szkołach żołnierskich, zaopatruje bezpłatnie referaty ośw. D. O. G-nów w pomoce szkolne.

Co do sposobu otrzymywania powyższych przedmiotów, korzystania, inwentaryzowania i odpowiedzialności za nie, wydają się następujące przepisy do ścisłego zastosowania się ref. ośw. D. O. G-nów.

§ 1. Pomoce szkolne Sekcja O. i K. wydaje jedynie na zasadzie umotywowanego urzędowego zapotrzebowania referatu oświatowego D. O. G. (wzór załącza się: załącznik № 1).

§ 2. Pomoce utrzymuje w Sekcji O. i K. specjalny kurjer, upoważniony do tego przez referat ośw. D. O. G.

§ 3. Koszty opakowania i przewozu ponosi referat ośw. D. O. G.

§ 4. Po otrzymaniu pomocy szkolnych ref. ośw. D. O. G. zaciąga je do księgi inwentarza z wyszczególnieniem daty otrzymania, źródła, ceny i ilości i zawiadamia Sekcję O. i K. o sposobie rozdziału otrzymanych pomocy między szkoły

żołnierskie, w myśl przesłanych rozdzielników z dn. 12/VI 20 r. l. 1805, przesyłając je 1-go każdego miesiąca.

§ 5. Pomoce szkolne, wysyłane z D. O. G. do poszczególnych szkół żołnierskich, są tam inwentaryzowane według § 4.

§ 6. Pomoce szkolne, w szkołach żołnierskich winny być przechowywane w miejscu suchem i zabezpieczonem od zniszczenia.

§ 7. Pomoce, jak: cyrkiel, ekierka, kompas, globus itp., przechowywać należy w zamkniętych szafach, do tego celu przeznaczonych.

§ 8. Pomoce szkolne winny być używane wyłącznie do celów nauczania.

§ 9. Za uszkodzenie lub zgubienie pomocy szkolnych odpowiedzialnym jest referat D. O. G. (Wobec referatu D. O. G. odpowiedzialni są kierownicy oświatowi oddziałów, którym przydzielono pomoce szkolne i materiały piśmienne).

§ 10. Podczas inspekcji szkół żołnierskich przeprowadzać należy obowiązkowo również kontrolę inwentarza szkolnego.

§ 11. Na wypadek, gdyby się okazało, że niektórzy kierownicy, referenci ośw. i nauczyciele wojskowi spotykają się z pewnemi trudnościami przy zastosowaniu pomocy szkolnych w nauczaniu, referenci ośw. D. O. G-nów pouczą podległych sobie kier. ośw. i nauczycieli wojskowych o sposobie korzystania na lekcjach z poszczególnych pomocy szkolnych.

Dla wiadomości zainteresowanych i celem uwidocznienia znacznych kosztów pomocy szkolnych, a co za tem idzie, odpowiedzialności za nie referentów ośw., załącza się spis oraz ceny pomocy szkolnych (załącznik № 2), w które Sekcja O. i K. może już zaopatrywać referaty oświatowe D. O. G-nów. lub w najbliższym czasie zaopatrywać będzie mogła.

Przedmioty, które nie są zamieszczone w rozdzielniku, a są wydawane, referaty oświatowe D. O. G-nów dopiszają w rubrykach pustych, do tego celu przeznaczonych.

---

*) Pomijamy go tutaj, jako szczegół obecnie bez znaczenia.
(Przypisek Redakcji).

Pieczęć
Uniw. Żołn. D. O. G.
l. dz. . . .

(Załącznik № 1).

Data . . . . .

Do Sekcji O. i K. Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk.

ZAPOTRZEBOWANIE.

Uniwersytet Żołn. D. O. G. . . . . uprasza o wydanie:

- 1) Map Polski . . . . , 2) Półkul . . . . , 3) Globusów . . . . ,
4) Alfabetów ruchomych . . . . , 5) Cyrkli . . . . , 6) Metrów . . . .
i t. p.

• Podpis ref. ośw. D. O. G.

Podpis Dow. D. O. G.

Okragła pieczęć.

22. Zasady organizacji żołnierskiej szkoły powszechnej. (Ustalone na odprawie referentów oświatowych z 9 okręgów generalnych, odbytej w Warszawie 2 i 3 lipca r. 1920.

1. Żołnierska szkoła powszechna jest skrótem pięciooddziałowej publicznej szkoły powszechnej.

2. Żołnierska szkoła powszechna ma na celu danie żołnierzom, którzy w wieku szkolnym całkowicie lub częściowo pozbawieni byli nauczania, minimum wiedzy ogólnej, niezbędnej do umiejętnego i świadomego wypełniania obowiązków żołnierskich i obywatelskich.

3. Program Ż. Sz. P. jest skrótem programu pięciooddziałowej szkoły publicznej o dwóch siłach nauczycielskich. W nauczaniu kładzie się nacisk przedewszystkiem na ogólny rozwój umysłowy uczni.

Ż. Sz. P. zaszczerpia i rozwija w żołnierzach te cnoty rycerskie i obywatelskie, które warunkują i wzmacniają tężyznę narodu.

4. a) Żołnierskie szkoły powszechne zakładane są przy baonach oraz równorzędnych jednostkach innych broni, służb i zakładach wojskowych i rozszerzają swą działalność w kompanjach, ewentualnie mniejszych oddziałach, dla wszystkich żołnierzy, którzy zgodnie z ustawą sejmową z dnia 21 lipca 1919 r. (Dziennik Praw № 65, Dziennik

Rozkazów Wojskowych № 87), mają prawo i obowiązek pobierania nauki w zakresie pięciooddziałowej publicznej szkoły powszechnej.

b) Ż. Sz. P. podlegają referentowi ośw. pułku, względnie referentowi baonu zapasowego. Na czele szkoły stoi referent oświatowy baonu, który jest odpowiedzialny przed swą zwierzchnością za prawidłowy bieg zajęć i skuteczność nauczania w szkole. Referent ośw. baonu (kierownik szkoły) ma przydzielonych do prowadzenia nauczycieli wojskowych w stosunku: jeden nauczyciel na każde 30 godzin tygodniowych, względnie 1 nauczyciel na 100 żołnierzy.

c) Ż. Sz. P. dzieli się na 4 stopnie nauczania: I stopień trwa 3 miesiące i zawiera 150 lekcyj po 30 minut (po 2 lekcje dziennie = 1 godz. 10 m.); II stopień trwa 3 miesiące i zawiera 150 lekcyj po 40 minut (po dwie lekcje dziennie = 1½ godziny czasu); III i IV st. trwają po 4 miesiące i zawierają po 210 lekcyj po 40 minut (po 2 lekcje dziennie = 1½ godz. czasu).

d) Całkowite urządzenie szkoły oraz zakup wszelkich pomocy dla uczniów i nauczycieli odbywa się na koszt M. S. Wojsk. Dowództwo oddziału odpowiedzialne jest za całość i stan inwentarza szkolnego.

e) Nauczyciele danej szkoły zbierają się raz na tydzień na zlecenie kierownika szkoły, w celu składania sprawozdań z postępów w nauczaniu, oraz dla szczegółowego omówienia materiału, jaki ma być przerobiony w szkole w następnym tygodniu.

5. a) Kierownikiem szkoły może być tylko oficer, ew. urzędnik wojskowy, posiadający wykształcenie zawodowe pedagogiczne. W okresie przejściowym stanowisko to może być nadane oficerowi, względnie urzędnikowi wojskowemu, posiadającemu wykształcenie co najmniej w zakresie 6-ciu klas szkoły średniej, oraz skutecznie przerobiony 6-miesięczny kurs pedagogiczny.

b) Kierownik szkoły działa w granicach istniejących przepisów i instrukcyj, oraz stosuje się do wskazówek, otrzymywanych od swych zwierzchników. W celu utrzymania kontaktu z nauczycielami, oraz dla prawidłowego regulowania biegu nauczania, kierownik szkoły bywa na lekcjach, prowadzonych przez podwładnych mu nauczycieli, prowadzi sam lekcje okazowe, wyznacza ku temu nauczycieli, zwołuje konferencje pedagogiczne i przewodniczy na nich.

6. a) Nauczycielem w żołnierskiej szkole powszechnej może być oficer, ewentualnie szeregowiec, mający wykształcenie co najmniej 4-ch klas szkoły średniej, oraz (tymczasowo w okresie przejściowym) skutecznie przerobiony przynajmniej 10-tygodniowy kurs pedagogiczny.

b) Obowiązkiem nauczyciela żołnierskiej szkoły powszechnej jest udzielanie lekcji w rozmiarze 30 godzin tygodniowo, oraz branie udziału w pracach, zmierzających do podniesienia kulturalnego w wojsku.

c) Nauczyciel żołnierskiej szkoły powszechnej podlega bezpośrednio referentowi oświatowemu baonu i nie pełni żadnych innych funkcji, nie związanych bezpośrednio z pracą kulturalno-oświatową w wojsku.

7. a) Uczniem żołnierskiej szkoły powszechnej jest każdy żołnierz, który, będąc w wieku szkolnym, nie otrzymał wykształcenia w zakresie programu pięciooddziałowej publicznej szkoły powszechnej.

b) Żołnierz zapisany do Ż. Sz. P. obowiązany jest do systematycznego i punktualnego uczęszczania na lekcje, oraz do wykazywania skutecznej pracy w szkole. Żołnierz, który przy egzaminach przejściowych na następny stopień nie wykazał dostatecznych postępów w nauce, nie może być promowany. Uczęszczanie do Ż. Sz. P. obowiązuje żołnierzy aż do całkowitego ukończenia szkoły, względnie do czasu pobytu w wojsku. Za systematyczne i punktualne uczęszczanie żołnierzy do szkoły odpowiedzialni są dowódcy oddziałów.

c) Żołnierze, którzy nie otrzymali promocji na następny stopień, zostają przeniesieni do specjalnej klasy, na którą kierownik szkoły zwróci szczególną uwagę.

d) O ukończeniu przez żołnierza danego stopnia Ż. Sz. P. czyniona jest adnotacja w karcie służbowej żołnierza, a po skończeniu szkoły otrzymuje żołnierz odpowiednie świadectwo.

23. Pogadanki o Polsce na stopniu I-ym żołnierskiej szkoły powszechnej. (Program ustalony na odprawie referentów oświatowych, odbytej w Warszawie 2 i 3 lipca r. 1920).

1. Pogadanki o Polsce mają na celu uobywatelenie żołnierzy oraz wykazanie wysokiej godności i potrzeby służby wojskowej;

2. przez zapoznanie żołnierzy: a) z krajem ojczystym, jego bogactwami naturalnymi oraz produkcją, b) z naszą przeszłością, c) z czynami rycerskimi i obywatelskimi żołnierzy-bohaterów;

3. wykonanie według danego wzoru niżej wymienionych pogadanek:

1) Skąd jesteście? Kto jesteście? (Doprowadza się do pojęć o Wielkopolsce, Małopolsce, Mazowszu, Kujawach, Śląsku i t. d.).

2) Co robiliście w „cywilu“? (Najwięcej jest rolników, nie może być głodu, centra przemysłowe).

3) Czy mamy u siebie, czego nam potrzeba? (Kopalnie: węgla, rud, soli, nafty; hutnictwo, lasy, zboża i t. d. — jesteśmy bogaci — możemy sobie wystarczyć).

4) Gdzie kto z was był? Czy widział kto całą Polskę? Można zobaczyć wszystkie ziemie polskie narysowane na papierze (mapa).

5) Orientowanie się na mapie (ukształtowanie pionowe, rzeki, jeziora, morza, miasta, koleje, drogi, strony świata).

6) Jakie mamy rzeki, góry, gdzie wasze ziemie, miasta, a gdzie główne nasze rzeki, miasta?

7) Jak duża jest nasza Ojczyzna? Ilu nas jest i jakich mamy sąsiadów? Jak z nimi żyjemy?

8) Czy dawno mieszkamy na naszych ziemiach? Czy zawsze było tyle rzek, gór, miast, wsi? Jak wyglądała dawniej ziemia Polska? Czem się nasi przodkowie zajmowali? Jak mieszkali?

9) Jak to dawno było? Jak się Polacy wtedy zarządzili? Wojna dawniej a teraz. Mieszko I ochrzcił Polskę prawie tysiąc lat temu.

10) O dzielnym królu Bolesławie i o granicach za niego.

11) Polacy godzą książąt ruskich. Bolesław Chrobry i Bolesław Śmiały w Kijowie. Zdobycie Kijowa przez wojska polskie w maju 1020 r. (Polacy zaprowadzają ład i porządek, jak za Chrobrego).

12) Jeszcze o jednym królu Bolesławie, co zwał się Krzywousty i narobił z Niemców kapusty. Głogów. Granica zachodnia, walki z Niemcami, plebiscyt.

13) Jak chłopci pomagali królowi Władysławowi Łokietkowi wypędzać wrogów. (Piękny nasz kraj: dolina Prądnika jest Polską Szwajcarią; przezrocza).

14) Jak Polacy razem z Litwinami pobili Niemców-Krzyżaków pod Grunwaldem? Jak duża była Polska po połączeniu z Litwą?

15) O Walentym Wąsie i Grzegorzu Wielochu, którzy prawie 400 lat temu tego bili Moskali za króla Stefana Batorego; dziś tam walczą również nasi, „zalewając bolszewikowi sadła za skórę“.

16) Gdzie jeszcze nasze wojska walczą? Dawniej, 300 lat temu, walczyliśmy również na tych polach. Wybrać i odczytać odpowiedni ustęp z „Ogniem i Mieczem“.

17) O księdzu Kordeckim, który nie oddał Jasnej Góry Szwedom. Przeczytać odpowiedni ustęp z „Potopu“.

18) Zwycięstwa Jana Sobieskiego nad Turkami.

19) Jak Bartosz Głowacki zdobył armaty rosyjskie, a szewc Kiliński bronił Warszawy.

20) Chciwi i źli sąsiedzi nasi (rozbiory, rok 1831 i 1863).

21) „Pan Bóg nie rychliwy, ale sprawiedliwy“. Wielka wojna i udział w niej Polaków.

22) „Miłe złego początki, lecz koniec żałosny“. Gospodarka Niemców i Austriaków na naszych ziemiach i rozbrojenie okupantów).

23) Nasz Wódz i Naczelnik Państwa.

24) Kto w Polsce rządzi?

25) Dlaczego musimy prowadzić wojnę?

26) Wielcy Polacy.

24. Instrukcja Sekcji O. i K. z d. 16 lipca 1920, № 2598. (Kolportaż pism i druków).

1. Wydawnictwa urzędowe: broszury, czasopisma, gazety wojskowe, plakaty, afisze, odezwy, kartki ulotne — niezwłocznie po wyjściu z pod prasy trafiać winny do rąk oficerów i szeregowych, przeto należy pamiętać, ażeby druki bezużytecznie nie leżały, lecz były wciąż czytane. Szczególnie pisma wojskowe: „Żołnierz Polski“ i „Wiarus“ winny przychodzić regularnie i według kolejności numerów winny być kolportowane. Należy zwrócić uwagę, iż pisma z datą ubiegłą po przeczytaniu pism późniejszych tracą dużo na wartości.

2. Podział i kolportaż druków wymaga ścisłej planowości, dokładnego rozdzielnika i zupełnej centralizacji. Wo-

bec tego kierownicy wydziałów najdalej do dnia 25 lipca opracują plan kolportażu i dokładny rozdzielnik na pisma „Żołnierz Polski“ (2 razy tyg.) i „Wiarus“ (1 raz w tyg.) dla oddziałów i zakładów swego okręgu. Rozdzielniki opracowane przestać niezwłocznie do Warszawy: M. S. Wojsk. Oddział III Szt. Sekcja Oświaty i Kultury Wydz. III (Królewska 2) z zapotrzebowaniem w stosunku 8 egz. „Żołnierza Polskiego“ i 2 egz. „Wiarusa“ na kompanję lub oddział równoznaczny; oddziały mniejsze otrzymają po 2 egz. „Żołnierza“ oraz 1 egz. „Wiarusa“. Kolportaż jest początkowo bezpłatny.

3. Należy zawsze pamiętać o tem, by pisma wojskowe i odezwy kolportować niezwłocznie, jako „b. pilne“, w dniu otrzymania.

4. Dawać baczenie na to, by wydawnictw wojskowych nie niszczone. Kierownik oświatowy wręcza wydawnictwa osobiście swym pomocnikom, a ci w swoim oddziale, zachowując jeden egzemplarz dla świetlicy.

5. Co miesiąc przysyłać dokładny raport z kolporter-skiej działalności, z wyszczególnieniem numerów pism i podaniem dokładnego rozdzielnika.

6. Wszystkie pisma i druki z centrali przychodzą specjalną pocztą kurjerską pod adresem kierownika oświatowego w oddziale.

7. Jeżeli w danej jednostce wojskowej (od kompanji począwszy) niema biblioteczki, należy odwrotnie przesłać zapotrzebowanie do M. S. Wojsk. (Sekcja Kultury i Oświaty) na wydawnictwa Uniwersytetu Żołnierskiego i Biblioteki „Żołnierza Polskiego“ i z tego materiału założyć podwaliny księgozbioru.

8. Należy założyć biblioteczki z tego materiału na wartowniach i w izbach chorych, oraz w zakładach karnych i izbach więziennych.

9. Odpowiedzialność za sprawne funkcjonowanie aparatu kolporterskiego ponosi w pierwszym rzędzie dowódca oddziału, następnie kierownik oświatowy.

10. Dowódcy oddziałów i zakładów winni traktować nadchodzące transporty wydawnictw, jak się traktuje transporty żywnościowe i amunicyjne.

11. W Wydziale III b Sztabów D. O. G. (dawniej Uniw. Żołn.) referat kolportażu powierzyć oficerowi, który będzie w stałym i ścisłym kontakcie z oficerem propagandy Oddziału II Sztabu D. O. G.

25. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 13 lipca 1920, № 2671. (Pogadanki).

1. Akcję szkolną w oddziałach ograniczyć do już zorganizowanych i funkcjonujących agend. Natomiast bezwarunkowo przeprowadzić w oddziałach ochotniczych i poborowych podczas trwania kursu wyszkolenia żołnierskiego w godzinach służbowych następujący cykl pogadań:

1) O służbie wojskowej. 2) Co to jest Ojczyzna. 3) Jak wielki i bogaty jest nasz kraj. 4) Ilu nas jest. 5) Kto w Polsce rządzi. 6) Jak rządzą bolszewicy. 7) Dlaczego służyć w wojsku. 8) Nasz Wódz i Naczelnik Państwa. 9) Ofiarność. 10) Męstwo. 11) Wiara w zwycięstwo. 12) Wytrwałość. 13) Posłuszeństwo. 14) Honor żołnierski. 15) Gotowość bojowa. 16) Koleżeństwo. 17) Żołnierz obywatel.

Wzory pogadań № 1, 2, 4 i 7, opracowane w szczególnej dyspozycji, załącza się*).

Pozostałe pogadanki zostaną wkrótce nadesłane. Wiele cennego materiału w sprawie opracowywania i wygłaszania pogadań zawiera broszura: „Odczyty popularne dla dorosłych“, opracowana przez M. B. Godeckiego (Broszurę tę pobrały w swoim czasie wszystkie D. O. G. z wyjątkiem Łodzi).

• 2. Naukę systematyczną oraz akcję pogadankową według programu wręzonego p. p. Referentom na ostatnim zjeździe w Warszawie należy zorganizować w szpitalach i zakładach dla uzdrowieńców.

Oдноną instrukcję załącza się.

26. Instrukcja w sprawie pracy oświatowej w szpitalach. (Zob. wyżej pod 25).

Nauczanie, prowadzone dotychczas w szpitalach i zakładach dla uzdrowieńców, należy kontynuować i postawić na możliwie najwyższym poziomie.

Wobec tego referent D. O. G. zorganizuje—tam, gdzie to jeszcze nie zostało uskutecznione — w podległych sobie szpitalach i zakładach dla uzdrowieńców szkoły powszechne żołnierskie według programu, wręzonego referentom oświatowym na ostatnim zjeździe w Warszawie**).

*) Zob. niżej pod 32.

**) 2 i 3 lipca r. 1920.

Prowadzenie nauczania w tych szkołach należy powierzyć fachowym siłom cywilnym (pod kierunkiem referenta ośw.). W tym celu poleca się nawiązanie kontaktu z lokalnymi związkami nauczycieli szkół powszechnych i średnich, które prawdopodobnie mają sformowane listy nauczycieli zgłoszonych do służby pomocniczej w wojsku.

Praca tych sił, w myśl okólnika p. Wiceministra Spraw Wojsk., traktowana jest jako świadczenie na rzecz wojska, a więc bezpłatna.

Pozatem należy zwrócić baczną uwagę na życie kulturalne żołnierza w szpitalach i zakładach dla uzdrowieńców, organizując odczyty i pogadanki, kolportaż pism i bibliotekę, teatr i kinematograf, gry i zabawy.

Pogadanki mają żołnierza podnieść na duchu, uświadomić, dlaczego walczył on przeciwko bolszewikom. Należy wytłumaczyć, czym jest dla Polaków bolszewizm, zachęcić do dalszej walki oraz wskazać, że jedynie drogą pokonania wroga możemy dojść do trwałego pokoju, który zapewni państwu wewnętrzne odrodzenie. Należy też porównywać dziejowe momenty z historii Polski, a zwłaszcza dawniejsze walki Polaków z Rosją; zaznaczyć, czym była dawniej dla nas Rosja, jakie tam panują stosunki obecnie, kto rządzi w Rosji i do czego ten rząd dąży. Położyć nacisk na obowiązki żołnierza i obywatela względem Ojczyzny, podkreślić, że chwila jest bardzo ciężka dla Polski, która jest jeszcze państwem młodem, i dlatego bardzo często trzeba znosić niedostatki, ale żołnierze w armjach obcych musieli znosić jeszcze większe braki, walcząc o państwo obce.

Świetlice i czytelnie należy utrzymywać na jak najwyższym poziomie. Potrzebne pomoce szkolne, podręczniki i materiały piśmienne wyda U. Ż. w takiej ilości, ażeby praca oświatowa nie spotykała się z żadnymi trudnościami. Wymienione przedmioty może D. O. Gen. pobrać każdorazowo w M. S. Wojsk. Oddział III Sztabu Sekcja O. i K.

W miarę przybywania chorych zdolnych do pobierania nauki, należy odpowiednio zwiększać personel nauczycieli.

O stanie pracy oświatowej w szpitalach i zakładach dla uzdrowieńców Un. Żołn. zamelduje: M. S. Wojsk. Oddział III Szt. Sekcja O. i K.

27. Rozkaz Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z d. 15 czerwca 1920, № 6352. (Ewidencja druków i wydawnictw).

Do dnia 20 czerwca r. b., celem dokładnej ewidencji druków i wydawnictw, D. O. Generalnych prześlą do Oddziału III Sekcja K. i O. Wydział II wszystkie swoje wydawnictwa w 3 egzemplarzach, łącznie z Rozkazami D. O. G. od początku r. b., oraz na przyszłość przysyłać będą regularnie poza zwykłym rozdzielnikiem Rozkazów D. O. G.

28. Rozkaz Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z d. 2] lipca 1920, № 2202. (Kurs metodyczno-praktyczny dla] nauczycieli w] żołnierskich szkołach powszechnych).

W celu przygotowania nauczycieli wojskowych dla żołnierskich szkół powszechnych, poleca się uruchomienie w Okręgu lokalnego 3-miesięcznego kursu metodyczno-praktycznego o następującej organizacji:

1) Kurs trwa 3 miesiące i obejmuje: a) metodykę nauki czytania i pisania; b) metodykę arytmetyki (dodawania i odejmowania w zakresie 1—100); c) metodykę pogadanek.

2) Praca na kursie odbywa się w czasie pozasłużbowym po 2 godziny 10 m. dziennie: a) 1 godzina (50 m.) na wykład teoretyczny, wzgl. konferencję na temat przeprowadzonych lekcji okazowych lub próbnych; b) 1 godz. 10 m. na 2 lekcje (po 30 min.) okazowe lub próbne.

Licząc po 25 dni w miesiącu, otrzymamy $25 \times 3 = 75$ lekcji na metodykę nauki czytania i pisania, metodykę arytmetyki oraz konferencje; podział godzin skuteczni kierownictwo kursów w zależności od warunków lokalnych; zaznacza się jednak, że główny nacisk należy położyć na konferencje, poświęcając im np. 50 lekcji; na metodykę języka polskiego można przeznaczyć 10 lek., na metodykę arytmetyki 12, a na metodykę pogadanek 3.

Lekcji praktycznych wypadnie $25 \times 3 \times 2 = 150$.

Praca więc na kursie przedstawiać się winna biorąc ogólnie w ten sposób, że po wykładzie teoretycznym następuje lekcja okazowa, poprowadzona przez prelegenta, a po

niej konferencja, na której prelegent omawia przebieg lekcji, zachowanie się uczniów, podkreśla i tłumaczy charakterystyczne momenty, odpowiada na zapytania słuchaczy kursu i t. d.

Po kilku wykładach i lekcjach okazowych następują lekcje próbne słuchaczy, omawiane bezpośrednio po ich przeprowadzeniu lub w dniu następnym. Lekcje okazowe i próbne winny dostarczyć materiału do utrwalania wskazówek i zasad metodycznych.

W czasie trwania kursu słuchacze winni osiągnąć taką wprawę w prowadzeniu lekcji, by mogli potem nauczać samodzielnie i skutecznie.

3) Jednocześnie z kursem metodyczno-praktycznym zostaje uruchomiony, jako szkoła ćwiczeń, 1-y stopień żołnierskiej szkoły powszechnej według programu, przesłanego przy piśmie z dnia 2 b. m. z № 2201. Ilość uczniów analfabetów nie może przekraczać 30; szczególną uwagę przy nauczaniu należy zwrócić na analfabetów małozdolnych.

4) Poziom umysłowy słuchaczy, przyjętych na kurs metodyczno-praktyczny, winien dawać gwarancję, iż będą oni mogli odnieść pożytek z kursu i prowadzić skutecznie nauczanie. Ilość słuchaczy na kursie nie może przekraczać 50. Jeżeli na kurs zapisze się większa ilość kandydatów, wówczas należy stworzyć drugi, ewentualnie trzeci kurs równoległy i przy każdym uruchomić szkołę ćwiczeń.

5) Prowadzenie kursu metodyczno-praktycznego oraz szkoły ćwiczeń należy powierzyć siłom fachowym wojskowym, a w braku ich cywilnym, posiadającym obok doświadczenia, opartego na kilkuletniej pracy, stały kontakt z rozwojem myśli pedagogicznej.

Na pokrycie kosztów prowadzenia kursu i szkoły ćwiczeń otrzymają pp. Referenci Oświatowi odpowiednie kwoty, licząc po 50 mk. za lekcję.

Przed uruchomieniem kursu należy przelać do Sekcji Oświaty i Kultury życiorysy zaangażowanych nauczycieli, a po skończonym kursie przedłożyć szczegółowe sprawozdanie z przebiegu oraz wyniku nauki, dołączając dzienniki lekcyjne, protokoły konferencji oraz spostrzeżenia prowadzących kurs.

Stosunkowo wysokie wynagrodzenie nauczycieli upoważnia do postawienia dużych wymagań w pracy.

Do 1 sierpnia r. b. winny być złożone raporty o stanie dokonanych w myśl niniejszego rozkazu poczynąń.

29. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 3 lipca 1920, № 2250. (Instrukcja w sprawie opracowania i zebrania materiałów i okazów na Wystawę Oświaty Pozaszkolnej).

Z inicjatywy Wydziału Oświaty Pozaszkolnej Min. Wyzn. i Ośw. Publ., a przy współpracy pokrewnych zrzeszeń i instytucyj, będzie otwarta w Warszawie w pierwszych dniach września b. r. wystawa, ilustrująca rozwój oświaty pozaszkolnej. Wystawa ta ma na celu przedstawić całą akcję oświatową i kulturalną w okresie porzoborowym, jako wysiłek naszego społeczeństwa dla zachowania własnej odrębności narodowej, uświadomić szerokim masom ważność i doniosłość pracy na tem polu, oraz dać rozmach w tym kierunku i porwać do czynu.

Dzisiaj armja nasza przoduje w pracy nad utrwaleniem gmachu państwowości polskiej. W dziedzinie oświaty pozaszkolnej przez wyteżoną pracę kulturalno-oświatową nad żołnierzem również znacznie wyprzedziła pokrewne instytucje. Roczny bilans pracy, prowadzonej z pełną świadomością dążeń i celu, wykazuje dzisiaj znaczne jej rezultaty.

Cały ten dorobek pragnie Sekcja Kultury i Oświaty uwidocznic na tej wystawie. Uwzględniając wielkie znaczenie tejże i licząc się z tem, że skomplikowane i pomnożone w późniejszym okresie okazy posłużą do urządzenia własnej wystawy określonej, a następnie przejdą do archiwum M. S. Wojsk., dublety zaś i kopje do archiwum Min. Wyz. i O. P., — musimy dzisiaj nasz zupełnie opracować, by jasno uwidocznic rys organizacyjny, metody i wyniki pracy.

Współdział nasz projektowany jest według następującego programu.

SZKIC PROGRAMU.

Dział ogólny.

I. Organizacja prac kulturalno oświatowych nad żołnierzem polskim:

a) Sekcja Kultury i Oświaty, b) Wydział III-b D. O. Genów, c) Organizacja pracy w oddziałach, d) Graficzne ujęcie sieci organizacji w kraju, e) Graficzne ujęcie rozwoju organizacji wojskowo-kulturalnej w kraju.

II. Poziom oświaty w armji:

Wykresy: Ilość żołnierzy, nad którymi Sekcja Kultury i Oświaty rozpościera swą pieczę.

Wykresy: ilość żołnierzy pod względem wykształcenia:
a) analfabetów, b) półanalfabetów, c) z wykształceniem elementarnym, d) średnim i wyższym.

III. Szkoły (kursy, grupy i komplety):

a) analfabetów, b) półanalfabetów, c) dokształcające i specjalne.

IV. Ilość żołnierzy objętych nauczaniem:

a) analfabetów, b) półanalfabetów, c) na kursach dokształcających i specjalnych.

V. Liczba personelu oświatowego:

a) referentów, b) zastępców, c) nauczycieli wojskowych, d) nauczycieli cywilnych.

VI. Wyniki pracy szkolnej.

Jaki procent całkowicie ukończył kurs:

a) analfabetów, b) półanalfabetów, c) dokształcających i specjalnych.

VII. Systematyczne ujęcie walki z analfabetyzmem w armji.

Rozwój szkół i kursów, objętych pracą w całokształcie i w poszczególnych D. O. Genach. Pomoce naukowe. Budżet. Metoda. Wyniki pracy.

VIII. Kursy dokształcające:

Szkoły specjalne: rolnicze, rzemieślnicze i t. p.; ich rozwój, stan obecny, pomoc naukowa, budżet.

IX. Praca odczytowa:

Wykresy, ilustrujące liczbę odczytów, frekwencję, tematy.

X. Biblioteki i czytelnictwo:

Ogólny rozwój bibliotekarstwa w wojsku. Organizacja bibliotek, techniczne prowadzenie tychże, schematy katalogów, fotografie ważniejszych bibliotek.

Źródła przyływu książek, ogólnie i w poszczególnych D. O. Genach. Ilość bibliotek w oddziałach. Budżet.

Procent książek na ilość umiejących czytać.

% korzystających z bibliotek na ilość czytających.

Ilość książek wypożyczonych, sprzedanych, rozdanych bezpłatnie żołnierzom.

XI. Własne wydawnictwa:

Ich rozwój, budżety, okazy książek, broszur, podręczników, pism.

XII. Życie kulturalne:

Świetlice, gospody, herbaciarnie, sklepy żołnierskie — pod względem rozwoju, administracji, obrotów miesięcznych, frekwencji. Chóry i orkiestry, wieczorki i koncerty. Teatry

żołnierskie, korzystanie z prywatnych. Zabawy żołnierskie. Wycieczki krajoznawcze i dla poznania stanu ekonomicznego. Współpraca stowarzyszeń cywilnych. Budżety.

Dział szczegółowy.

Opracowaniem tego działu jako też zebraniem materiału na wystawę zajmą się referenci oświatowi przy D. O. G. i z ich polecenia referenci oświatowi przy oddziałach. Dajemy szerokie pole do inicjatywy, kreśląc ogólny zarys.

I. Praca w poszczególnych D. O. G.

Organizacja wewnętrzna, sieć organizacyjna. Szeroko rozwinięte punkty działu ogólnego w poszczególnych D. O. G. Uwzględnić jednak bardziej samą pracę wewnętrzną, niż rys ogólny.

II. Praca w oddziałach podległych D. O. G. i jednostkach administracyjnych.

Sprawozdania z rozwoju pracy, oparte na materiale historycznym, statystycznym, doświadczalnym, mają jak najtreściwiej uwydatnić pracę wewnętrzną w oddziałach. Tutaj nie tyle chodzi o ogólną statystykę organizacyjną, ile o jak najściślejsze daty statystyczne, dotyczące się samej pracy wewnętrznej, tak by z nich można było sporządzić wielorakie wykresy, unaoczniające jej rozwój, metody i wyniki pracy.

Dla uwydatnienia planu pracy i rysów organizacji w oddziałach, potrzebne jest sprawozdanie przynajmniej jednego działu z każdego D. O. G., w którym jednak ta praca prowadzona jest wzorowo, by ten rzeczywisty przykład mógł być zarazem wzorem, tak dla uczestników wystawy, jako też i innych oddziałów. Sprawozdanie tego referenta musi być jak najdokładniej opracowanem. Wszystkie raporty miesięczne, znacznie rozszerzone, mają dać szczegółowy pogląd na rozwój prac oświatowo-kulturalnych w tym oddziale od zawiązku do 1/VIII.20; musi więc zawierać dokładną statystykę szkół, uczniów, czas trwania poszczególnych kursów, ilość godzin tygodniowo na każdym kursie. Kursy, pogadanki, obchody etc. mają być wyszczególnione. Wyniki pracy i przeszkody w pracy. Cyframi wykazać przyływ i odpływ żołnierzy w oddziale, podając średnią ilość z tygodnia. Sprawozdanie to, składające się z raportów miesięcznych, powinno opierać się na cyfrach statystycznych, by łatwo z nich można było obliczyć procenty do najrozmaitszych wykresów.

Referenci oświatowi przy wszystkich oddziałach mają zebrać ten materiał na wystawę, który najdobitniej ilustruje ich pracę wewnętrzną. Materiał ten musi się składać z szeregu monografij poszczególnych agend. Monografie te muszą być ściśle, oparte na danych statystycznych; do nich należy dołączyć fotografie i inne okazy, przedstawiające rozwój i wynik pracy (np. przy monografiach kursów dla analfabetów dołączyć fotografie grupy, uczelni, kajety z wypracowaniami piśmiennymi etc., do sprawozdań z teatrów żołnierskich dołączyć fotografie z przedstawień). Okazów takich zapewne znajdzie się wiele w oddziałach, a ponieważ ilustrują one dobitnie bieg pracy oświatowej oraz samo życie kulturalne, są przeto bardzo pożądane. Przy opracowaniu sprawozdań i monografij należy się liczyć z tem, że niemi zajmą się tylko zainteresowani w pracy pedagogicznej, ogółowi zaś treść trzeba przedstawić graficznie w formie wykresów, obrazów, powiększonych fotografii, przeto wypracowania powinny się opierać przeważnie na umiejętności zestawionym materiale statystycznym.

Pożądaną jest rzeczą zaprosić do współpracy w tym zakresie te osoby ze sfer niewojskowych, które nam pomagały w pracy, a których cenne uwagi i fachowe wypracowania odnośnych referatów mogą mieć doniosłą wartość dla badań naukowych nad kształceniem dorosłych.

Odnośnie do powyższego programu, polecam referentom oświatowym przy D. O. G. opracować dokładny program działu szczegółowego w swoim zakresie, wyznaczyć oddział, który ma przedłożyć całkowite sprawozdanie z rozwoju i dorobku swej pracy, oraz rozdzielić na inne oddziały opracowania sprawozdań poszczególnych agend, nie krępując jednakże inicjatywy. Program ten należy do pięciu dni po otrzymaniu tego aktu rozesłać do wszystkich oddziałów z dołączeniem kopij niniejszego pisma, jedną zaś kopję programu szczegółowego D. O. G. przesłać do Sekcji O. i K., celem zaznajomienia z zakresem współdziałania. Materiały i okazy należy przesłać do Sekcji O. i K. najpóźniej do 1.VIII. 20, gdyż wykonanie wykresów i powiększenie fotografii zajmie wiele czasu i pracy. Raport o gromadzeniu materiałów, jego ilości i jakości należy przesłać do 16.VII 1920 roku.

30. Okólnik Sekcji O. i K. z 30 sierpnia 1920, № 4361. **(Przesunięcie terminu Wystawy Oświaty Pozaszkolnej).**

Ministerstwo Wyznań Relig. i Oświec. Publicz., w związku z wypadkami doby obecnej, przesunęło termin projektowanej wystawy oświaty pozaszkolnej na początek roku 1921. Wobec powyższego termin nadsyłania przez D. O. Geny materiałów na tę wystawę odracza się do d.1 grudnia 1920 r.

31. Z rozkazu Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z d. 19 lipca 1920, № 53. **(Pochwała).**

W rezultacie inspekcji w D. O. Gen. Poznań i Pomocze stwierdza się, że praca kulturalno-oświatowa w wymienionych D. O. Gen. jest prowadzona bardzo intensywnie i tempo jej stale wzrasta, dzięki wyteżonej działalności urz. wojsk. VII r. Władysława Ścibor-Rylskiego, ppor. Stanisława Marka oraz p. Kwiatkiewiczowej. Wobec tego wymienionym wyrażam w imieniu służby podziękowanie.

32. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 23 lipca 1920, № 2986. **(W sprawie pogadank).**

W uzupełnieniu pisma Sekcji O. i K. z dnia 13 b. m. № 2671 przesyła się w załączeniu dyspozycje pozostałych pogadank: 1) № 13. Posłuszeństwo. 2) № 14. Honor żołnierski. 3) № 15. Gotowość bojowa.

Zaznacza się: 1) Pogadanka № 17 „Żołnierz-obywatel“, jako synteza poprzednich pogadank, winna być przeprowadzona na końcu. 2) Dyspozycje pogadank mają na celu ułatwienie prelegentom opracowywania i przeprowadzania pogadank i, jako takie, nie wyczerpują materiału całkowicie. Rzeczą referenta oświatowego i prelegentów będzie dostosowanie tych pogadank do potrzeb danych oddziałów, oraz dobranie odpowiedniego materiału w formie przykładów z obecnej wojny i historii Polski, dla uprzyśtępnienia myśli, zawartych w dyspozycjach.

Uwaga. Dyspozycyj, dołączonych do tego okólnika i wcześniej do okólnika № 2671 z dnia 13 lipca (zob. pod poz. 25) nie podaje się tutaj, gdyż przedrukowano je wszystkie w osobnej broszurze, stanowiącej № 4 wydawanej przez Sekcję O. i K. „Biblioteki Referenta Oświatowego” (Warszawa, 1920 roku).

33. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 21 września 1920, № 5220. (**Zapotrzebowania**).

W ostatnich czasach b. często referenci oświatowi oddziałów wojskowych, podległych Wydziałom III b D. O. G., zgłaszają się bezpośrednio do Sekcji O. i K. Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z zapotrzebowaniami na materiały piśmienne, pomoce szkolne, książki i t. d., pomijając w ten sposób drogę służbową.

W związku z wydaną przez Sekcję O. i K. instrukcją w sprawie pomocy szkolnych (o sposobie otrzymywania, inwentaryzowania i odpowiedzialności), rozesłaną do Wydziałów III b D. O. Genów dnia 3. VII. 20 r. № 2249, kierownicy Wydziałów III b pouczą podległych sobie referentów oświatowych o drodze służbowej, jaka obowiązuje przy otrzymywaniu pomocy szkolnych, materiałów piśmiennych, książek i t. d. (patrz § 1 instrukcji).

Tylko w wypadkach, gdy Wydział III b nie jest w posiadaniu żądanych przedmiotów, zapotrzebowanie referenta oświatowego oddziału wojskowego może być skierowane do Sekcji O. i K., lecz nie inaczej, jak za pośrednictwem Wydziału III b D. O. Genu.

34. Rozkaz Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z d. 30 września 1920, № 238. (**Oficerowie oświatowi**).

Wobec tego że korpus oficerów oświatowych w najbliższym czasie zostanie utworzony, zarządzam, co następuje:

1) Wszystkich oficerów na stanowiskach etatowych oświatowych należy uważać tymczasowo za oficerów oświatowych.

2) Oficerów oświatowych etatowych nie wolno przemieścić bez zgody i wyraźnego rozkazu Sekcji O. i K. Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. (Rozkaz M. S. Wojsk. L. 3557). W razie gdyby którykolwiek oddział M. S. Wojsk. zarządził swoim rozkazem przeniesienie oficera, zajmującego stanowisko etatowe oświatowe, należy natychmiast (telegraficznie) zameldować o tem Sekcji O. i K. Oddziału III Sztabu. Władzy, wydającej rozkaz, należy telegraficznie zameldować, że rozkaz nie może być wykonany przed nadejściem decyzji Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk.

3) Kierownik Wydziału III b prześle najpóźniej do dn. 15.X. r. b. do Sekcji Oświaty i Kultury wykaz oficerów oświatowych na stanowisku etatowym według wzoru l. 1. Wykaz ten winien być zaopatrzony podpisem dowódcy O. G. lub szefa sztabu. Kopia powyższego pozostaje w Wydziale IIIb. Po otrzymaniu wykazu oficerów oświatowych na stanowisku etatowym przeprowadzi się ich przez rozkaz Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk.

4) Wydział III b prowadzi u siebie dokładną ewidencję oficerów i podoficerów oświatowych etatowych, oraz kierowników oświatowych i nauczycieli wojskowych nieetatowych, według wzoru l. 2. Kart ewidencyjnych (wzór 2) dostarczy Sekcja O. i K.

5) Nowokreowanych etatowych oficerów oświatowych należy natychmiast meldować do Sekcji O. i K. Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. kartą służbową z dołączeniem karty ewidencyjnej (wzór 2).

6) Wydział III b prześle wykaz oddziałów, w których niema kierownika oświatowego (a w których jest przewidziany etatowo oficer oświatowy).

Kierownik Wydziału III b jest odpowiedzialny za ścisłe przestrzeganie i wykonanie powyższego rozkazu.

Do rozkazu dołączono 2 wzory z następującymi rubrykami.

Wzór I.

№ kolejny. Imię, nazwisko i szarża. Funkcje oświatowe (refer., zast. ref., kierownik, instruktor, nauczyciel). Funkcje, jakie ew. pełni poza pracą referenta oświatow. Przydział. (Jakim rozkazem. Data. № rozkazu. Oddział lub zakład). Data i miejsce urodzenia. Wyznanie. Wykształcenie (szk. śred., wyższe i specj.; ilość lat studjów). Zawód cywilny. Udział w pracy oświatowo-kulturalnej poza wojskiem. Służba

wojskowa (od 1-VIII-1914 r.). Czy zamierza pracować w Korpusie Oświatowym. Opinia dowódcy. Uwagi.

Wzór 2.

Karta ewidencyjna. Imię, nazwisko i szarża. Funkcje oświat. (referent, zast. ref., kierownik, instruktor, nauczyciel). Funkcje, jakie ew. pełni poza pracą ref. oświat. Przydział: Data. №. Oddział lub Zakład.

35. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 6 października r. 1920, № 7265. (Akcja kulturalno-oświatowa w szpitalach).

Akcja kulturalno-oświatowa w szpitalach wojskowych, ze względu na warunki, w jakich się odbywa, oraz materiał, z którym ma do czynienia, musi się różnić od akcji oświatowo-kulturalnej w oddziałach. Żołnierze przebywający w szpitalu, aczkolwiek spełnili swój obowiązek względem Ojczyzny, nie zerwali wszelkiej łączności z armją walczącą, interesują się w dalszym ciągu przebiegiem walk. Zainteresowanie to należy zaspokoić przez odczytywanie komunikatów Sztabu Generalnego, oraz unaocznianie przebiegu walk na mapie. Korespondencje z frontu znajdują też zapewne wielu chętnych czytelników i słuchaczy. Chorzy umiejący czytać, o ile stan zdrowia ich na to pozwala, winni otrzymać do rąk odpowiednią do ich poziomu umysłowego książkę, najlepiej powieść.

Dla chorych analfabetów należy urządzać głośnie czytanie z objaśnieniami. Czytanki mogą się odbywać dla lżej chorych w świetlicy, a dla ciężiej — na salach. Nauczanie czytania i pisania, wobec krótkiego pobytu żołnierzy w szpitalach, nie da się, biorąc ogólnie, uskutecznić. Jeżeli jednak żołnierze analfabeci ze względu na stan zdrowia przebywają w szpitalu czas dłuższy, wówczas nauczanie musi się odbywać. Natomiast z dużym pożytkiem można przeprowadzać pogadanki. Nadają się tu tematy z cyklu 26 pogadanek krajoznawczo-historycznych (patrz Komunikat Oświatowy № 4, str. 5 i 6). Jako materiał do opracowania pogadanek poleca się: „Czytania historyczne“ Witkowskiej i Kulikowskiej; „Z naszych dziejów“ B. Geberta i G. Geberto-

wej: „Opis Ziemi Polskich“ H. Bukowieckiej i H. Poniato-
skiej; oraz wydawnictwa Polskiego Towarzystwa Krajoznaw-
czego „Odczyty z przezroczami“. Wskazówek metodycznych
dostarczy książeczka Kazimierza Sochaniewicza („Bibliotecz-
ka referenta oświatowego“ № 2), oraz broszura M. B. Go-
deckiego „Odczyty popularne dla dorosłych“.

Świetlica w szpitalu oprócz biblioteki i pism winna po-
siadać gry towarzyskie, jak szachy, warcaby, loteryjki i t. d.

Na dobór książek do biblioteki oraz pism do czytelnicy
zwrócić należy szczególną uwagę: doświadczenie wykazuje,
że najbardziej poczytne są pisma ilustrowane. Z dużym za-
ciekawieniem przeglądane są nawet przez analfabetów roc-
niki pism ilustrowanych. Pism codziennych, które mogą
wpływać na żołnierzy podniecająco, nie należy prenumero-
wać. Najlepiej nadają się pisma specjalnie redagowane dla
żołnierzy.

W zakładach dla uzdrowieńców, a gdzie można, i w szpi-
talach, zaprowadzić naukę koszykarstwa, introligatorstwa,
ewentualnie i innych rzemiosł.

Akcję oświatową należy urozmaicać koncertami i przed-
stawieniami teatralnymi. Kładzie się nacisk nie na ilość, ale
jakość atrakcji.

Całość akcji oświatowo-kulturalnej w szpitalach ma na
celu podniesienie żołnierza duchowo i umysłowo, oraz wpa-
janie przekonania, iż państwo i społeczeństwo tych, którzy
spełnili obowiązek względem Ojczyzny, otacza szczególną
opieką. To też współdziałanie społeczeństwa w akcji oświa-
towo-kulturalnej w szpitalach jest bardzo pożądane. Wydatną
pomoc okazać tu mogą związki nauczycieli szkół średnich
i powszechnych. Pracę zgłaszających się nauczycieli i nau-
czycielek w zadeklarowanym przez nich czasie należy ująć
w rygor wojskowy i zużytkować do:

- 1) Odczytywania i komentowania pism na salach
i w świetlicy.
- 2) Czytania i komentowania dzieł beletrystycz-
nych.
- 3) Pisania analfabetom listów do rodzin.
- 4) Wygłasza-
nia pogadank.
- 5) Organizowania koncertów.

Kierownicy Wydziałów III b w terminie 2-tygodniowym
złożą Sekcji O. i K. raport o wydanych w myśl niniejszego
rozkazu zarządzeniach.

36. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 15 października 1920, № 6156. (W sprawie bibliotek).

Wobec braku ewidencji bibliotek stałych DOG-ów, nienadsyłania kart czytelniczych po ich wypełnieniu, braku rozdzielnika nadesłanych przez Centralę książek pomiędzy biblioteki DOG-enu, niezwracania wypożyczonych biblioteczek ruchomych,

Wydział III b w ciągu miesiąca od daty otrzymania powyższego:

1) nadesłał spis wszystkich bibliotek stałych, znajdujących się w D. O. G., według załączonego wzoru;

2) przesłał z oddziałów zużytkowane karty czytelnika z całego okresu ubiegłego od utworzenia biblioteki;

3) przysłał rozdzielnik książek nadesłanych z Centrali;

4) sprawdził stan biblioteczek, a w razie uszkodzenia, aby postąpiono w myśl rozkazu Dziennik Rozkazów M. S. Wojsk. № 36 w p. 783 i meldunek przesłano natychmiast drogą urzędową;

5) ściągnie i odeśle wszystkie biblioteczki ruchome, wypożyczone z Oddziału III przed 1 czerwca r. b.

37. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 22 października r. 1920, № 6469. (Kursy dokształcające ogólne).

W związku z pismem z dn. 23/IX № 5278/S.3.20 komunikuje się, co następuje.

Sekcja II Szkół Stałych Oddz. III Sztabu M. S. Wojsk. otwiera z dn. 1 listopada b. r. kurs półroczny podchorążych, dostępny dla podoficerów i szeregowców, którzy nie ukończyli nawet 6-ciu klas szkoły średniej. Wobec tego dokształcanie w zakresie szkoły średniej dotyczyć obecnie będzie tylko tych szeregowych i podoficerów, którzy chcą otrzymać świadectwo dojrzałości lub którzy nie mają zamiaru pozostać w wojsku.

Przy niniejszem załącza się zasady organizacyjne kursów dokształcających *).

---

*) „Zasady organizacyjne“ były dołączone do niniejszego okólnika, lecz pomijamy je tutaj, jako zmienione i zastąpione innymi, podanymi przy rozkazie Oddziału III № 7918 (zob. niżej).

WZOR ODPWIEDZI.

(Do Okólnika № 6156).

№ porządkowy	Oddział i miejsce, w którym znajduje się biblioteka.	Odkąd istnieje biblioteka?	Czy ma in- wentarz? Wzór inwen- tarza. 1)	Czy ma katalog i jaki?		Czy prowadzi statystykę czy- telników? Rezultaty statystyki.	Ilość dzieł			UWAGI.	
				kartkowy	alfabetyczny		alfabetyczny	działowy	beletr.		nauk.
1				2)	2)						3)
2											
3											
i t. d.											

- 1) Załączyć kopję oryginalnego wzoru inwentarza wraz z numerem porządkowym biblijoteki.
- 2) Jakie działy uwzględniono w katalogu (beletrystyka, historia, przyroda, prawo i nauki społeczne, technika wojskowa i t. p.).
- 3) Dezyderaty poszczególnych biblijotek.

Wydział IIIb nadesłane w terminie do 15-go listopada b. r. do Sekcji Oświaty i Kultury odpowiedzi na pytania następujące:

1. Czy Wydział IIIb, zgodnie z nadesłanymi zasadami organizacyjnymi kursów, zamierza kursy otworzyć?
2. Gdzie i ile kursów ma być otworzonych?
3. Przepuszczalny skład grona nauczycielskiego.
4. Przepuszczalna ilość słuchaczy na kursie.
5. Budżet kursów.
6. Uwagi i pytania.

**38. Okólnik Oddziału III Sztabu M. S.
Wojsk. z d. 23 listopada 1920, № 7627.
(Propaganda państwowej pożyczki premjowej).**

Działalność oświatowo-kulturalna w wojsku dąży do uobywatelnienia żołnierza. Podczas pobytu w wojsku żołnierz nie może być całkowicie poza nawiasem życia państwowego, w którym bierze udział cały naród: ono go łączy i zespala z narodem. Wprawdzie głównem zadaniem żołnierza jest obrona państwa, ale gdy żołnierz ma możliwość oddania państwu przysługi na innem polu, powinien to uczynić. Armja obroniła niepodległość polityczną narodu, niech się też przyczyni do utrwalenia niezależności ekonomicznej państwa. Niezależność ekonomiczna zawisła jest między innymi od stanu waluty polskiej. Waluta nasza stoi nisko, pożyczka zagraniczna zawiodła, pozostała tylko dla wzmocnienia waluty pożyczka wewnętrzna i ta zawieść nie może. Leży to w interesie każdego obywatela państwa.

W pożyczce „Odrodzenia“ żołnierz polski bezpośrednio i pośrednio wziął wybitny udział, i to go niewątpliwie zespoliło z narodem. Takie zespalanie żołnierza z narodem ma nieocenione znaczenie wychowawcze dla wojska i dlatego każdą nadarżającą się sposobność należy jak najwszelchstronnej wyzyskać.

Ministerstwo Skarbu otwarło subskrypcję 4% Państwowej Pożyczki Premjowej i przez Centralny Urząd 4% Pożyczki Premjowej zwróciło się do Oddziału III Sztabu o spopularyzowanie „Miljonówki“ w wojsku.

Wprawdzie trudniej żołnierzowi nabyć „Miljonówkę“, niż podpisać pożyczkę „Odrodzenia“, ale niewątpliwie znaj-

dzie się spory odsetek żołnierzy, zwłaszcza demobilizowanych i pozostających na kuracji w szpitalach i zakładach dla uzdrowieńców, którzy będą mogli pożyczkę nabyć.

Największy jednak udział w pożyczce mogą wziąć żołnierze pośrednio przez popularyzowanie pożyczki wśród swoich rodzin, pisząc o niej w listach, propagując ją pośród swego otoczenia podczas pobytu na urlopie lub po zdemobilizowaniu się i stałym pobycie na wsi czy w mieście. W tym kierunku trzeba żołnierzy jak najbardziej wyczerpująco uświadomić i starać się pozyskać do nabywania i propagandy „Miljonówki”. Uskutecznić to należy przez zorganizowanie dla kompanij danego oddziału specjalnych pogadek możliwie rzeczowo i w przystępnej formie, oraz rozdać przesłane broszury, w których prelegenci znajdą obfity materiał do pogadek. Wysyłkę tych broszur uskutecznią się jednocześnie. Odpowiednią akcją należy zorganizować i wśród oficerów. Ale same pogadanki nie wystarczą. Trzeba dopilnować, by to, co żołnierz może dla pożyczki zrobić, rzeczywiście zrobił. Dobór środków wykonawczych pozostawia się Wydziałowi IIIb, nadmieniając, że wywieszenie np. obok napisu: „Czy wysłałeś list do matki?” tabliczki: „Czy rodzice twoi nabyli „Miljonówkę”, nie pozostałoby bez wpływu.

Wydział IIIb, w myśl wskazań, zawartych w niniejszym rozkazie, oraz stosownie do miejscowych warunków, przystąpi niezwłocznie do spopularyzowania w wojsku 4% Pożyczki Państwowej Premjowej i wyniki akcji zamieszczać będzie w miesięcznych sprawozdaniach z pracy oświatowo-kulturalnej.

- 39.** Rozkaz Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z d. 23 listopada 1920, № 7628.
(Kurs metodyczny i szkoła ćwiczeń dla nauczycieli wojskowych).

W celu zapewnienia oficerom oświatowym odpowiednich sił wykonawczych, poleca się zorganizowanie i uruchomienie do dn. 1 grudnia r. b. przy Wydziale IIIb kursu metodycznego i szkoły ćwiczeń dla nauczycieli wojskowych w żołnierskich szkołach powszechnych.

Kurs trwa 3 miesiące i ma dać słuchaczom:

- a) pogłębienie wiadomości z zakresu nauki o Polsce;
- b) przygotowanie metodyczne, teoretyczne i praktyczne, do pracy oświatowo-kulturalnej w wojsku;
- c) dla kandydatów przygotowanych niezupełnie dostatecznie — uzupełnienie wiadomości z języka polskiego i arytmetyki.

Nauczanie odbywa się w godzinach służbowych po 5 godzin dziennie; nie wlicza się w to nauki uzupełniającej, wymienionej w punkcie c), która ma być prowadzona poza godzinami, przewidzianymi dla całego kursu.

Na kurs mogą być przyjęci kandydaci, mający wykształcenie:

- a) w zakresie 4 klas szkoły średniej;
- b) 7-oddziałowej szkoły powszechnej; ewentualnie
- c) o mniejszym cenzusie, którzy pracowali już oświatowo w wojsku i według opinii odnośnego oficera oświatowego dają gwarancję skutecznej pracy.

Ilość uczestników na jednym kursie nie może przewyższać 50 słuchaczy; w razie zgłoszenia i przyjęcia większej liczby kandydatów, należy uruchomić kurs równoległy.

Podział godzin oraz programy poszczególnych przedmiotów załącza się.

Na koszt prowadzenia kursu Sekcja O. i K., po zameldowaniu przez Wydział IIIb otwarcia kursu i załączeniu budżetu, asygnuje odpowiednie sumy; przy meldunku o uruchomieniu kursu należy przedstawić życiorysy zaangażowanych sił nauczycielskich.

Kurs ma być zakończony egzaminem, którego termin należy podać Sekcji O. i K. do wiadomości. Po zakończeniu kursu Wydziały IIIb złożą Sekcji O. i K. w terminie 2-tygodniowym szczegółowe sprawozdania i imienne listy absolwentów.

Nadmienia się, iż po zatwierdzeniu przez p. Ministra S. Wojsk. organizacji szkoły dla podoficerów oświatowych kurs zostanie na taką szkołę przemianowany.

Podział godzin dla przedmiotów ogólnokształcących i pedagogicznych na 3-miesięcznym kursie dla nauczycieli wojskowych w żołnierskich szkołach powszechnych.

1. *Ogólna ilość godzin* = 5 godzin dziennie × 25 (dni w miesiącu) × 3 (miesiące) = 375 godzin.

II. *Program.* 1. Nauka o Polsce 45 godz. 2. Hist. Polski 45 g. 3. Psychologia wychowawcza 10 g. 4. Dydaktyka 20 g. 5. Metodyka z lekcjami praktycznymi, szkoła ćwiczeń i konferencjami: a) metodyka jęz. polskiego 70 g., b) metodyka arytmetyki z geometrią 70 g., c) metodyka historii 15 g., d) metodyka geografii 15 g., e) metodyka nauk przyrodniczych 15 g., f) metodyka pogadanek 15 g. 6. Organizacja pracy oświatowej w wojsku 10 g. 7. Czytelnictwo i bibliotekarstwo 10 g. 8. Życie kulturalne 20 g. 9. Wychowanie fizyczne 15 g. Razem godzin 375.

Uwaga. 1. Na wykłady teoret. metodyki 5 a i b przeznaczają się 10 godz., a 5 c—f po 2 godz.
2. Na lekcje okazowe i próbne w szkole ćwiczeń przeznaczają się dla 5 a i b po 50 godzin, a dla 5 c—f po 10 godzin.
3. Na konferencje z przeprowadzonych lekcji przeznaczają się dla 5 a i b po 10 godzin, a dla 5 c—f po 3 godziny.

I. Program nauki o Polsce.

1. Położenie i granice Polski (2 wykłady). Polska środkiem geom. Europy. Polska jako kraj przejściowy od wschodu na zachód, od północy na południe i odwrotnie. Korzyści ekonomiczne położenia Polski. Brak granic naturalnych, nieobronność granic, przesuwanie granicy na zachodzie i na wschodzie. „Drang nach Osten“. Idea unji.

2. Ustrój powierzchni Polski (2 wykłady). Polska niziną. Trzy grzędy wzniesień. Trzy pasy nizin. Geologiczne pochodzenie naszych wzniesień i nizin. Obszerniej—epoka lodowcowa i polodowcowa.

3. Wody ziem polskich (2 wykłady). Zlewisko Bałtyku i morza Czarnego. Dział wodny. Połączenie kanałowe istniejące i projektowane. Wisła, Warta, Niemen, Dniestr. Wody naszych rzek (zamarzanie, dzikie brzegi, wylewy). Jeziora.

4. Klimat ziem polskich (1 wykład). Elementy klimatu. Rozkład wiatrów. Opady. Ciepłota i pory roku. Krainy klimatyczne (Tatry i Karpaty, płyta Czarnomorska, nizina pasa środkowego, wybrzeża morskie).

5. Rośliny i zwierzęta w Polsce (3 wykłady). Związek między klimatem, roślinnością i fauną kraju. Wpływ

regulujący człowieka. Rozmieszczenie lasów, stepów. Najważniejsze rośliny uprawne. Rozmieszczenie zbóż, buraków cukrowych. Zwierzęta dzikie. Zwierzęta wymierające. Szkodniki. Zwierzęta domowe. Polskie rasy zwierząt domowych.

6. Człowiek na ziemiach polskich (2 wykłady). Dzieje przedhistoryczne człowieka (epoka kamienna, brązowa, żelazna). Wędrowka ludów. Różne typy antropologiczne w Polsce (Wielkopole, Małopole, Mazury, Podlasiacy). Czynniki zespalające typy plemienne w naród. Kolonizacja niemiecka. Żydzi.

7. Bogactwa naturalne Polski (2 wykłady). Gleba. Lasy. Kamienie budulcowe. Kamienie ozdobne (marmury). Rudy metaliczne. Sole. Nawozy sztuczne. Nafta. Wosk ziemny. Węgiel kamienny, brunatny, torf. Wody mineralne.

8. Rolnictwo w Polsce (3 wykłady). Procent ludności rolnej. Powody emigracji rolnej. Skutki reformy rolnej. Wielka, średnia i mała własność. Serwituty. Komasaacja. Typ gospodarki przemysłowej, intensywnej, ekstensywnej. Gospodarstwo małorolne. Narzędzia pierwotne i ulepszone. Kooperatywy rolne, kółka rolnicze. Hodowla bydła, nierogacizny, koni, drobiu. Rasy zwierząt. Ilość produkcji. Samowystarczalność Polski pod względem produkcji rolnej.

9. Przemysł w Polsce (2 wykłady). Warunki powstania przemysłu. Sztuczność przemysłu polskiego. Obcy kapitał. Sprawa rynków zbytu. Surowce (bawełna, len i t. d.). Robotnik w Polsce. Ustawodawstwo robotnicze. Gałęzie przemysłu: włóknisty, metalurgiczny, drzewny, spożywczy i t. d. Przemysł drobny, rzemiosła.

10. Handel polski (1 wykład). Znaczenie handlu, drogi komunikacyjne, spław rzekami i kanałami, handel zagraniczny, morze i Gdańsk. Hurtownie, kooperatywy i spółki, banki. Handel detaliczny. Rola Żydów w handlu.

11. Krainy geograficzne polskie (12 wykładów). Tatry, Karpaty, Nizina Nadwiślańska, Podkarpacie, Śląsk, Wyżyna Małopolska, Wyżyna Lubelska, Podole, Wołyń, Polesie, Mazowsze, Wielkopolska, Pomorze, Pojezierze. Podlasie.

12. Kto w Polsce rządzi? (2 wykłady). Wybory, ustawa wyborcza, sejm, jak obraduje. Plenum, komisje, konwent senatorów. Głosowanie.

13. Rząd (3 wykłady). Ministrowie, prezydent rady ministrów, wiceministrowie. Ustrój ministerstw, kompetencja poszczególnych ministerstw. Rząd parlamentarny. Wotum zaufania.

14. Naczelnik Państwa (1 wykład). Sposób wyboru, prawa, kompetencje.

15. Podział administracyjny Polski (1 wykład). Województwa, powiaty, gminy.

16. Władze samorządowe (3 wykłady). Samorząd miast, województw, powiatów, gmin. Prawa i kompetencje samorządu.

17. Sądy (2 wykłady). Sądy pokoju, okręgowe, naczelne. Sądy nadzwyczajne, doraźne, wojskowe. Zawieszenie gwarancji konstytucji. Stan wojny i oblężenia.

18. Szkolnictwo (1 wykład). Wyższe, średnie, zawodowe, powszechne.

2. Program historii polskiej.

1. Wykład wstępny: Rzut oka na całość dziejów państwa polskiego, o jego granicach, położeniu geograficznym i wpływach, jakie to położenie wywierało i wywierać będzie na rozwój dziejowy państwa naszego (grawitowanie ku wschodowi, walki kresowe).

2. Zamierzchłe dzieje plemion słowiańskich, ich walki o byt, ustrój patryarchalny społeczeństw słowiańskich, teorie o powstawaniu państw, domniemane przyczyny powstania państwa polskiego.

3. Pierwsze wiadomości o istnieniu państwa polskiego. Wpływy Zachodu. Wielka droga handlowa na półwysep Sambję i znaczenie tej drogi dla rozwoju kultury i idei zachodnio-europejskich w Polsce. Stopniowe szerzenie się chrześcijaństwa w Polsce, jego wpływ na kształtowanie się ustroju socjalnego i bytu politycznego Polski.

4. Imperjalizm cesarzy niemieckich, zależność Polski pod względem politycznym i religijnym od Niemiec, pierwsze próby uniezależnienia się za Bolesława Chrobrego.

5. Bolesław Chrobry jako budowniczy i organizator państwa polskiego. Stopniowa przemiana ustroju rodowego w ustrój monarchiczny, zasady ustroju monarchicznego i znaczenie jego dla dalszego rozwoju państwowego.

6. Walki o niezawisłość państwa polskiego za Bolesława Śmiałego i Krzywoustego, wzrost możnowładztwa i du-

chowieństwa, próby wprowadzenia idei papizmu do Polski (biskup Stanisław Szczepanowski), początek walki możnowładztwa z ideą monarchiczną.

7. Testament Bolesława Krzywoustego i początek nowej fazy dziejowej. Polska w podziałach, upadek i zanik życia politycznego, zmaganie się władzy książęcej z możnowładztwem świeckim i kościelnym (Mieszko Stary i Władysław Laskonogi), upadek władzy monarchicznej.

8. Charakterystyka wieku XIII. Kontrasty i krańcówości w życiu wewnętrznym, asceza, wiek świętych, przełożony wpływ Kościoła, walki z Tatarami, wyludnienie i ubożenie kraju, podatny grunt do dalszego pochodu żywiołu niemieckiego na wschód, kolonizacja i jej następstwa. Tworzenie się stanu mieszczańskiego.

9. Ustrój stanowy, przyczyny jego powstania i wpływ na dalszy rozwój dziejowy. Szybki wzrost mieszczaństwa niemieckiego w Polsce, jego zakusy do ujęcia władzy w swe ręce.

10. Zwrot do idei piastowskiej. Władysław Łokietek i jego walki z niemczyzną. Kazimierz Wielki jako drugi budowniczy i organizator państwa polskiego. Pierwsze skodyfikowanie prawa polskiego. Polityka gospodarczą i kulturalną Kazimierza Wielkiego.

11. Skutki samolubnej polityki Ludwika Węgierskiego, pakta koszyckiego jako źródło przyszłego upadku Polski.

12. Polityka duchowieństwa, pierwsze przebliski humanistyczne i imperjalizm możnowładztwa polskiego. Znaczenie połączenia Litwy z Polską.

13. Kazimierz Jagiellończyk, jego walki z Krzyżakami i wzrost wpływów szlacheckich. Walka z Kościołem. Kryształizowanie się t. zw. idei Jagiellońskiej (blok państw środkowo-europejskich pod kierownictwem Polski i dynastji Jagiellonów). Wzrost prądów humanistycznych w Polsce, krytyka supremacji Kościoła i budzenie się życia politycznego wśród szerokich warstw szlacheckich.

14. Skutki pozyskania dostępu do morza na dalszy rozwój stosunków socjalnych w Polsce, poddaństwo chłopów i pańszczyzna, upadek stanu mieszczańskiego, znaczenie statutu Olbrachtowskiego.

15. Program carów rosyjskich, wyrażający się w „zbieraniu ziem ruskich“, jego związek z układem stosunków na Litwie i ściślejszym połączeniem się tejże z Polską. Walka możnowładztwa ze szlachtą, zdobywanie prerogatyw polity-

cznych ze strony tej ostatniej. Początki parlamentaryzmu polskiego (ustawa Nihil novi).

16. Panowanie Zygmunta Starego. Ogólny zarys stosunków gospodarczych i społecznych w Polsce. Humanizm i reformacja. Przebieg reformacji na ziemiach polskich; stanowisko opozycyjne szlachty, wojna Kokosza jako wyraz wadliwości w ustroju militarnym Polski.

17. Egzekucja praw za Zygmunta Augusta (Jurysdykcja duchowna nad szlachtą, egzekucja dóbr, unja Lubelska, sprawa kościoła narodowego).

18. Charakterystyka wieku XVI. Pisarze polityczni doby Zygmunto-wskiej. Niedomagania w ustroju społecznym i politycznym Polski i próby w kierunku naprawy.

19. Uchwały sejmu konwokacyjnego z roku 1573 i pokojowe zakończenie sporów religijnych. Artykuły henrycjańskie i pakta konwenta jako szczyt swobód politycznych szlachty. Trybunały szlacheckie jako ostatnia zdobycz polityczna szlachty. Zakończenie okresu budowy „Rzeczypospolitej szlacheckiej“.

20. Krótka charakterystyka dwuwiekowego okresu застоju i przeżywania zdobytych swobód. Główne cechy wadliwości ustroju społecznego i politycznego Polski (brak skarbu, liberum veto, wadliwa organizacja sądownictwa i niedostateczna obrona państwa nazewnątrz).

21. Zasady konstytucji Polski szlacheckiej (Rzeczpospolita, podział polityczno-administracyjny, prerogatywy korony, organizacja urzędów, stan senatorski, stan rycerski, mieszczaństwo, chłopci, Żydzi, duchowieństwo).

22. Zasady ustroju parlamentarnego w Polsce (sejm, budowa jego i sposób stanowienia uchwał). Konfederacja i sejm konfederacki.

23. Organizacja sądownictwa, zasady i środki egzekutywy, kary.

24. Obrona Rzeczypospolitej (pospolite ruszenie, wojsko zaciężne, obrona kresów, krótki zarys historii wojskowości w Polsce).

25. Charakterystyka wieku XVII: reakcja, wzrost potęgi możnowładztwa kresowego, obskurantyzm religijny i polityczny. Upadek kultury, wszechwładny wpływ zakonu jezuitów na całość przejawów życia społecznego i politycznego w narodzie. Wojny z Moskwą i Turcją i najazd szwedzki.

26. Bohaterowie wieku XVII (Żółkiewski, Chodkiewicz i Czarniecki).

27. Powstanie i ustrój kozaczyzny, rola kozaczyzny zaporońskiej w wojnach z Turcją, przyczyny ich niezadowolenia i walki z Polską. Rola Moskwy i stopniowe zmniejszenie wpływów Polski.

28. Charakterystyka epoki Sasów. Znamiona upadku i zapowiedź bliskiego końca samoistności państwa polskiego.

29. Próby reform (Czartoryscy), unicestwienie ich przez traktaty mocarstw sąsiednich, przemożny wpływ Rosji na stosunki wewnętrzne w Polsce (kuratela repninowska).

30. Konfederacja Barska, rozbiór Rzeczypospolitej i konstytucja stackelbergowska.

31. Okres odrodzenia. Sejm Czteroletni i Konstytucja 3-go maja. Konfederacja Targowicka i drugi rozbiór Polski.

32. Powstanie Kościuszkowskie i manifest połaniecki.

33. Trzeci rozbiór Polski i dezorientacja społeczeństwa.

34. Legjony polskie, ich znaczenie i wpływ na opinię Europy.

35. Księstwo Warszawskie. Kongres Wiedeński i Królestwo Kongresowe. Przyczyny, przebieg i skutki powstania Listopadowego.

36. Okres wzmożonego prześladowania, zrodzenie się idei mesjanistycznej, jako wyrazu bólu i udręczenia rozbitego narodu. Rok 1848.

37. Romantyzm i powstanie Styczniowe.

38. Okres pozytywizmu. Kształtowanie się trzech różnych systemów życia społecznego, politycznego i gospodarczego kraju.

39. Wpływ studwudziestoletniej niewoli na wyrobienie się trzech różnych typów Polaka.

40. Charakterystyka życia gospodarczego, kulturalnego, społecznego i politycznego ostatniej doby.

41. Związki i Drużyny Strzeleckie jako wyraz dążeń niepodległościowych.

42. Znaczenie wojny Europejskiej dla Polski. Legjony i ich losy.

43. Postać Józefa Piłsudskiego na tle współczesnych wypadków dziejowych.

44. Charakterystyka doby obecnej, ustrój współczesny państwa polskiego i horoskopy na przyszłość.

45. Ogólny rzut oka na dzieje narodu polskiego.

Całość dziejów Polski podzielić należy na następujące okresy: a) budowa państwa polskiego, b) upadek państwa w okresie dzielnicowym, c) ponowne utworzenie państwa

polskiego, d) okres konstituowania się Rzeczypospolitej Polskiej, e) okres zastoju i upadku, f) okres niewoli. Każdy z wymienionych okresów zamknąć ogólną charakterystyką i repetycją.

3. Program 10 wykładów z psychologii i 20 wykładów z dydaktyki.

A. Psychologia.

1. Dusza, system nerwowy. 2. Czucie i uczucie. 3. Uwaga. 4. Postrzeganie. 5. Wyobrażenie i kojarzenie wyobrażeń. 6. Pamięć i wyobrażenia. 7. Myśl. 8.9. Zainteresowanie w nauczaniu. 10. Wola, charakter.

B. Dydaktyka.

I. 1 wykład. Pojęcie nauczania, cel. 1) Udzielanie wiedzy i wyrobienie umiejętności stosowania jej. 2) Rozbudzenie i wyćwiczenie zdolności umysłowych. 3) Praca musi być prowadzona planowo; dydaktyka jak powstała.

II. 2 wykłady. Ogólne zasady dydaktyczne: 1) od łatwego do trudnego; 2) od bliższego do dalszego; 3) od prostego do złożonego; 4) od konkretnego do abstrakcji.

III. 2 wykłady. Koncentracja w nauczaniu i jej rodzaje: 1) Oparcie o przedmiot centralny. 2) Łączenie dwóch przedmiotów. 3) Zużytkowanie wyuczonego materiału w innych przedmiotach.

IV. 2 wykłady. Jak człowiek zdobywa wiedzę? 1) metoda indukcyjna; 2) metoda dedukcyjna.

V. 2 wykłady. Jaka metoda najlepiej odpowiada celom nauczania? 1) metoda heurystyczna, 2) metoda akroamatyczna i ich zastosowanie.

VI. 3 wykłady. Warunki skutecznego nauczania. 1) Uwaga i zainteresowanie, 2) przestrzeganie ogólnych zasad dydaktycznych, 3) umiejętne stosowanie koncentracji, 4) wybór odpowiedniej formy nauczania.

VII. 3 wykłady. Poglądowość w nauczaniu. 1) Dlaczego nauczanie musi być poglądowe? 2) Środki poglądowe i stosowanie ich: a) okazy, modele, obrazy, b) rysunek, c) próby, doświadczenia, prace uczniów, d) wycieczki, e) odwoływanie się do wyobraźni i samoobserwacji uczniów.

VIII. 1 wykład. Bliższe rozpatrzenie formy heurystycznej: 1) pytania jako środek nauczania, 2) odpowiedzi uczniów.

IX. 1 wykład. Warunki dobrego wykładu: 1) jasność i zrozumiałość, 2) barwność, 3) ścisłość i zwięzłość, 4) podział wykładu na części, streszczenia.

X. 1 wykład. Utrwalanie wiedzy: 1) powtórzenie bezpośrednio, 2) powtórzenie przed nową lekcją, 3) powtórzenie okolicznościowe, 4) repetycje ogólne.

XI. 2 wykłady. 1) Jednostka metodyczna. 2) Stopnie formalne i przykłady ich zastosowania.

XII. 1 wykład. Karność szkolna. 1) Cel karności, 2) środki osiągnięcia karności.

XIII. 1 wykład. Nauczyciel: 1) Zadania nauczyciela, 2) jakim warunkom winien nauczyciel odpowiadać, 3) o samokształceniu.

4. Program metodyki.

I. Język polski.

1) Metodyka nauki czytania i pisania—3 godz. 2) Prowadzenie czytanek—2 g. 3) Nauczanie pisowni—2 g. 4) Wypracowania stylowe—2 godz. 5) Nauczanie gramatyki—1 godz. 6) Lekcje wzorowe i próbne w szkole ćwiczeń—30 g. 7) Konferencje z przeprowadzonych lekcji—10 g. Razem 70 godz.

II. Arytmetyka z geometrią.

1) Metodyka rachunku pamięciowego—4 godz. 2) Metodyka rachunku piśmiennego—2 g. 3) Opracowywanie i rozwiązywanie zadań—2 godz. 4) Nauczanie geometrii—2 godz. 5) Lekcje wzorowe i próbne w szkole ćwiczeń—50 godz. 6) Konferencje z przeprowadzonych lekcji—10 g. Razem 70 godzin.

III. We wskazówkach metodycznych, dotyczących nauczania historii Polski, geografii, nauk przyrodniczych oraz prowadzenia pogadanek, należy uprzytomnić słuchaczom: 1-o cel nauczania danego przedmiotu, 2-o wskazać drogi, zmierzające do osiągnięcia tego celu. Lekcje okazowe nauczyciela metodyki będą ilustracją jego wykładów, a lekcje próbne słuchaczów — sprawdzianem odniesionego przez nich pożytku $(2 + 10 + 3) \times 4 = 60$ godzin.

IV. Organizacja pracy oświatowej w wojsku.

1. *Zadania pracy oświatowej w wojsku.* Praca oświatowa jest łącznikiem między wojskiem a kulturą cywilną narodu. Nie należy wojska „ucywilniać“, lecz cywilizować je, czyli „uobywatelnić“. Znaczenie wychowawcze służby wojskowej dla narodu. 1 godzina.

2. *Dzieje pracy oświatowej w Wojsku Polskiem.* Urzeczywistnienie typu żołnierza-obywatela: powstanie Kościuszkowskie, legjony Dąbrowskiego, lata 1831, 1863. Organizacje wojskowe przed wojną. Praca oświatowa w formacjach polskich 1914—1918 roku. 1 godzina.

• 3) *Organizacja pracy oświatowej w Wojsku Polskiem.* M. S. Wojsk. Oddział III Sztabu Sekcja O. i K.; D. O. Gen., Wydział IIIb; referent garnizonu, pułku, kierownik szkoły, nauczyciel. 1 godz.

4) *Organizacja żołnierskiej szkoły powszechnej.* Podział szkoły na stopnie, czas trwania nauki, kierownik szkoły, nauczyciel, uczniowie. 1 godzina.

5) *Program żoł. szkoły powszechnej.* 4 godziny.

6) *Urządzenie szkoły.* Sala, meble szkolne. Posługiwanie się pomocami szkolnemi. 2 godziny. Razem 10 godzin.

5. Program wykładów z zakresu bibliotekarstwa.

Wykład I. Znaczenie książki w życiu dzisiejszem (Bystroń J.: „Człowiek i książka“). Historia bibliotek. Biblioteki obecne u nas i zagranicą. Zadanie, jakie spełniać winna biblioteka. Zadanie bibliotekarza.

Wykład II. Inwentarz. Jakim zadaniom odpowiadać winien? Wzór inwentarza. Wyjaśnienie poszczególnych rubryk. Ustawianie; format; numerowanie. Systemy numeracji. Numer bieżący. Księga ubytków.

Wykład III. Katalog. Jakie zadania spełniać winien? Katalog alfabetyczny według autorów. Główne zasady katalogowania i układania kardek. Katalog działowy. Główne systemy układu działowego. Trudności. Katalog rzeczowy.

Wykład IV. Wydawanie książek. Kontrola wypożyczeń. Karta książki. Karta czytelnika. Czytelnia: biblioteczka podręczna. Czasopisma. Wybór książek. Katalogi wzorowe. Kupno. Rachunkowość. Oprawa.

Wykład V. Statystyka czytelnictwa. Jej zadania i cele. Na jakie zasadnicze pytania odpowiadać winna? Zestawienie i wzory statystyczne. Czego nas uczą rezultaty obliczeń?

Jedna godzina zajęć praktycznych z inwentaryzacją. Dwie godziny zajęć praktycznych z katalogowaniem. Dwie godziny zajęć ze statystyki czytelnictwa. Razem 10 godzin wykładów.

6. Program wykładów z działu kulturalnego.

I. Kultura żołnierza.

1. Potrzeba zorganizowania życia kulturalnego żołnierza. Życie koszarowe: konieczność uprzyjemnienia, urozmaicenia i ukulturalnienia jego. Sposobność wyzyskania czasu służby wojskowej obywateli dla ogólnego podniesienia i aspiracyj. (1 godzina).

2. Ognisko żołnierskie (świetlica), jako centrum życia kulturalnego w koszarach. Obok urzędzeń i instytucyj gospodarczych skupia ono życie kulturalne. Lokal i jego estetyczne urządzenie. Służba: administrowanie świetlicą (porządek lokalu i życia). Obowiązywać będą ogólne przepisy; w ich ramach przestrzegać swobody i przyzwoitości, oraz stałego regulaminu, aby wzajemnie nie przeszkadzać sobie. W świetlicy: biblioteka (stałe godziny), czytelnia pism (sposób jej urządzenia), gry (regulamin korzystania z nich) i t. p. Pozatem świetlica (w braku lepszego) lokalem na obchody, przedstawienia, koncerty i t. p. (2 godziny).

3. Urządzanie obchodów narodowych, świąt pułkowych i t. p. Cel: poznawać przeszłość w celu skrzepienia teraźniejszości; wysuwanie momentu aktualnego; mniej historji, więcej dedukowanych z niej zadań na przyszłość. Program: 1) słowo wstępne (moment aktualny), 2) odczyt (historyczny) (1 i 2 mogą być zredukowane w jedno), 3) deklamacja, sztuczka, muzyka, śpiew. Wykonawcy najlepiej z pośród żołnierzy (czynnik wychowawczy). Wstęp z zasady dla wszystkich i bezpłatny; goście wprowadzeni. (1 godzina).

4. Estetyka koszar. Pustka murów koszarowych. Cel ich zdobienia: a) uczynienie z nich domu własnem staniem żołnierza, b) estetyczne wartości, c) oświatowe. Środki: unikać festonów, draperyj przechowujących kurz, obrazy treści współczesnej (portrety Wodza Naczelnego i wybitnych wodzów, historyczne portrety oraz sceny), krajoznawcze, oraz religijne; dbać nie tylko o treść, lecz i o ich estetykę. Obrazami przyozdabiać nie tylko świetlicę, ale również izby sypialne i jadalne. Izby powyższe przyozdabiać nadto fryzami (wycinankami i t. p.), które wykonywać powinni sami żołnierze. (1 godzina). Razem 5 godzin.

II. Aparaty projekcyjne oraz kinematograficzne.

1. Demonstrowanie obrazów podczas wykładów. a) Poglądowa nauka historii polskiej, b) przyrody, c) geografji, d) literatury, e) historii ruchu współdzielczego.

2. Technika: a) ustawianie aparatu na odległość 2—3 metrów od ekranu, b) regulowanie siły światła, c) założenie przezroczy, d) niezbędność demonstratora.

Zaopatrywać w odpowiednie przezrocza i filmy może Oddział III Sztabu M. S. Wojsk.

2 godziny.

III. Teatr Żołnierski.

1. a) Teatr i jego kulturalne i społeczne znaczenie. b) Teatr żołnierski: 1) korzyści z prób i pracy przygotowawczej, 2) łączy żołnierzy towarzysko, 3) wypełnia wieczory żołnierzowi kulturalną rozrywką, 4) niesie w łatwej formie oświatę, 5) uczy poprawnej mowy polskiej. (1 godzina).

2. Organizowanie. a) Wybór reżysera przez referenta oświatowego (najlepiej z pośród amatorów żołnierzy), b) tworzenie kółek amatorskich z pośród żołnierzy, c) organizowanie kółka muzycznego i chóru w gronie amatorów, d) dyscypliną w organizacji powinno być koleżeństwo, e) urządzanie sceny. (1 godzina).

3. Repertuar powinien odpowiadać celowi (oświata i kulturalna rozrywka): a) sztuki jedno-, dwu- i trzyaktowe historyczne, ludowe i współczesne, b) deklamacje poważne i wesołe, c) pieśni solo i chór, d) tańce. (1 godzina).

4. Literatura dramatyczna. a) Krótki zarys literatury dramatycznej polskiej: Mickiewicz, Słowacki, Fredro, Korzeniowski, Wyspiański i inni, b) dzieła dramatyczne ludowe: Domnik, Anczyc, Staszczyk i inni. (2 godziny).

5. Reżyserja. a) Reżyser w porozumieniu z referentem oświatowym układa program, b) wyznacza i prowadzi próby, na których dba o dykcję, dobry akcent, prawidłowy oddech, czystość mowy, (interpretacja dzieła, ról, scen), urządza przedstawienie. (1 godzina).

6. Próby. a) odbywają się w godzinach wolnych od zajęć w sali przeznaczonej na ten cel lub na scenie, b) pod kierownictwem reżysera, który według własnego uznania powierza role i naznacza próby, c) próby powinny być lek-

cjami szkoły dramatycznej (czynnik wychowawczy), d) nie powinny przeszkadzać żołnierzom, nie biorącym udziału w teatrze żołnierskim, w zabawie, czytaniu książek i t. p. (1 godzina).

7. a) Charakteryzacja. Należy wybierać odpowiednich amatorów do odpowiednich ról i unikać charakteryzacji, a tylko w wypadkach koniecznych za wskazówkami reżysera, b) prowizoryczne budowanie sceny: 1) podjum jako estrada bez kurtyny, 2) scenka bez dekoracji, 3) dekoracje systemem kotarowym, 4) dekorowanie zielenią, c) siły pomocnicze: reżyserowi pomagają ewentualnie: inspicjent, maszynista, bibliotekarz, rekwizytor, fryzjer, krawiec. (1 godzina).

W kostjumy, dekoracje, szminki, peruki, sztuki, rekwizyta zaopatrywać może i dawać wskazówki Oddział III Sztabu M. S. Wojsk. Sekcja O. i K.

Razem 8 godzin.

IV. Chóry żołnierskie.

1. Organizowanie. Wytlumaczyć żołnierzom znaczenie pieśni w jego życiu. Przy świetlicach i gospodach żołnierskich należy organizować chóry. Jako organizatorów wybierać ludzi, mających do tego pewne kwalifikacje, ewentualnie kapelmistrzów pułkowych lub zdolniejszych grajków orkiestrowych. Kierownik tworzy chór z chętnych żołnierzy, jednakże po uprzedniej próbie głosów. Przy próbie należy mieć na uwadze czystość intonacji głosu i jaki taki słuch muzyczny, t. j. zdolność żołnierza do powtórzenia głosem danego tonu.

2. Wyszkołenie. Urządzać najmniej dwa razy tygodniowo próby chóru, traktując je jako miłe i pożyteczne zarazem spędzenie czasu. Po nauczeniu każdego członka chóru czystego odśpiewania gamy majorowej można się wziąć do śpiewania łatwych utworów jednogłosowych. Następnie dany utwór można śpiewać dwugłosowo i stopniowo dojść do czterogłosowego śpiewu.

3. Repertuar. Chóralny repertuar tworzyć jedynie z utworów narodowych, które treścią i melodią podnoszą nastrój duchowy żołnierza. Unikać naleciałości okresu zaborczego. Wszelkie uroczystości, w myśl postanowienia sejmiku ustawodawczego, zaczynać od śpiewania „Jeszcze Polska nie zginęła”. Narazie materiał chóralny czerpać ze śpiewnika księdza Świerczka, a następnie ze śpiewnika

Piotra Maszyńskiego. Uwzględnić pieśni Moniuszki i ludowe w opracowaniu Felicjana Szopskiego. (Wkrótce Sekcja O. i K. wyda śpiewnik żołnierski na potrzeby chórów wojskowych). (1 godzina).

V. Orkiestry żołnierskie.

1. Organizowanie. Wpływ muzyki na dane środowisko żołnierskie. Muzyka, jak i śpiew, powinna być nieodzowną towarzyszką każdego zebrania żołnierskiego, przedstawienia lub wieczorku. Referenci oświatowi mogą tworzyć przy świetlicach i gospodach żołnierskich zespoły muzyczne, bądź to korzystając z pomocy grajków orkiestr pułkowych, lub też samodzielnie organizując kwartety smyczkowe, jako związek przyszłych orkiestr. Do zespołów tych wybierać żołnierzy władających już danym instrumentem. Kierownikiem takiego zespołu muzycznego winien być fachowiec, ewentualnie kapelmistrz pułkowy.

2. Wyszkolenie. Należy zachęcać żołnierzy, aby w chwilach wolnych uczyli się swych partyj instrumentalnych. Terminy oraz długość prób wyznacza kierownik zespołu. Zacząć od utworów najłatwiejszych, posiadających jednak pewną wartość muzyczną.

3. Repertuar. Unikać utworów kabaretowych oraz kawałków z repertuaru orkiestr rosyjskich i niemieckich. Uwzględnić twórczość narodową.

W celu nadania jednolitego kierunku muzycznego w armii polskiej, wszelkie sprawy muzyczne koncentrują się w Wydziale Muzycznym Sekcji O. i K. Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk, który to Wydział dostarcza, na zapotrzebowania odnośnych referentów oświatowych, instrumentów, nut oraz służy wszelkimi wskazówkami w zakresie spraw muzycznych. (1 godzina).

VI. Spółdzielczość.

1. Wstęp. Ogólne pojęcie o wytwórczości, wymianie i spożyciu. O przyrodzie, pracy i kapitale. Towarzystwa akcyjne w przemyśle i handlu. O bankach. Skutki skupienia (centralizacji i koncentracji kapitału). (1 godzina).

2. O kooperatywie. Określenie, podział; istota kooperacji, cel i zadania kooperacji. (1 godzina).

3. Stowarzyszenia spóżywców. Ruch spółdzielczy w Polsce, w Anglji, Belgji, Szwecji, Norwegji i Rosji. (1 godzina).

4. Stowarzyszenia pracy i wytwórców. Stowarzyszenia wytwórców we Francji.

5. Kooperatywy kredytowe. Historia kas oszczędnościowych i kooperatyw kredytowych w Polsce i w Niemczech. Zadania moralne i materialne kooperatyw kredytowych. (1 godzina).

6. Organizacja wewnętrzna kooperatywy spóżywców. Organizacja kontroli i techniczna sklepów żołnierskich. Rachunkowość w kooperatywach (znaczenie, księgi, bilans i sprawozdania).

Zakończenie. Kooperacja a demokratyzm. Kooperacja a polityka. (2 godziny). Razem 6 godz.

7. Program wykładów o wychowaniu fizycznym.

1. Wychowanie fizyczne. Stan fizyczny człowieka. Na czym polega rozwój fizyczny. Współdziałanie mięśni z oddechem, krwiobiegiem, trawieniem. Potrzeba ćwiczeń cielesnych. Korzyści z ćwiczeń. Wartość człowieka wyćwiczonego. Warunki wychowania fizycznego, higiena, świeże powietrze, ruch. Zakres wychowania fizycznego: gry i zabawy, sporty, ćwiczenia systematyczne, kąpiele, praca fizyczna.

2. Historia rozwoju wychowania fizycznego. Wychowanie fizyczne w starożytnej Grecji. Olimpiady. Szkoły wojskowe. Sparta. Rzym starożytny. Walki w cyrku. Czasy średniowieczne. Rycerstwo. Odrodzenie wychowania fizycznego. Gimnastyka niemiecka. Gimnastyka szwedzka. Wychowanie fizyczne w Polsce. Tradycja szkół polskich. Komisja Edukacyjna i jej zasługi dla wychowania fizycznego. Zamiłowanie do łowiectwa, jazdy konnej, szermierki. Gry narodowe. Uznanie dla siły fizycznej.

3. Zadania wychowania fizycznego. Potrzeba siły fizycznej w narodzie: 1) do pracy, 2) do walki. Odrodzenie fizyczne kraju. Rasy zdrowe. Rasy wymierające. Potrzeba walki. Armja jest siłą fizyczną narodu. Cały naród walczy. Wszyscy zawsze gotowi pod broń. Wszyscy silni fizycznie. Ubytek materiału ludzkiego po wojnie. Potrzeba odrodzenia. Ćwiczenia fizyczne rozwijają charakter narodu.

4. Przygotowanie młodzieży do służby wojskowej. Wiek rekruta. Zapał młodzieży do służby wojskowej. Szkoły pod bronią. Doświadczenia bataljonów szkolnych. Przygotowanie powinno obejmować tylko wychowanie fizyczne z odrzuceniem militaryzacji. Harcerstwo polskie. Powstanie skautingu. Prawo skautowe. Harcerstwo polskie. Przyszłość harcerstwa. Inne związki: Sokół, Strzelec.

5. Główne systemy gimnastyczne. Co jest celem gimnastyki. Zasada: przez siłę do zdrowia. System Jahna. Rozwój gimnastyki niemieckiej. Wady tego systemu. System Linga. Zasada: przez zdrowie do siły. Gimnastyka szwedzka. System mieszany sokoli. System francuski Herberta. Siłactwo. Lekka atletyka. Sporty. Obecny pogląd na rozwój gimnastyki.

6. Wpływ ćwiczeń na charakter. Człowiek silny, lecz niewyrobiony, nie zna swych sił. Brak zaufania do siebie. Nerwy panują nad pracą mięśni. Trzeba kształcić nerwy. Przewaga człowieka wyrabionego. Odwaga, przedsiębiorczość, gotowość, nieuległość. Okrucieństwo — cecha cherlaków. Szlachetność — cecha silnych. Ćwiczenia oswiają z niebezpieczeństwem. Zmiana charakteru pod wpływem ćwiczeń. Zabawa zwierząt polega na przygotowaniu do życia. Zabawy dzieci. Zbiorowość w zabawach uczy współpracy i zgodności.

7. Sport. Istota sportu. Minał czas, gdy człowiek walczył ze zwierzętami o życie. Był człowieka historycznego. Rola pięści, zębów i pazurów w tym czasie. Opanowanie przyrody przez człowieka. Kierowanie jej siłami. Pozostałe instynkty walki. Zanik tych instynktów — zanik męskości, charakteru. Potrzeba walki dla podirzymania męstwa i dzielności. Walki chłopców między sobą. Pokonywanie przyrody. Sporty naturalne: bieg, chód, skok, rzut, pływanie i t. d. Sporty sztuczne: jazda, kolarstwo, żeglarstwo, lotnictwo. Ze sportu rodzą się wielkie wynalazki.

8. Olimpjadiy. Igrzyska dawnej Grecji w Olimpji, w Koryncie, w Nemei. Stadjon. Program igrzysk. Pankration. Wyścigi wozów. Dysk. Oszczep. Biegi. Triumf zwycięzcy. Odkopanie stadjonu olimpijskiego w 1875 r. Kongres w 1894 r. w Paryżu. Komitet igrzysk. Olimpjadiy w Atenach w 1896, w Paryżu w 1900, w St. Louis w 1904, w Londynie 1908, w Stockholmie 1912, w Antwerpii 1920. Udział 23 państw. Entuzjazm widzów. Program olimpjadiy.

9. Wychowanie fizyczne w wojsku. Co daje gimnastyka żołnierzowi. Niezgrabność rekruta. Wyśmiewanie się. Sportowiec w wojsku czuje się doskonale. Gimnastyka wojskowa, jaka dotąd była. Jaka powinna być. Oparcie gimnastyki na nauce. Potrzeba kursów i szkół gimnastycznych. Potrzeba instruktorów, przyrządów. Konieczność popisów i zawodów. Wychowanie fizyczne w armji francuskiej i amerykańskiej. Igrzyska wojskowe Pershinga 1919 r. Wychowanie fizyczne w innych armjach. Początek wychowania fizycznego w armji polskiej. Działalność Y. M. C. A. Kursy w Warszawie, Modlinie, Lwowie, Poznaniu. Projekt igrzysk sportowych W. P. i szkół gimnastycznych sportowych.

10. Sporty lekkoatletyczne. Biegi krótkie. Start. Bieg. Koniec. Biegi średnie, 800 m., 1500 m. Bieg na przełaj. Maratoński. Rozstawny. Płotkowy. Skok wdal, wwyż, wgłęb. Skok o tyce. Rzut dyskiem. Kula. Piłka uszata. Oszczep. Pięcioboje. Rekordy lekkoatletyczne.

11. Sporty wodne. Pływanie. Sposoby pływania. Zasady kąpieli i pływania. Skoki. Wyścigi pływackie. Środki bezpieczeństwa i ratunku. Wioślarstwo. Zasady oddechu. Zasady pracy. Rodzaje łodzi zwykłych. Łodzie rasowe. Obsada wiosła. Siodełka. Jedyńka, czwórka, ósemka. Inne łodzie specjalne. Urządzenie regat. Łódź żaglowa. Budowa łodzi. Obsada żagli. Lawirowanie. Zabezpieczenie łodzi żaglowej. Łodzie motorowe. Rekordy na wodzie.

12. Sporty zimowe. Łyżwiarstwo. Rodzaje łyżew. Sposoby przypięcia. Ostrze. Nauka ślizgania. Budowa ślizgawek lub utrzymanie. Popisy łyżwiarskie. Saneczki do lodu. Saneczkowanie. Góry lodowe. Narty. Budowa nart. Sposób jazdy. Wyścigi na nartach. Skoki. Saneczki żaglowe („boer“).

13. Zapasnictwo. Walka francuska. Podział atletołów według wagi. Zasady walki. Tok walki. Wynik. Sędziowanie. Chwyty niedozwolone. Higjena walki francuskiej i jej niebezpieczeństwa. Boks angielski. Rodzaje rękawic, główne ciosy i parowanie ich. Francuskie ciosy nóg i obrona. Trwanie walki. Spotkania. Wynik. Uderzenia niedozwolone. Rozwój boksu na Zachodzie i w Ameryce. Przykłady rozgłośnie znanych spotkań. Siermierka. Szable. Florety. Maski, rękawice i plastrony, główne ciosy i obrona. Tok spotkania. Wynik.

14. Sport kołowy. Wynalazek roweru. Pierwotów. Udoskonalenia. Części roweru. Przekładnia. Piasty. Łożyska kulkowe. Budowa ramy i widelców. Łańcuch. Wolne koło.

Hamulec automatyczny. Pneumatyki. Wartość roweru. Zasady jazdy. Tor i szosa. Wyścigi rowerowe. Tandem. Higiena jazdy kołowej. Wyścigi krótkie i długie. Sport kołowy w wojsku.

15. Higiena sportu. Ruch. Skutki szybkiego ruchu. Uwaga na oddech i serce. Pora dnia. Pora roku, pogoda. Odzież sportowa. Wartość higieniczna wełny, skóry, gumy. Posiłek w czasie sportu. Zainteresowanie sportem pozbawia uwagi na zdrowie. Oznaki przemęczenia, przetrenowania. Trenowanie planowe. Znaczenie masażu. Odpoczynek w czasie sportu.

Źródła. Kpt. dr. Osmólski: „Lekka atletyka“ (Warszawa 1920). Henryk Jeziorowski: „Piłka nożna“ (Warszawa 1919). Dr. Heryng i dr. Osmólski: „Higiena sportu“ i „Pięć sportów dla młodzieży“. „Wychowanie fizyczne“ miesięcznik (Poznań, księg. Niemierkiewicza). M. S. Wojsk.: „Regulamin wychowania fizycznego“. M. S. Wojsk.: „Piłka nożna“. Ks. Adamski: „Ćwiczenia fizyczne“ (Poznań 1919). Piasecki Eug.: „Zabawy i gry ruchowe“. Związek lekkoatletyczny: „Zawody w lekkiej atletyce“ (Lwów). Sikorski: „System Linga w zarysie“. Kozłowski Wł. R.: „Pierwiastek wojskowy w wychowaniu cielesnem“. Laskowski K.: „Dziesięć sposobów dla młodzieży“. Składkowski: „Podręcznik higieny wojskowej“.

**40. Rozkaz Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z d. 1 grudnia r. 1920, № 7918.
(Kursy dokształcające ogólne).**

W załączeniu przesyłam do natychmiastowego zastosowania: „Zasady organizacji Tymczasowych Kursów Dokształcających,“ ustalone w porozumieniu z Ministerstwem W. R. i O. P. Równocześnie na prowadzenie kursu asygnuję 55.000 mk., jako pierwszą ratę.

Zgodnie z „Zasadami organizacji“, poleca się zastosowanie do kursu: programu nauki i regulaminu egzaminów Ministerstwa W. R. i O. P.

Zasady organizacji.

§ 1. Kursy dokształcające są instytucją przejściową, utworzoną na czas obecnej wojny, mianowicie na przeciąg

najbliższych 2 lat, i na przyszłość (po zawarciu pokoju) istnieć nie będą.

§ 2. Kursy dokształcające otwierane są z inicjatywy poszczególnych D. O. Genów, względnie Naczelnego Dowództwa, na zasadzie każdorazowego zezwolenia Sekcji Oświaty i Kultury.

Sekcja Oświaty i Kultury ze swej strony zawiadamia Min. W. R. i O. P. o otwarciu każdego kursu, z podaniem odpowiednich o kursie danych.

§ 3. Kursy dokształcające utrzymywane są przez M. S. Wojsk. (budżet Sekcji Oświaty i Kultury) i znajdują się pod bezpośrednim nadzorem Wydziału IIIb D. O. Genu, pod naczelnym zaś kierunkiem S. O. i K.

§ 4. Zasady organizacji i programu kursów dokształcających opracowane są przez M. S. Wojsk. w porozumieniu z Min. W. R. i O. P.

§ 5. Nauka na kursie zakończona jest egzaminem, przeprowadzonym przez M. W. R. i O. P. przy udziale delegata S. O. i K. Słuchacze, czyniący zadość stawianym w programie wymaganiom, otrzymują pełne prawa publiczności (to zn. takie, które posiadają wychowawcy odpowiednich klas szkół państwowych).

Uwaga. Kandydat, który nie zda egzaminu końcowego, może powtórzyć ostatni semestr kursu, względnie może zdawać egzamin powtórnie po upływie 6 miesięcy. Powtarzać ostatni semestr kursu, względnie zdawać egzamin powtórnie, może kandydat tylko na podstawie pozwolenia komisji egzaminacyjnej i tylko jeden raz.

§ 6. Na kurs dokształcający mogą być przyjęci ci szeregowcy i podoficerowie armji polskiej, którzy czynią zadość poniższym warunkom:

a) wstąpili jako ochotnicy do wojska przed dn. 1 stycznia 1920 r.,

b) przebyli przynajmniej rok w wojsku (pobyt w oddziałach na froncie liczy się podwójnie),

c) którzy posiadają zaświadczenie dowódcy baonu lub jednostki równoznacznej o szczególnem uzdolnieniu i gorliwej służbie dotychczasowej kandydata.

W wypadkach wyjątkowych, za zezwoleniem S. O. i K., mogą być przyjęci na kurs wojskowi nie czyniący zadość punktom *a* i *b*.

§ 7. Kandydaci na kurs, niezależnie od posiadanych świadectw szkolnych, poddawani są egzaminowi wstępnemu.

§ 8. Kursy dokształcające są trojakiego rodzaju:

a) z zakresu 4-ch klas;

b) z zakresu klas 6-u;

c) maturalne.

§ 9. Na kurs *a* wstępować mogą kandydaci, zarówno posiadający zaświadczenie ukończenia normalnej szkoły powszechnej lub dwu klas szkoły średniej, jak i nie posiadający, a więc wyłącznie na podstawie egzaminu wstępnego.

Na kurs *b* wymaga się ukończenia 4-ch klas szkoły średniej.

Na kurs *c* wymaga się ukończenia 6-u klas szkoły średniej.

Przyjęcie kandydata na kurs *b* i *c* wyłącznie na podstawie egzaminu wstępnego jest dopuszczalne tylko wyjątkowo za zgodą S. O. i K.

§ 10. Nauka na kursie odbywa się w zasadzie przy jednoczesnym pełnieniu funkcji służbowych, związanych z wykształceniem wojskowym. Na wniosek kierownika kursu, D. O. G. Wydział IIIb Sztabu reguluje zgłoszenie odpowiednich ulg służbowych względem poszczególnych słuchaczy kursu. Na egzamin końcowy otrzymują słuchacze 4-tygodniowy urlop. (Zasada: pismo Oddz. Mob. Org. L. dz. 14531).

§ 11. Kurs dokształcający przeznaczony jest na przerobienie materiału 2 klas szkoły średniej według programu M. W. R. i O. P.: a) 3-ej i 4-ej, b) 5-ej i 6-ej, c) 7-ej i 8-ej.

Kurs dzieli się na 2 semestry, z których każdy trwa 20 tygodni.

20 tyg. po 6 dni szkolnych, 1 dzień 5 lekcji, 1 lekcja 45 minut,	} Razem: semestr 120 dni szkol- nych, kurs 240 dni szkol- nych.

§ 12. Przy końcu semestru 1-ego odbywa się egzamin przejściowy. Słuchacze, których postępy z dwóch wykładanych na kursie przedmiotów będą niedostateczne, zostają z kursu usunięci.

§ 13. Egzamin końcowy odbywa się według regulaminów, wydanych przez Min. W. R. i O. P.

41. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 11 grudnia
r. 1920, № 8037. (Kursy dokształcające ogólne
i Egzamin dojrzałości).

W załączeniu przesyłam w odpisie okólnik M-wa W. R.
i O. P. z dnia 22 listopada № 21460/S.II. w sprawie uprosz-
czonych egzaminów maturalnych do wiadomości.

Ministerstwo
Wyznań Religijnych
i Oświecenia Publicznego

Sekcja Szkolnictwa
Średniego.

Dnia 22 listopada 1920 r.
№ 21460/S.II

Rozporządzenie

Ministerstwa Wyznań
Religijnych i Oświe-
cenia Publ. w sprawie
ulg dla uczniów szkół
średnich b. Królestwa
Kongresowego, któ-
rzy, nie złożwszy
egzaminu dojrzałości
wkońcu 1917/8, 1918/9
i 1919/20 roku szkol-
nego, wstąpili do woj-
ska polskiego.

Uczniowie, którzy po ukończeniu klasy 8-ej w 1917/8
i 1918/9 roku szkolnym w jednej z uznanych przez władze
państwowe szkół średnich b. Królestwa Kongresowego byli
dopuszczeni przez te szkoły do egzaminu dojrzałości, lecz
egzaminu nie zdali, wkrótce zaś potem byli powołani do
wojska lub wstąpili jako ochotnicy i przebyli w wojsku
przynajmniej do 1 października 1920 r., oraz tacy sami
uczniowie klasy 8-ej z 1919/20 r. szkolnego, którzy byli po-
wołani do wojska lub wstąpili jako ochotnicy nie później
jak w m. lipcu 1920 r. i przebyli w wojsku przynajmniej do
1 października 1920 r., mogą przystąpić w marcu 1921 r.
do uproszczonego egzaminu dojrzałości przed Komisją Egza-
minacyjną, w tym celu przez Ministerstwo ustanowioną.
Gdyby jaki kandydat w powyższym terminie do egzaminu
z ważnych powodów przystąpić nie mógł, lub też przystą-
piwszy nie zdał go, może być przez Ministerstwo W. R. i O. P.
dopuszczony do takiegoż egzaminu w drugim terminie,
a mianowicie we wrześniu 1921 r. Kandydat, który w żad-
nym z tych dwóch terminów uproszczonego egzaminu doj-
rzałości nie zda, traci prawo do wszelkich ulg egzaminowych

i będzie mógł w przyszłości przystąpić tylko do zwykłego egzaminu dojrzałości w charakterze eksterna.

Ulgi przyznane kandydatom, dopuszczonym do uproszczonego egzaminu dojrzałości, są następujące. Każdy abiturjent ma prawo, zależnie od tego, jakim studjum wyższym lub jakiemu zawodowi chce się poświęcić, wybrać sobie albo grupę przedmiotów humanistycznych, albo matematyczno-przyrodniczych; egzaminowany będzie tylko z grupy przedmiotów wybranych. W razie wybrania grupy przedmiotów humanistycznych egzaminowany będzie z łaciny, jednego języka obcego (francuskiego lub niemieckiego według wyboru) oraz historii powszechnej, w razie zaś wybrania grupy matematyczno-przyrodniczej — z matematyki, fizyki, chemii. Prócz tego dla wszystkich obowiązkowymi przedmiotami egzaminacyjnymi są: literatura i historia Polski. W zakresie przedmiotów egzaminu żadne ulgi od normalnych wymagań zwykłych egzaminów dojrzałości, ani co do zakresu, ani co do ścisłości, nie będą przyznawane. Uzyskane świadectwo dojrzałości będzie dawało te same uprawnienia, co świadectwo, uzyskane na podstawie normalnych egzaminów dojrzałości, jednak posiadacz świadectwa we własnym interesie powinien wybrać sobie przy zapisywaniu się do szkoły wyższej taki dział studjów, do którego jego uproszczone przygotowanie naukowe najlepiej go usposabia.

Kandydaci, chcący z powyżej określonych ulg korzystać, winni wnieść do Sekcji szkolnictwa średniego Ministerstwa W. R. i O. P., za pośrednictwem dyrekcji szkoły, której uczniami byli przed wstąpieniem do wojska, podanie, zaopatrzone w urzędowe poświadczenia, wystawione przez komendę pułku, względnie komendę równorzędną, odbytej służby wojskowej (czas i charakter służby), ostatnie świadectwo szkolne, oraz poświadczenie dyrekcji szkoły, stwierdzającej uczęszczanie do klasy 8-ej, dopuszczenie do egzaminu dojrzałości i dane o jego wyniku. Pozatem winni nadać wszystkie dokumenty wymagane od eksternów, zgłaszających się do egzaminów dojrzałości.

Minister W. R. i O. P.

m. p. *Rataj.*

42. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 8 grudnia r. 1920, № 8127. (Nauka doksztalająca zawodowa żołnierzy).

Wydziałowi IIIb D. O. Genu poleca się nadesłać do Sekcji O. i K. Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. do dnia 1 stycznia 1921 r. następujące informacje:

1. W jakich oddziałach były lub są organizowane kursy doksztalające (szkoły zawodowe) dla żołnierzy w zawodach cywilnych (wymienić miejscowość, oddział) i w jakich zawodach byli lub są doksztalanci żołnierze (rzemiosła, rolnictwo, ogrodnictwo, sadownictwo i t. d.)?

2. Na jakich zasadach były zorganizowane żołnierskie kursy doksztalające zawodowe (szkoły zawodowe)? Podać zasady organizacji, czas trwania, ilość uczniów, kto prowadził kursy, wykłady i zajęcia praktyczne (nauczyciele wojskowi, cywilni).

3. Jaki był lub jest program poszczególnych nauk i zajęć praktycznych? Wyszczególnić wykładane przedmioty, podać godziny i rozkład zajęć.

4. a) Z jakich warsztatów i narzędzi ewentualnie korzystają kursy doksztalające zawodowe (szkoły zawodowe)?

b) Czy są gdzie urządzone pola, ogródki, sadzenie drzew, w celu doksztalania w gospodarstwie wiejskiem? (W jakiej odległości od koszar, obszar).

c) Jakie przestrzenie (miejsce) mogłyby być użyte na ogrody i pola?

d) Czy są hodowane zwierzęta?

5. Jakie są wyniki dotychczasowego doksztalania na kursach doksztalających zawodowych (szkołach zawodowych):

a) w zakresie doksztalania teoretycznego i praktycznego? (ilość żołnierzy kończących kursy);

b) w zakresie wykonanych przedmiotów (z poszczególnych rzemiosł) i uzyskanych plonów?

43 i 44. Okólniki Sekcji O. i K. z d. 23 grudnia r. 1920, № 8639 i 8690 (Biblioteki).

№ 8639. Wobec drożyzny książek i ubóstwa rynku księgarskiego konieczniejszym się staje zwrócenie jak naj-

pilniejszej uwagi na dotychczasowy stan księgozbiorów i dokładną kontrolę wypożyczanych książek.

Z braku dokładnej ewidencji, niedostatecznej kontroli wypożyczanych książek, przy niedbałym stosunku czytelnika do księgozbioru, książki z przerażającą szybkością niszczeją, a nawet giną.

Jedynie dokładna a zarazem celowa kontrola wypożyczonych książek, jednostajnie i systematycznie prowadzona, w połączeniu z wyjaśnieniem czytelnikowi wartości książki oraz jej ceny, może usunąć zło, oraz dać materiał statystyczny, niezbędny dla unormowania jakości oraz ilości wydawanych oddziałom książek.

Dla ujednostajnienia pracy w tym kierunku, Sekcja O. i K. przedsięwzięła wydanie szeregu instrukcyj dla bibliotekarzy księgozbiorów żołnierskich.

Poniższa instrukcja wchodzi w życie z dniem ogłoszenia. Referent oświatowy Wydziału III b przesłał do dnia 31 stycznia 1921 r. rozdzielnik instrukcji z wyszczególnieniem:

a) które biblioteki do dnia 1-go grudnia prowadziły karty czytelnika i karty książki;

b) które karty czytelnika i książki nie prowadziły, z wymienieniem sposobu kontroli, jakiego trzymały się dotychczas.

Następnie, w ciągu miesiąca od daty odesłania instrukcji, zażąda sprawozdań od bibliotek o rezultatach przeprowadzonej zmiany i zda raport do Sekcji.

№ 8690. Instrukcje № 2 i № 3 stanowią dalszy ciąg zamierzonego przez Sekcję O. i K. „Regulaminu dla bibliotek“.

Uwaga. Dołączone do powyższych okólników trzy instrukcje zostały odbite osobno, jako broszurki, rozpoczynające „Regulamin dla bibliotek“, który powinien się znaleźć w rękach każdego referenta oświatowego. Dla tego nie powtarza się ich tutaj.

---

45. Teatr Żołnierski.

Na kierowniku oświatowym każdego oddziału ciąży pomiędzy innymi obowiązek stworzenia teatru żołnierskiego, t. j. teatru, w którym występują żołnierze. Obowiązkowi te-

mu nie stoi na przeszkodzie ani niski stopień wykształcenia żołnierzy, ani nawet brak ludzi obeznanych z pracą teatralną. Nie należy też obawiać się tak trudnej do przewyciężenia w innych gałęziach pracy kulturalno-oświatowej niechęci żołnierzy; albowiem zmysł naśladownictwa, będący podstawą teatru, jest przyrodzony nawet najprymitywniejszym psychikom ludzkim, wrażliwość zaś, nie stępiona przez kulturę, tem łatwiej poddaje się sugestji. Wystarczy najzupełniej, by kierownik oświatowy lub ktokolwiek inny obeznany z pracą teatralną, choćby w najogólniejszych zarysach, zaproponował żołnierzom utworzenie amatorskiego kółka dramatycznego, a z pewnością znajdzie się znaczna liczba chętnych.

Podstawowem założeniem teatru żołnierskiego winno być przeświadczenie, że punkt ciężkości pracy spoczywa na przygotowywaniu sztuk, na uczeniu się ról, deklamowaniu ich, urządzaniu prób sytuacyjnych i t. d., że samo przedstawienie jest celem, który uczyni żołnierzowi przygotowawczą pracę zrozumiałą. Chodzi bowiem o wypełnienie żołnierzom szeregu wieczorów przyjemną i pożyteczną pracą, o zajęcie go w sposób odpowiedni. Jeżeli więc okoliczności udaremnią rozpoczętą pracę, jeżeli, czy to z powodu zmiany miejsca, czy też rozsypania się członków kółka, przygotowywane przedstawienie nie dojdzie do skutku, nie należy się tem zniechęcać, gdyż cel właściwy został już w znacznej części osiągnięty podczas pracy przygotowawczej. Z tych samych powodów nie należy śpieszyć się z doprowadzeniem przedstawienia do skutku. Żołnierze powinni być przeświadczeni, że spełniają czynność ważną i że nie mogą szczerzyć ni trudów, ni pilności. Pełna świadomość konieczna jest jednak tylko dla kierownika oświatowego; żołnierz amator, który poprzednio winien widzieć choćby jedno jakiegokolwiek przedstawienie teatralne, niechaj zapamiętuje się na swój występ jako na dzień egzaminu, w którym ma złożyć świadectwo swojej zdolności przed gronem widzów.

Kierownik teatru żołnierskiego, zanim przystąpi do pracy, powinien zdawać sobie sprawę z wszystkich trudności, jakie piętrzyć się będą w zależności od warunków, w których znajduje się oddział, oraz ze sposobów, przy pomocy których będzie można je przewyciężyć. Materiał repertuarowy należy uzyskać poprzednio i w obecności żołnierzy amatorów kilka wybranych utworów przeczytać. Z uwag

i zainteresowania słuchaczy wywnioskować będzie łatwo, który z odczytanych utworów najbardziej pociągnął żołnierzy, i ten właśnie należy zakwalifikować do wystawienia. Żołnierze bowiem chętnie pracować będą tylko nad takim utworem, który uczynił na nich większe wrażenie. W żadnym razie nie należy im utworu teatralnego narzucać.

Pierwszą fazą pracy jest dokładne zaznajomienie się z obranym tekstem i zrozumienie jego właściwości. Zarówno treść akcji, jak i charakterystykę postaci należy omówić szczegółowo, starając się, by żołnierze odzywali się sami i wygłaszali swe sądy. Skoro z ich odezwań okaże się, że wyrobili sobie ugruntowane zdanie o utworze, należy rozdzielić role pomiędzy uczestników. I tu chęć osobista powinna być względem decydującym. Lepiej jest, gdy obsada sztuki będzie nieodpowiednia, niż gdyby żołnierze traktowali powierzone im role jako obowiązek narzucony. Jeżeli uczestników jest więcej, niż ról w obsadzie, można jedną rolę powierzyć dwom członkom, następnie zaś, podczas prób, wywnioskować, który z tych dwóch jest odpowiedniejszy.

Drugą fazą jest pamięciowe opanowanie ról przez uczestników. Po jednorazowym odczytaniu utworu na głosy należy stopniowo egzaminować amatorów według wyuczonych już scen, przyczem należy nadać tym próbom charakter rozmów, wyrabiając w uczestnikach umiejętność swobodnej rozmowy przy pomocy zapamiętanego tekstu. Już w tej fazie musi kierownik teatru zasugerować uczestników, uzyskać odpowiednie psychiczne przekształcenie, aby próby nie były bezmyślnym recytowaniem, lecz przyswojeniem sobie zapatrywań i sposobu wyrażania się osób, które mają być odtworzone. Ponieważ na przedstawieniu żołnierskim sufler winien być raczej tylko czynnikiem formalnym, podtrzymującym w uczestnikach pewność siebie i wiarę w powodzenie przedstawienia, na próbach zaś nie powinno go być zupełnie, role powinny być opanowane najzupełniej, i kierownikowi nie wolno przechodzić do dalszej fazy reżyserskiej, dopóki nie będzie przeświadczony, że każde słowo, każdy zwrot może być przez żołnierzy wygłoszony z należytą swobodą i zrozumieniem. Szczególny nacisk położyć trzeba na dykcję, t. j. na umiejętność wyraźnego i prawidłowego mówienia. Żołnierze przeważnie mówią niegrammatycznie, cicho i niezrozumiale; jeżeli więc kierownik zmusi ich do głośnego, dźwięcznego i gramatycznego wyrażania, będzie to nielada zwycięstwem. Będzie to ważnym krokiem

naprzód w umożliwieniu żołnierzowi spełniania funkcji obywatelskich w przyszłości.

Ostatnią fazą pracy przygotowawczej są próby sytuacyjne. Ponieważ wszelka sytuacja teatralna musi już być ujęta w odpowiednie ramy, próby sytuacyjne powinny się odbywać na tej scenie, na której utwór dramatyczny ma być odegrany. Jeżeli oddział nie znajduje się w miejscu, które posiada salę teatralną do wynajęcia, należy samemu scenę urządzić. Niewielka estrada, zbita z desek, lub też złożona z gotowych już do innego użytku blatów, opartych na koziółkach, może być obramowana rozmaicie, w zależności od miejscowych warunków. Jeżeli niema dekoracji, najzupełniej wystarczyć może obramowanie zapomocą przystrojenia ściany środkowej, o którą opiera się estrada, obrazami i przedmiotami, w zależności od treści sztuki, ściany zaś boczne w najgorszym wypadku mogą być zastąpione przez pofałdowane wzdłuż draperje, które można uzyskać, zszywając prowizorycznie po kilka koców. Nie należy w urządzaniu sceny dążyć do istotnego realizmu, do wytworzenia fikcji przedstawianego środowiska, ale uzyskać obramowanie, granice, w których skupia się i odgrywa akcja sztuki.

Próbować należy z początku poszczególne sceny. Jakkolwiek istota prób sytuacyjnych polegać będzie na wyuczeniu żołnierzy swobodnego i celowego poruszania się po scenie i wydobywaniu ugrupowań zespołu, to jednak nie należy zgóry przepisywać amatorom sposobów gry. Pierwszym impulsem niech będzie indywidualny instynkt naśladowczy każdego z uczestników; kierownik powołany jest tylko do tłumaczenia im ich własnych nieuświadomionych myśli, do wchodzenia w intencje, rozwijania ich i prostowania błędnych pojęć i kojarzeń. Prób sytuacyjnych należy urządzić jak najwięcej, przechodząc stopniowo od scen poszczególnych do całych aktów, następnie zaś do pełnego brzmienia utworu.

Trudność obsadzenia ról żeńskich może być pokonana w zależności od warunków, w jakich się oddział znajduje. Jeżeli z kierownikiem oświatowym współdziała jakakolwiek instytucja cywilna, przy jej pomocy da się uzyskać konieczny personel żeński; w przeciwnym razie role żeńskie odgrywać muszą żołnierze, gdyż sztuki pisane umyślnie dla wyłącznie męskiej obsady grzeszą niezdarnością i sztuczną akcją.

Dzień przedstawienia z pewnością będzie dla całego oddziału dniem wyjątkowym. Nie ma to być zwykła rozrywka: żołnierze grający dochodzą do wytkniętego celu, mają wykazać wykonanie twórczej pracy, i choćby ta praca była skromna, należy jej znaczenie w świadomości powiększać. Żołnierze-widzowie nie będą patrzeć na scenę jak na teren tylko rozrywki: zbaczą na niej przedewszystkiem swoich kolegów przekształconych i zmienionych — zrozumieją bez objaśnień istotę pracy teatralnej. Objasnienia jednak są bardzo pożądane; winien je dawać kierownik teatru przed podniesieniem kurtyny, omawiając treść sztuki i celowość jej wystawienia.

Przedstawienia powinny być płatne; ewentualne zyski zasila fundusz dyspozycyjny kierownika oświatowego i pozwolą mu na przyszłość podnieść poziom widowisk przez większe nakłady. Jeżeli kółko czuje się na siłach, może dawać oddzielne przedstawienia dla cywilnych, oddając w ten sposób usługę kulturalną miejscowemu społeczeństwu.

Załączony spis utworów dramatycznych poleca się jako materiał repertuarowy.

We wszystkich sprawach, związanych z teatrem żołnierskim, a zwłaszcza o podręczniki, wskazówki, pomoce sceniczne, kostjумы i repertuar, zwracać się należy do centrali Uniwersytetu Żołnierskiego w Warszawie: Dep. Nauk.-Szkoln. M. S. Wojsk. Sekcja VI, Wydział III (Królewska 2).

46. Świetlica.

Ośrodkiem życia kulturalnego oddziału jest świetlica. Mimo wydawanych w tej sprawie rozkazów nie wszystkie dowództwa zorganizowały ją dotąd, lub wypełniając tylko formalnie obowiązek, nie potrafiły ożywić tej instytucji.

A przecież może i powinno rozbudzić się tu bujne życie kulturalne i towarzyskie. W ciągu dnia odbywają się tu kursy dla analfabetów i szkoły, wieczorem odczyty, zebrania, produkcje chóru i teatru żołnierskiego, tu znajdują pomieszczenie ksiąźnica i czytelnia pism.

Świetlicę utworzyć należy w każdym oddziale, zakładzie i t. p. Odnosi się to także do kwaterujących rezerw. Jeżeli warunki nie pozwolą na utworzenie świetlicy w każdym budynku, należy ją urządzić dla kompleksu budynków sąsia-

dujących. Świetlice założyć także w gospodach, ogniskach żołnierskich i t. p. na mieście, zarówno w pozostających pod wojskowym zarządem, jak prowadzonych przez towarzystwa cywilne.

Na świetlicę wyznacza dowództwo salę jasną, czystą i tak obszerną, by mogła pomieścić na wykładzie $\frac{1}{4}$ stanu oddziału, dla którego jest przeznaczona. Przeprowadzi w niej, na wniosek kierownika oświatowego, niezbędne adaptacje (oświetlenie, piece etc.) i dostarczy sprzętów (stoły, ławki, tablice, szafy i t. d.) Opiekę nad świetlicą zleci kierownikowi oświatowemu.

Świetlica już zewnętrznym wyglądem, dekoracją ścian winna świadczyć, że tu jest centrum kultury oddziału. Złożyć się na to: świerki, festony, girlandy, obrazy oprawione w ramy lub przynajmniej obramowane wstążkami, rzeźby, fryzy wstążkowe, nalepianki, wycinanki, plastrony z kartonu, draperje z miętej bibułki, chorągiewki, kwiaty żywe i sztuczne, wszystko ile można sporządzone przez żołnierzy. Unikać jednak przeładowania i dysharmonji. Na głównym miejscu portret Naczelnika Państwa. Napisy ideowe i orientacyjne.

Winny tu być: mapa Polski i Europy, globus, pomoce i zbiory naukowe, skioptikon, plan okolicy i rozkład jazdy, pianino etc.

Czasopisma codziennie wyłożyć na stołach. Z chwilą otrzymania nowego numeru stary wycofać. Tygodniki, miesięczniki etc. ułożyć na półkach, opatrzonych tytułami. Czuwać nad składaniem pism na przeznaczone miejsce, nieniszczaniem, niewydzieraniem ilustracyj etc. Żołnierze często nie wiedzą, że pismo zajęte mogą zamówić u czytającego. Konieczne zaopatrzenie w pisma wojskowe.

Na stołach wyłożyć również wydawnictwa ozdobne, albumy, kalendarze, nowości, jakie otrzymała księżnica etc.

Papieru listowego, kopert i przyborów do pisania dostarcza świetlica. Przeznaczyć na to osobny stół. Papier i koperty otrzymuje się za zgłoszeniem.

Na osobnym stole wykładać gry, jak szachy, warcaby, młynek, halma, domino etc. Przeważnie trzeba uczyć żołnierzy tych gier, ponieważ widzą je po raz pierwszy.

Nad utrzymaniem porządku w świetlicy czuwa świetliczy, wyznaczony przez kierownika oświatowego inteligentny podoficer. Załatwia prenumeratę czasopism, pełni ewentualnie także obowiązki bibliotekarza. Przydzielić mu należy ordynansa lub wyznaczać dyżurnych. Poza progra-

mowemi wieczorami panować winna cisza. Mówić i przeskadzać innym ani palić nie wolno.

Otwarcie świetlicy winno się odbyć uroczyście. Kierownik oświatowy wyjaśni jej znaczenie i korzyści, jakie z niej czerpać można, omówi program najbliższych zajęć, wytłumaczy treść obrazów, wiszących na ścianach, zaznajomi z regulaminem świetlicy i t. d. Deklamacje, produkcje orkiestry, chóru i teatru żołnierskiego przyczynią się do uświetnienia otwarcia.

Kierownik oświatowy podejmie inicjatywę zorganizowania zajęcia na każdy dzień. Przeznaczyć na nie godzinę wieczorną—najlepiej 7—8, by umożliwić pozatem czytanie dzienników i pisanie listów. Zaangażowuje tu do współudziału swych kolegów oficerów, prelegentów cywilnych, wreszcie samych żołnierzy.

Niezwykle bogaty i różnorodny może być program tych wieczorów. Wykłady, zwłaszcza ilustrowane obrazami nikiącami, pogadanki i wieczory dyskusyjne, produkcje zespołów amatorskich, deklamacje, także chóralne, śpiew zbiorowy, zabawy towarzyskie, odtwarzanie zwyczajów ludowych, zajęcia praktyczne, rysunki, rzemiosła i t. d. Materiałów i narzędzi do tych ostatnich dostarczą świetlice, zwłaszcza dla sporządzania dekoracyj. Pamiętać należy, że czynny udział jednostki jest owocniejszy w skutki, niż bierne przy-słuchiwanie się np. produkcjom chóru.

Należy wpoić w żołnierzy przekonanie, że jest to ich własna instytucja i czuć się w niej winni gospodarzami. Rozbudziwszy zainteresowanie i tłumne korzystanie ze świetlicy, łatwo będzie nadać jej charakter współdzielczy i pociągnąć żołnierzy do świadczeń. Staje się ona wtedy ich zbiorową własnością, korzystają z niej opłacający np. 1 mk. miesięcznie lub za wstęp 10 fen. każdorazowo, a zarząd jest wybieralny. Zaprenumerowanie nowego pisma i zakup nowej książki następuje na prośbę 10 członków, zgłoszoną w księdze życzeń.

Pozytywny skutek istnienia i działania świetlicy okaże się w krótkim czasie. Dźwiga się poziom kultury oddziału, budzi potrzeby duchowe, estetyczne etc., zapoczątkowuje nowy typ życia koszarowego, podnosi się skalę człowieczeństwa i formę wzajemnego stosunku. Na miejscu obojętności lub ordynarnych kłótni staje przyjaźń i braterska współpraca doskonalących się. Konkretyzuje się wzór żołnierza-obywatela.

Nastrój i dekoracje świetlicy stają się punktem wyjścia dla zdobienia izb żołnierskich, korytarzy i t. d. i tam odpywa nadmiar dostarczonych świetlicy lub wyprodukowanych w niej dekoracji.

Na froncie należy powołać, jako surogat omówionych powyżej, świetlice ruchome.

Do wszelkie wskazówki zgłaszać się i kierować zapotrzebowania na materiały do Wydziału III Sekcji Kulturalno-Oświatowej Departamentu Naukowo-Szkolnego M. S. Wojsk.

Sprawa gospód, ognisk etc. zostanie osobno unormowana.

47. G o s p o d a.

Dla ustalenia nomenklatury różnorodnych instytucji żołnierskich wzajemnie na siebie zachodzących, przyjmuje się: Świetlica stanowi centrum życia umysłowego i kulturalnego. Przeznaczenie jej omówiono szczegółowo w piśmie Departamentu (zob. wyż. 46). Jadłodajnia, herbaciarnia, bufet, kantyna, sklep, równocześnie miejsce rozrywek i zabaw towarzyskich, określi się mianem *Gospody*. Całokształt instytucji, powołanych do życia w oddziale lub na mieście przez towarzystwo cywilne, stanowi „Ognisko“, „Dom Żołnierski“, wzgl. „Uniwersytet Żołnierski“.

Dąży się zasadniczo do samodzielności czynników wojskowych i przejęcia ognisk, powstałych za inicjatywą lub współpracą sfer cywilnych, przez d-twa oddziałów lub za óg i poddania ich kompetencji kierowników oświatowych U. Ż. Cenna i nie dająca się zastąpić praca towarzystw obywatelskich, zwłaszcza w pierwszym okresie organizacyjnym, powoli wracać zacznie do normalnego terenu swego działania w samym życiu obywatelskiem, a towarzystwa zagraniczne opuszczą nasz kraj. Licząc się z tą najbliższą przyszłością i przygotowując się do niej, d-twa wydelegują kierowników oświatowych, jako reprezentantów wojskowości, do współpracy w zarządach lub odnośnych komisjach. Jeżeli Ognisko korzysta ze świadczeń Intendentury, wskazane jest, by ona również była reprezentowana.

Gospoda koszarowa musi ulec zasadniczemu przeobrażeniu, już formą swą, wyglądem zewnętrznym dociągnąć się musi do innych urządzeń U. Ż. Zamiast szynkowni stanie tu bufet bezalkoholowy, herbaciarnia, jadalnia, ośrodek towarzyski, kominek, leżaki, gry. Prywatne przedsiębiorstwo

ustąpi miejsca gospodarze we własnym zarządzie przez d-two prowadzonej, a ta instytucji współdzielczej. Przemiana przedsiębiorstwa prywatnego na współdzielcze, pomijając korzyści materialne, zaleca się ze względów wychowawczych.

Zdrowe życie gospodarcze Polski wyrość może tylko przez wydobywanie wszystkich sił twórczych i wprężenie mas ludowych w szeroką pracę gospodarczą. Jeżeli wojsko podejmuje wychowanie narodowe i obywatelskie żołnierza, na tej drodze dokonuje się najistotniejsze uobywatelenie, gdyż kooperacja jest najdoskonalszą formą gospodarczej działalności (E. Milewski: „Sklepy społeczne“). Zapoznanie żołnierzy, przyszłych obywateli, z mechanizmem współczesnej gospodarki, zaprawienie ich do samorządu i pracy zbiorowej będzie miało niesłychane znaczenie dla ekonomicznego odrodzenia kraju, bo staną się oni pionierami współdzielczości, wracając do życia cywilnego.

Inicjatywę zorganizowania współdzielczej gospody, względnie przeobrażenia istniejącej na współdzielczą, podejmie kierownik oświatowy (S. Wojciechowski: „Jak założyć stowarzyszenie spożywcze“), urządzi w świetlicy kilka wykładów o kooperacji. Interesujących się sprawą powoła do komitetu organizacyjnego. Z tymi na kilku zebraniach dokładnie rozważy warunki zawiązać się mającej gospody, zasady organizacji, dobór zarządu, lokal, sprzęty, buchalterję i osobę „gospodarza“ (sklepowego). Dotychczasowy dzierżawca, jeżeli jest inwalidą i zasługuje na poparcie, może być utrzymany w swej funkcji jako gospodarz, płatny miesięcznie z prowizją od zysków.

Nie chcąc tworzyć instytucji cieplarnianej, przyjmuje się za podstawę statut Związku Stowarzyszeń Spożywczych (załączony) i sprowadza gospody do typu zrzeszeń istniejących powszechnie w społeczeństwie, by żołnierz, wracając do życia cywilnego, znajdował tu analogiczną formę.

Ze względu na warunki życia wojskowego, czyni się następujące uwagi i uzupełnienia. Nazwa np. „Gospoda współdzielcza 27 p. p. w. p.“. Terenem — oddział. Sprzedaż tylko członkom, za gotówkę, po cenach rynkowych. Z przeniesieniem żołnierza udział żołnierza przekazuje się nowej formacji. Wpisując się, żołnierz podaje, komu ma być przekazany udział w razie zgonu. Dla uruchomienia gospody komisja kasowa udzieli zaliczki w myśl p. 1407 Dz. R. W. № 43. Pierwsze zyski winny iść na spłatę tego długu. Natomiast o zupełnem niezrozumieniu rzeczy świadczy wyku-

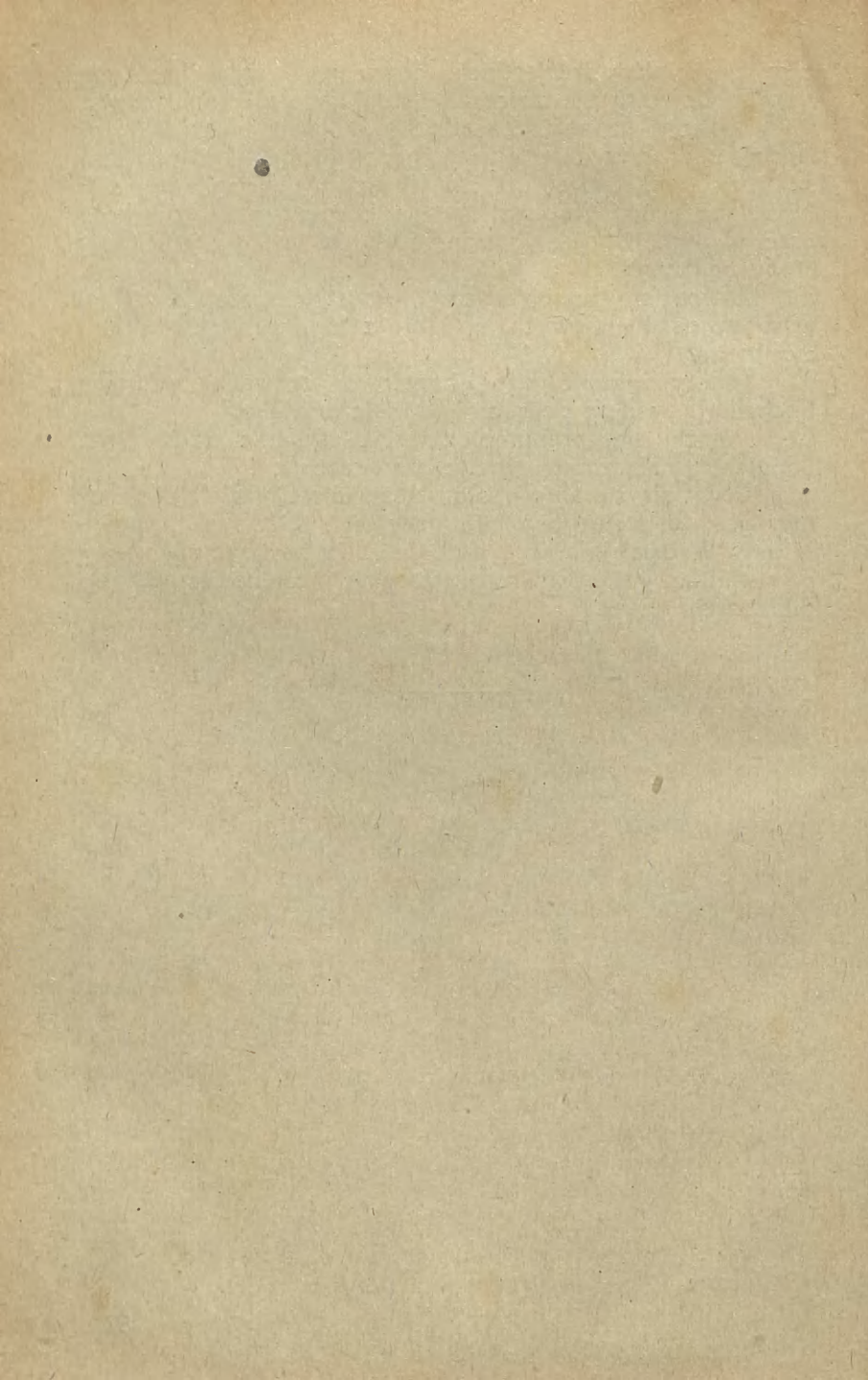
pienie udziałów żołnierskich, co w paru wypadkach nastąpiło. Do Rady Nadzorczej wchodzi stale kierownik oświatowy i oficer kasowy. Zasadnicze uchwały wymagają zatwierdzenia przez d-cę; on też może gospodę każdego czasu rozwiązać. Udział 10 mk. Przez zakupywanie większej liczby udziałów gospoda spełnia równocześnie rolę kasy oszczędności. Oprocentowanie udziałów według przeciętnej stopy bankowej.

Zaleca się współdziałanie wszystkich gospód załogi w sprawach handlowych, a także z lokalnymi składnicami cywilnymi.

Należy zakupić księgi handlowe i prowadzić wzorową buchalterję według podręcznika Mielczarskiego.

Poleca się prenumerować dla świetlic czasopismo „Społem”. Załącza się egzemplarz okazowy.

Czyni się starania około założenia współdzielczej składnicy gospód. Rolę biura informacyjnego tejże spełnia przejściowo Wydział III Sekcji Kult.-Ośw. Tu zgłaszać się należy po wszelkie wskazówki organizacyjne i handlowe, podręczniki, księgi i t. d.

SPIS RZECZY.

	Str.
Przedmowa	3
1. Rozkaz Sztabu Generalnego W. P. № 71 z d. 22 grudnia 1918 r. (Uniwersytet Żołnierski)	5
2. Rozkaz Sztabu Generalnego W. P. № 73 z d. 14 lutego 1919 r. (Uniwersytet Żołnierski)	7
3. Rozkaz M. S. Wojsk. z d. 16 maja 1919 r. (Uniwersytet Żołnierski)	9
4. Ustawa sejmowa z d. 21 lipca 1919 r. (Przymusowe nauczanie żołnierzy)	11
5. Rozkaz M. S. Wojsk. z d. 6 sierpnia 1919 r. (Praca oświatowa w wojsku)	11
6. Wyjątki z rozkazu M. S. Wojsk. z d. 11 listopada 1919 roku (Dziennik Rozkazów Wojskowych № 97 p. 4091). (Zw. Młodzieży Chrześcijańskiej).	14
7. Wyjątki z rozkazu M. S. Wojsk. z d. 15 listopada 1919. (Dziennik Rozkazów Wojsk. № 97 p. 4096). (Biblioteki Wojskowe)	15
8. Rozkaz Departamentu Naukowo-Szkolnego z dn. 5 lutego 1920, № 1140/353. (Nauczanie rolnictwa)	15
9. Rozkaz Departamentu Naukowo-Szkolnego z dn. 5 lutego 1920, № 1141/352. (Nauka współdzielczości)	17
10. Instrukcja Departamentu Naukowo-Szkolnego z d. 14 lutego 1920, № 1401/412. (Uprawa warzyw)	17
11. Okólnik Departamentu Naukowo-Szkolnego z dn. 10 grudnia 1919, № 7257/597. (Archiwum i Muzeum Wojenne).	18
12. Z powodu utworzenia przy Oddziale II Nacz. Dowództwa Sekcji Propagandy i Opieki nad Żołnierzem. (Rozkaz M. S. Wojsk. z d. 28 grudnia 1919, № 289).	20
13. Wyjątek z Dekretu Nacz. Dow. z d. 3 lutego 1920 (Dzien. Rozk. Tajn. № 2). (Korpus oficerów i urzędników wojskowych służby nauczycielskiej)	20

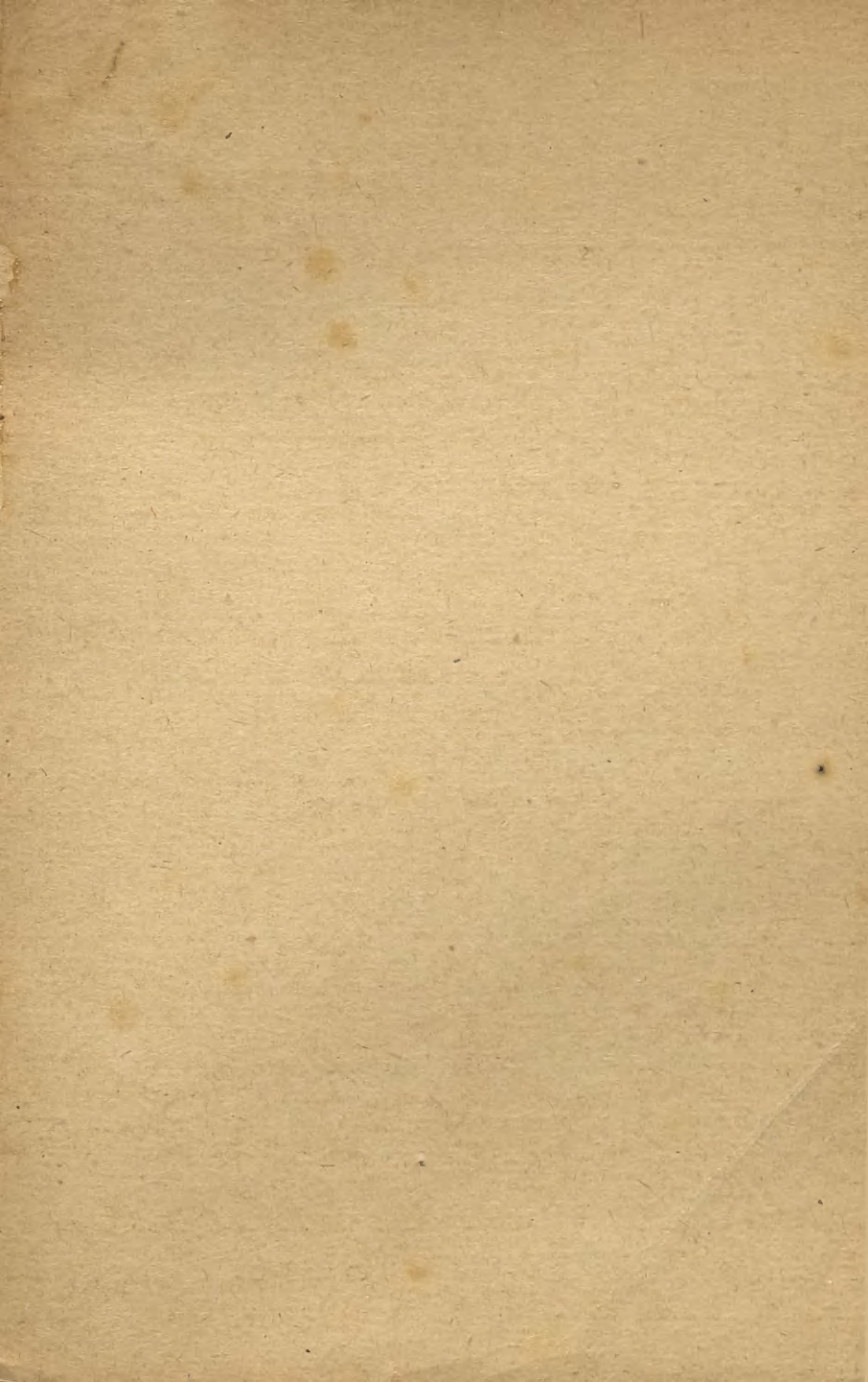
	Str.
14. Okólnik Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z dn. 1 marca 1920, № 1932/529. (Dokształcanie zawodowe żołnierzy)	21
15. Rozkaz Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z dn. 2 marca 1920, № 7748. (Sprawy gospodarcze)	22
16. Rozkaz M. S. Wojsk. z dn. 18 marca 1920. (Muzeum Wojska)	23
17. Instrukcja M. S. Wojsk. z dn. 17 marca 1920. № 1870/W. M. 20. (Igrzyska sportowe)	24
18. Rozkaz M. S. Wojsk. z d. 21 kwietnia 1920 r. № 3557/W. M. 20. (Kierownicy oświatowi).	25
19. Rozkaz M. S. Wojsk. z d. 15 maja 1920, № 4231. Org. (Organizacja Sekcji Oświaty i Kultury)	25
20. Rozporządzenie M. S. Wojsk. z d. 15 maja 1920, № 5009 Org. (Instytucje społeczne)	28
21. Instrukcja Sekcji O. i K. z d. 3 lipca 1920, № 2249. (Pomoce szkolne)	30
22. Zasady organizacji żołnierskiej szkoły powszechnej. (Ustalone na odprawie referentów oświatowych z 9 okręgów generalnych, odbytej w Warszawie 2 i 3 lipca r. 1920).	32
23. Pogadanki o Polsce na stopniu I-ym żołnierskiej szkoły powszechnej. (Program ustalony na odprawie referentów oświatowych, odbytej w Warszawie 2 i 3 lipca r. 1920).	34
24. Instrukcja Sekcji O. i K. z d. 16 lipca 1920, № 2598 (Kolportaż pism i druków).	36
25. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 13 lipca 1920, № 2671 (Pogadanki)	38
26. Instrukcja w sprawie pracy oświatowej w szpitalach. (Zob. wyżej pod 25).	38
27. Rozkaz Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z d. 15 czerwca 1920, № 6352. (Ewidencja druków i wydawnictw)	40
28. Rozkaz Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z d. 2 lipca 1920, № 2202. (Kurs metodyczno-praktyczny dla nauczycieli w żołnierskich szkołach powszechnych)	40
29. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 3 lipca 1920, № 2250. (Instrukcja w sprawie opracowania i zebrania materiałów i okazów na Wystawę Oświaty Pozaszkolnej)	42

	Str.
30. Okólnik Sekcji O. i K. z 30 sierpnia 1920, № 4361. (Przesunięcie terminu Wystawy Oświaty Poza-szkolnej)	46
31. Z rozkazu Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z d. 19 lipca 1920, № 53. (Pochwała)	46
32. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 23 lipca 1920, № 2986. (W sprawie pogadanek)	46
33. Okólnik Sekcji O. i K. z dn. 21 września 1920, № 5220. (Zapotrzebowania)	47
34. Rozkaz Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z d. 30 września 1920, № 238. (Oficerowie oświatowi).	47
35. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 6 października 1920, № 7265. (Akcja kulturalno-oświatowa w szpitalach).	49
36. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 15 października 1920, № 6156. (W sprawie bibliotek)	51
37. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 22 października 1920, № 6469. (Kursy dokształcające ogólne)	51
38. Okólnik Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z d. 23 listopada 1920, № 7627. (Propaganda państwowej pożyczki premjowej)	53
39. Rozkaz Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z d. 23 listopada 1920, № 7628. (Kurs metodyczny i szkoła ćwiczeń dla nauczycieli wojskowych)	54
40. Rozkaz Oddziału III Sztabu M. S. Wojsk. z d. 1 grudnia 1920, № 7918. (Kursy dokształcające ogólne)	72
41. Okólnik Sekcji O. i K. z dn. 11 grudnia 1920, № 8037. (Kursy dokształcające ogólne i Egzamin dojrzałości)	75
42. Okólnik Sekcji O. i K. z d. 8 grudnia r. 1920, № 8127. (Nauka dokształcająca zawodowa żołnierzy)	77
43 i 44. Okólniki Sekcji O. i K. z d. 23 grudnia 1920, № 8639 i 8690 (Biblioteki).	77
45. Teatr Żołnierski.	78
46. Świetlica	82
47. Gospoda	85

Biblioteczka Referenta Oświatowego.

- № 1. H. Stattlerówna. Uwagi metodyczne o nauczaniu arytmetyki w wojsku. 1920.
- № 2. Dr. Sochaniewicz. Jak prowadzić pogadanki o dziejach ziemi, narodu i państwa polskiego.
- № 3. Praca Kulturalno-Oświatowa w armji francuskiej, niemieckiej i rosyjskiej. 1920.
- № 4. Dąbrowski kpt. i Ejsmond ppor. Pogadanki. Dyspozycje o Polsce i żołnierzu obywatelu.
-
-